

Cilt 11
Sayı 20
Bahar 2019

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

YORUMLAR / COMMENTARIES

2019 Yılında Türk Dış Politikasının Manevra Alanı Genişleyebilir
Mustafa KİBAROĞLU

ABD'nin Golan Tepeleri Kararı Neden Şimdi Alındı?
Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY

MAKALELER / ARTICLES

Deniz Hukuku Rejimi Üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin İç Hukuk Uygulamaları ve Çıktıları
Emete GÖZÜGÜZELLİ

Suriye İç Savaşı Açısından Zeytin Dalı (Afrin) Harekatı
Bora BAYRAKTAR

Means becoming aim-in-itself? A Virilioan Problematization of the Armed Drones
Metin GÜRÇAN

Kerkük'te Etnik Çatışmanın Kökenleri ve 14 Temmuz 1999 Kerkük Katliamı
Gürkan PAMUKÇU

Ermenistan İşgali Altındaki Dağlık Karabağ Sorununa Bir Çözüm Önerisi
Savaş BIÇER

BİLGE STRATEJİ

Cilt 11, Sayı 20, Bahar 2019

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

Geo-Politics, Political Economy and Socio-Cultural Research Journal

Cilt 11, Sayı 20, Bahar 2019 / *Vol.11, No. 20, Spring 2019*

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi / Published By: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Eğt. Dan. Tan. Lob. ve Org. Hiz. A.Ş.

Editör / Editor: Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Yardımcı Editör / Associate Editors: Dr. Elnur İSMAYIL

Kapak ve Grafik Tasarım / Graphic Designer: Sertaç DURMAZ

Yayına Hazırlayan / Editorial Staff: Rabia GÜNGÖRSEN

Yayın Türü / Publication Type: Yerel Süreli Yayın / *Local Periodicals*

Yayın Şekli / Publication Form: 6 Aylık (Ekim ve Nisan) / Türkçe ve İngilizce

Baskı / Printing House:

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Esentepe Mahallesi 1. Gazeteciler Sitesi Dergiler Sokağı No:16 Kat: 3 Daire: 7 Şişli / İstanbul / Turkey

www.bilgesam.org | www.bilgestrateji.com | editor@bilgestrateji.com

Tel: 0 212 217 65 91 - Faks: 0 212 217 65 93

Bilge Strateji yılda iki kere Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. Tübitak ULAKBİM, EBSCO HOST, Columbia International Affairs Online (CIAO) ve ASOS tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir. Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlara aittir, BİLGESAM'ın düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

© Bilge Strateji'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BILGESAM's Wise Strategy Journal is a peer-reviewed journal published on a biannual basis.

This Journal is currently indexed by Tübitak ULAKBİM, EBSCO HOST, Columbia International Affairs Online (CIAO) and ASOS databases. The opinions expressed herein are those of the author and do not necessarily reflect the views and policies of BILGESAM.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of

BILGESAM.

BİLGE STRATEJİ

Yayın Kurulu, Editorial Board

Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY, *Prof. Dr., Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi*

Ali KARAOSMANOĞLU, *Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi*

A. Oğuz ÇELİKKOL, *Dr., Kültür Üniversitesi*

Ersin ONULDURAN, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi*

İlter TURAN, *Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi*

Nur VERGİN, *Prof. Dr.*

Orhan GÜVENEN, *Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi*

Çelik KURTOĞLU, *Prof. Dr.*

Oktay F. TANRISEVER, *Prof. Dr., ODTÜ*

Hakem Listesi, Referee List

- Barış ÖZDAL, *Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi*
- Kamuran REÇBER, *Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi*
- Mert BİLGİN, *Prof. Dr., Medipol Üniversitesi*
- Mustafa Nail ALKAN, *Prof. Dr., Gazi Üniversitesi*
- Yaşar ONAY, *Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi*
- Ali Servet ÖNCÜ, *Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi*
- İrfan Kaya ÜLGER, *Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi*
- Oktay BİNGÖL, *Doç. Dr.*
- Gültekin YILDIZ, *Doç. Dr.*
- Abdullah TORUN, *Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi*
- Azime TELLİ, *Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi*
- Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ, *Yrd. Doç. Dr., Gelişim Üniversitesi*
- Gökçen YAVAŞ, *Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi*
- Hüseyin KALEMLİ, *Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*
- Serhan AFACAN, *Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi*
- Ali Bilgin VARLIK, *Dr.*
- Nuri Gökhan TOPRAK, *Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi*
- Seçkin BERBER KOÇ, *Dr.*
- Serhan YALÇINER, *Dr., University of Mississippi*
- Elşan İZZETGİL, *Dr.*
- Göktürk TÜYSÜZÖĞLU, *Dr.*
- Savaş BİÇER, *Dr.*
- Hamdi Akın ÜNVER, *Dr.*
- Ziya ABBAS, *Dr.*
- Ümit ALPEREN, *Dr.*
- Ali Bilgin VARLIK, *Dr.*
- Muwafaq Adil OMAR, *Dr.*
- Mahir NAKİP, *Dr.*
- Ali SEMİN

Editör'den...

Küresel sistemin akışını ve döngüsünü gerçekleştiren etken ve edilgen öznelerin birbiriyle olan etkileşimlerini anlayabilmeye çalıştığımız bir gayret içindeyiz. Bu bağlamda devletlerin ve devlet dışı aktörlerin manevralarını idrak edebilmek ve söz konusu aktör hareketlerinin tahmin edilebilirliğinin imkânlarını tartışabilmek için yeni sayımızla karşınızdayız.

Yeni sayımızın ilk yorum yazısında Prof. Dr. Mustafa Kibaroglu uluslararası konjonktür içinde meydana gelen son gelişmelere bakıldığında jeostratejik konumundan mütevellit Türk dış politikasının gündemini şekillendireceğini ve 2019 yılında Türk dış politikasının manevra alanının geçen yıllara oranla daha genişleyebileceğine ve uluslararası sahnede hareket kabiliyetinin artacağına üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

Sayımızın ikinci yorum yazısında Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney, ABD'nin İsrail'in kendini savunma hakkına atıfta bulunarak uluslararası kamuoyunu karşısına alma pahasına tek taraflı bir yaklaşımla "Golan Tepeleri" kararını neden günümüzde aldığını analiz etmiştir.

Bahar 2019 sayımızın ilk makalesinde Dr. Emete Gözügüzelli, jeopolitik ve jeostratejik önemini geçmişten itibaren muhafaza eden Doğu Akdeniz bölgesinde doğal kaynaklar ve hidrokarbon keşfinden sonra her iki yönetiminde kendi iç hukuk kurallarını referans göstererek deniz alanları üzerindeki egemenlik haklarını kanıtlamak refleksini incelemektedir. Dr. Gözügüzelli, Kıbrıs meselesi çözümlenmeden, Türk tarafı ile Rum yönetimi arasında Doğu Akdeniz'de yetki alanlarının sınırlandırma sorununun başlangıcı olan Rum yönetiminin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Andlaşması ile adanın tek otoritesi gibi KKTC'nin ve Türkiye'nin egemenlik alanlarını gasp etme girişiminde bulunmasını ve günümüze kadar yaşanan hak ihlallerini değerlendirmiştir.

Sayımızın ikinci makalesinde ise 2011 yılında Arap dünyasında başlayan halk isyanlarının son ayağı olan Suriye'de süren iç savaş bölgesel ve küresel düzlemde bir güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkması incelenmiştir. Türkiye'nin en uzun kara sınır komşusu olan Suriye'de yaşanan iç savaş mevcut dengeleri değiştirmiş ve Suriye'nin kaotik ortamından faydalanan terör örgütleri için hareket sahası haline gelmiştir. Borak Bayraktar Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanarak ulusal güvenliğini tahsis etmek ve Suriye sorununda üstlendiği rol ile oyun kurucu bir aktör olduğunu kanıtlayan Zeytin Dalı Harekati'nin nasıl bir konjonktürde gerçekleştiğini ve bölgesel ve küresel sisteme olan etkilerini analiz etmiştir.

Dr. Metin Gürcan'ın kaleme aldığı bir diğer makalemizde ise teknolojik ilerlemeler neticesinde silah sanayinde meydana gelen devrim sonucunda silahlı çatışmaların sonuçlarını belirleme potansiyeline sahip olduğu üzerinde durmuştur. Bu çalışma çatışmalar esnasında kritik görevleri üstlenen silahlı insansız hava araçları (SİHA) üzerine eleştirel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Fransız askeri filozof Paul Virilio'nun kavramlarına dayanarak SİHA üzerinden strateji ve teknik arasındaki bağlantıları irdelemektedir.

Dergimizin bir sonraki makalesinde Gürkan Pamukçu, Kerkük'e Kürt göçlerinin başlamasıyla beraber yaşanan Türk-Kürt ihtilafının boyutlarını ele almaktadır. Her iki etnik grup arasındaki sosyo-ekonomik ve gelir düzeyi farklılıkları aralarındaki uçurumu derinleştirmiş ve Kürtlerin Türk toplumunu hedef alan saldırılarına zemin hazırlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren Kürtler komünizm rüzgarından etkilenerek sol yapılanmalarda aktif rol almasını ve Türklere karşı oluşan düşmanlığın boyutları analiz edilmiştir. Bu makale Türklerin tarih sahnesinde yaşadığı en büyük facialardan biri olan çok sayıda Türkün komünist Kürt milisler tarafından öldürüldüğü Kerkük Katliamı'na ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Bahar 2019 sayımızın son makalesinde ise Dr. Savaş Biçer analizinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünyanın sona ermesi sonucu küresel güvenlik algılamalarındaki değişime dikkat çekmiştir. Özellikle Sovyetlerin egemen olduğu coğrafyalarda yaşanan parçalanma sonucu toplumsal krizlerin meydana gelmesini analiz etmiştir. Bu çalışma bölgesel bir sorun iken vuku bulan çatışmalar ve gerilimler neticesinde küresel bir sorun haline gelen Ermenistan'ın Dağlık Karabağ işgaline çözüm önerisi sunmaktadır.

Yeni sayımızın ufuk açıcı olması umuduyla,

İyi okumalar dileriz.

İÇİNDEKİLER

Yorumlar

2019 Yılında Türk Dış Politikasının Manevra Alanı Genişleyebilir
Mustafa KİBAROĞLU ————— 1

ABD'nin Golan Tepeleri Kararı Neden Şimdi Alındı?
Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY ————— 5

Makaleler

**Deniz Hukuku Rejimi Üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin İç Hukuk Uygulamaları ve Çıktıları**
Emete GÖZÜGÜZELLİ ————— 9

Suriye İç Savaşı Açısından Zeytin Dalı (Afrin) Harekatı
Bora BAYRAKTAR ————— 51

Araç Amaç mı Oluyor? Silahlı İHA'lar Hakkında Virilioan Bir Tartışma
Metin GÜRCAN ————— 67

Kerkük'te Etnik Çatışmanın Kökenleri ve 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı
Gürkan PAMUKÇU ————— 93

Ermenistan İşgali Altındaki Dağlık Karabağ Sorununa Bir Çözüm Önerisi
Savaş BİÇER ————— 117

CONTENTS

Commentaries

Maneuver Area of Turkish Foreign Policy may expand in 2019
Mustafa KİBAROĞLU _____ 1

Why the US Decision on The Golan Heights was taken now?
Nursin ATEŞOĞLU GÜNEY _____ 5

Articles

**Turkish Republic Of Northern Cyprus and The Greek
Cypriot Administration' Domestic Law Practices On Law Of The Sea and
Their Outputs**
Emete GÖZÜGÜZELLİ _____ 9

Olive Branch Operation in Afrin and Its Impact on Syrian War
Bora BAYRAKTAR _____ 51

**Means Becoming Aim-in-itself? A Virilioan
Problematization of the Armed Drones**
Metin GÜRCAN _____ 67

**The Roots Of Ethnic Conflict In Kirkuk and
The Kirkuk Massacre Of 14 July 1959**
Gürkan PAMUKÇU _____ 93

A Solution Proposal For Armenian Occupied Nagorno Karabagh Problem
Savaş BİÇER _____ 117

2019 Yılında Türk Dış Politikasının Manevra Alanı Genişleyebilir

Mustafa KİBAROĞLU*

Uluslararası alanda son dönemde meydana gelişmelere bakıldığında, 2019 yılında Türkiye'nin dış politika gündemini oluşturacak temel konu başlıklarının, geride bırakılan 2018 yılından çok da farklı olmayacağını öngörmek mümkün.

Suriye'de devam eden iç savaşın çok yönlü yansımaları, Rusya'dan S-400'lerin alınması kararının Avrupa ve Atlantik ötesindeki yankıları, ABD'nin silah satışında uygulamaya koymasından söz edilen kısıtlamalar, AB ile ilişkilerin inişli çıkışlı yapısı, Türk dış politikası gündemindeki öncelikli yerlerini korumaya devam edecek gibi görünüyor.

Ancak, 2019 yılında, güvenlik ve dış politika konularında Türkiye'nin manevra alanının, geçen yıllara nazaran, daha genişleyebileceğine ve manevra kabiliyetinin de artabileceğine yönelik bazı ipuçları bulunuyor.

Bu yazımızda, Türkiye'nin ABD, Rusya, AB ve İran ile olan ilişkilerinde hassas bir denge yakalaması yoluyla, dış politika ve güvenlik konularında kendini daha avantajlı bir konuma getirmesine katkı yapabilecek siyasi, iktisadi ve askeri unsurları ele alacağız.

Amerikan Askerlerinin Suriye'den Çekilmesi Kararı

Türkiye, en üst düzeyde siyasetçileri ve askeri yetkilileri vasıtasıyla, Suriye'nin kuzeyinde, Fırat'ın doğusunda kalan bölgelerde, PYD/YPG terör örgütünün kontrolü elinde bulundurmasına karşı olduğunu, gerekirse askeri bir hareket ile böylesi oluşumlara izin vermeyeceğini bir çok kez ifade etmiştir.

---

* Prof.,BİLGESAM Başkanı, MEF Üniversitesi

Suriye'nin kuzeyinde geniş bir coğrafyaya yayılan Amerikan askeri varlığı sebebiyle, Türkiye'nin girişebileceği bir hareketin iki NATO müttefiki ülkenin askerlerini ister istemez karşı karşıya getirmesi olasılığının ciddi siyasi sonuçları olabileceğinden endişe edildiği siyasi ve askeri çevrelerde sıklıkla dile getirilmiştir.

Ancak, Ankara'nın, Suriye'nin kuzeyindeki gelişmelere daha fazla seyirci kalamayacağı yönündeki kararlılığının Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ABD Başkanı Trump arasında yapılan bir dizi görüşmede net olarak ortaya konulması, Başkan Trump'ın Amerikan askerlerinin bu ülkeden çekilmesi doğrultusunda bir karar almasında etkili olmuştur.

Donald Trump'ın bu yöndeki kararı, ABD'de ve bir çok Avrupa ülkesinde, siyasetçilerden diplomatlara ve askeri yetkililere, akademisyenlerden medya ve düşünce kuruluş temsilcilerine kadar bir çok kişiyi şaşırtmış ve tepki göstermelerine yol açmıştır.

Söz konusu çevrelerde konuya bu şekilde tepki gösterilmesinden, önceki "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı" hareketlerinde Türkiye'nin siyasi amacının ne olduğu, askeri hareketlerin ne yönde geliştiği ve hangi aşamalarda durdurulduğu, hangi kişi ve grupların hedef alındığı hakkında yeterli ve sağlıklı tahliller yapılamadığı anlaşılabilir.

Rusya ve İran ile Astana Mutabakatının Sürdürülmesi

Türkiye'nin Fırat'ın doğusundaki bölgede PYD/YPG etkisini öncelikle sınırlandırmaya ve zaman içinde sıfırlamaya yönelik siyasi hedefine ulaşmasının önünde Şam yönetiminin bölgede tekrardan hakimiyetini tesis etme çabası sorun teşkil edebilir.

PYD/YPG unsurlarının, bölgeden çekiliyormuş ve yerlerine Şam yönetiminin askeri unsurları konuşlanıyormuş görüntüsü altında, varlıklarını devam ettirmek istemeleri durumunda, Ankara ile Şam arasında ciddi bir gerilim yaşanabilir.

Böylesi bir gelişmenin yaşanmasının önlenmesi gereği açıktır ve bunu sağlayabilecek koşullar da, esas itibarıyla, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin arasında karşılıklı güvene dayalı olarak gelişen dostluk ilişkisi sayesinde mevcuttur.

Türkiye ile Rusya arasında siyasi ve askeri alanda, en üst düzeyde yürütülecek görüşmeler vasıtasıyla, karşılıklı hassasiyetler, güvenlik kaygıları ve ulusal çıkarlar hesaba katılarak yapılacak kapsamlı görüşmeler yoluyla, ortaya çıkabilecek istenmeyen durumların oluşması engellenebilir.

Astana sürecinde alınan kararlar ve bunların sahadaki tezahürü olarak İdlib'de yapılan ortak düzenlemeler ve sahadaki uygulamalar sayesinde, Türkiye ile

Rusya arasında, karşılıklı olarak, Suriye ile ilgili beklentilerin siyasi ve askeri boyutlarının neler olabileceği konusunda şüpheye fazla yer bırakmayacak ortak bir anlayış bulunmaktadır.

Bu noktada, Şam yönetimi üzerinde güçlü etkisi olan diğer bir bölge ülkesi İran'ın da, Suriye'de belli bir düzeyde istikrar sağlanması yönünde, Türk-Rus işbirliği doğrultusunda politikalar izlemekte olduğu, İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Aralık 2018'de Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sırasındaki açıklamalara bakarak söylemek mümkündür.

Tahran nezdinde, ABD'nin İran'a yönelik uygulamaya koyduğu ambargo kararının olumsuz etkilerini azaltmak yönünde işbirliği yapabileceği sayılı ülkelerden biri Türkiye olarak görülmektedir.

Bu sebeple, 2019 yılında da, Ankara-Tahran hattında siyasi, ekonomik ve askeri konularda karşılıklı olarak daha uyumlu yaklaşımlar benimsenmesi, Türkiye için olduğu kadar, belki daha fazla, İran açısından önem arz etmektedir.

Türkiye ile Rusya ve İran arasındaki günümüzde yaşanan ilişki düzeyi sürdüğü müddetçe, Şam yönetiminin manevra alanı kısıtlanabilir ve üç ülke arasında tesis edilmiş stratejik dengeyi tehlikeye atabilecek provokasyonlardan uzak durması sağlanabilir.

Avrupa'da Güvenlik Kaygılarının Yükselişe Geçmesi

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerde 2019 yılında da kayda değer bir ilerleme sağlanması beklenmemekle beraber, ABD ile Rusya arasında savunma ve güvenlik konularında yaşanan son gelişmelere paralel olarak, Avrupa kıtasında yükselişe geçen güvenlik endişelerinin ve tehdit değerlendirmelerinin, Türkiye'nin jeopolitik ve jeo-stratejik öneminin Avrupa başkentlerinde yeniden idrak edilmesinde etkili olması beklenmelidir.

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunda yürüttüğü örtülü askeri operasyonlara karşılık olarak, ABD'nin binlerce asker ve çok sayıda savaş uçağı, savaş gemisi ve diğer lojistik yeteneklerinin de katılımıyla Baltık bölgesinde ve doğu Avrupa'da art arda gerçekleştirilen NATO askeri tatbikatları, Amerikan-Rus ilişkilerinde “yeni bir Soğuk Savaş mı yaşanıyor” sorusunun sıkça sorulmasına yol açmıştır.

Rusya ile ABD arasında bir türlü düşmeyen gerilim, Trump'ın, ülkesinin Sovyetler Birliği ile 1987 yılında imzalamış olduğu Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Antlaşması'ndan çekileceği yönündeki açıklaması ve buna Putin'in oldukça sert bir karşılık vermesiyle daha da artmıştır.

Dergimizin Kasım 2018 sayısında kapsamı olarak ele aldığımız gibi, 1980'li yıllarda, ABD'nin, Batı Avrupalı NATO müttefikleri ile arasındaki son dere-

ce hassas siyasi ve askeri dengeleri de gözetererek, Sovyetler Birliği ile imzalandığı INF Antlaşması, esas itibarıyla, kıta Avrupa'sının güvenliği bakımında büyük önem arz etmektedir.

Dolayısıyla, 2019 yılında INF Antlaşması'nın ortadan kalkması durumunda, Avrupa açısından, Rusya'nın askeri kapasitesinin yarattığı tehdit algısının ciddi bir oranda artacağını öngörmek zor değildir.

Bu gelişmelere bağlı olarak, Türkiye'nin AB ile olan müttefik ilişkilerinin değerinin artması ve stratejik boyutta birbirlerine olan ihtiyaçlarını daha fazla önemsemeleri beklenebilir.

Sonuç

Yukarıda ana hatlarıyla ele alınan gelişmelerin her biri, Türkiye'nin egemenliği, milli birliği, toprak bütünlüğü, Türk halkının huzuru ve güvenliği bakımından büyük önem taşımakta olması sebebiyle Türk dış politikasının ana gündem maddeleri arasında en üst sıralarda yer almaktadır.

Uluslararası alanda, geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında, gelişmelerin içinde yer alan ve süreci etkileyen sahadaki aktörlerin sayısının artması ve çok daha karmaşık çıkar ilişkilerinin alışılmadık hızda ortaya çıkması sebebiyle uzun vadeli ve istikrarlı bir dış politika belirlemek ve uygulamak her geçen gün daha da zorlaşmaktadır.

Böyle bir uluslararası ortamda Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın özelliklerini ve güvenlik ihtiyaçlarını dikkate aldığımızda, gelişmeler üzerinde tayin edici etkisi en yüksek aktörler olan ABD, Rusya, AB ve İran ile ilişkilerinde bir denge yakalamış olan Türkiye'nin dış politikasında manevra alanının geçen yıla nazaran genişleyeceğini öngörmek mümkündür.

Oluşan bu denge ortamından, Türkiye'nin güvenlik alanında önem verdiği konuların başında gelen hava savunma sistemlerinin tedariki konusunda da istifade edilmesi gerekmektedir.

Bu hedefe yönelik olarak, yakın zaman önce Rusya'dan alınmasına karar verilen S-400'lerin yanı sıra, Fransız-İtalyan ortaklığı ile üretilen SAMP/T hava savunma sistemlerinin tedarik görüşmelerinin sürdürülmesi ve Trump'ın kararı ile alınmasının önü açılan Patriot'lar için girişimlere yeniden ivme kazandırılması, Türk dış politikasının manevra alanının ve kapasitesinin daha da genişlemesine katkıda bulunabilir.

ABD'nin Golan Tepeleri Kararı Neden Şimdi Alındı?

Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY*

25 Mart 2019 tarihinde, ABD Başkanı Donald Trump, bir süredir devam ettirdiği tek-tarafli kararlarla uluslararası kamuoyunun kabulünün sınırlarını zorlama stratejisine bir halka daha ekleyerek, İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki egemenlik iddialarını, İsrail'in "kendini savunma hakkına" atıfta bulunarak tanıdı. O sırada, Trump'ın yanında bulunan başta Netanyahu dahil İsrail'i yöneticilerde elbette büyük bir memnuniyet yarattı. Sonuç olarak, ABD gibi büyük küresel bir gücün, bölgesel bir devletin güvenlik ve diplomasi ajandasını benimsediğini, bunun için de BM Güvenlik Konseyi kararları dahil bir dizi uluslararası hukuk ilkesini ve daha önemlisi egemenlik normuna dayalı uluslararası düzeni ayaklar altına alması her gün gördüğümüz bir durum değil. Bilindiği gibi, 1967 Arap-İsrail Savaşından bugüne Tel Aviv Golan Tepelerinin batısını işgal altında tutuyordu. İsraili yerleşimcilere açık bu alan 1981'den itibaren Golan Tepeleri Yasası dahilinde İsrail toprağı olarak addedilmeye başlanmıştı. Zaten BM'yi 497 ve 242 sayılı kararları alarak, İsrail'in bu topraklar üzerindeki iddialarının geçersiz olduğunu iddia etmeye ve güç kullanarak toprak elde edimini kınamaya götüren süreç de bu şekilde başlamıştı. Gerçi, uluslararası ilişkilerde egemenliğe dayalı düzenin büyük güçlerin ikiyezli politikaları nedeniyle sık sık zarar gördüğünü söyleyenlerin sayısı da hiç az değil ama, burada ikiyezliüğün ötesinde bir bölgesel devletin güncel çıkarı (İsrail'in güvenliğinin Büyük İsrail inşası üzerinden sağlanması) adına sergilenen tehlikeli bir ikiyezliük var ki, insan ister istemez ABD'nin şu ana kadar çok ses çıkartıp fazla başarı gösteremeyen Küre Kuşağını ve bu kuşak içerisinde İsrail hegemonyasını niçin desteklemeye devam ettiğini sorguluyor.

---

* Prof.,BİLGESAM Bşk Yrd, BAU Kıbrıs Üni İİSBF Dekanı/ CEMES Bşk

Yüzeysel bir okuma, bizi 2000'lerde Walt ve Mearsheimer'ın kaleme aldığı İsrail lobisi tezine geri götürür. Her iki akademisyen de İsrail'in "sürekli tehlike altında" bir ülke olarak gösterilerek koşulsuz desteklenmesini ABD açısından dış politika fiyaskoları getiren "stratejik bir yük" olarak değerlendirmiş, bu stratejik hatayı da ABD'deki güçlü İsrail lobisine bağlamıştı. Bugün de İsrail ve yanına eklediğimiz Evangelist /Yeni Muhafazakâr – özellikle de silah sanayinde etkili lobilerin- Trump ve Netanyahu iktidarlarının devamını arzu ettiği biliniyor. Ancak, Golan Tepeleri kararının sadece Netanyahu'nun sallantıda olan iktidarı devam etsin diye alındığını düşünmek, ya da ABD'nin İsrail yüzünden yeniden bir dış politika fiyaskosu içerisine stratejik bir körlükle atıldığını söylemek özellikle 2015 sonrası bölge jeopolitiğinde meydana gelen değişimleri göz ardı etmek olur kanaatindeyim. Golan Tepeleri kararı uzun soluklu bir stratejik düşüncenin sonucunda, ABD'nin Akdeniz'e daha da güçlü dönme kararlılığının bir neticesi olarak da alındı. Lobi etkisi ve İsrail'in desteklenmesi için sürekli kullanılan bahaneler- ki buna günümüzde İran etkisi karşılığı ve İran'ın nükleer silahlanma programının önündeki en büyük engel olması bahanesini de ekleyebiliriz- ABD'nin ısrarcı olduğu ama henüz istediği başarıyı elde edemediği Ortadoğu planının parçası olarak adım adım girdiği bu stratejik maceranın kolaylaştırıcısı ve meşrulaştırıcısı sadece.

2015'de Rusya Federasyonu'nun Suriye'ye müdahale ederek, i- Batı Suriye'ye Alan kontrol ve Alanı Rakiplere Kapatma (A2/AD) kapasitelerini konuşlandırmaması, ii- daha 2015 öncesi Şam Rejimi ile girdiği özel ilişki neticesinde Suriye'nin karasularında doğal gaz arama ve çıkarma hakkını süreli şekilde elde edişi, iii- 2015 sonrası Astana süreci içerisinde Türkiye ile tüm farklılıklara rağmen ortak bir zemin yaratıp Kuzey Suriye'de Cerablus- Afrin-İdlib hattında ABD'nin desteklediği PYD'den arındırılmış bir hattın yaratılması ve Kuzey Suriye mevzu bahis olunca minimum ortak görüş kriteri olarak "Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması" prensibinin geçerlilik kazanması; tüm bu gelişmeler ABD'nin "uzaktan- off-shore" olarak sürdürdüğü bölgedeki güçlü devletlerin hareket serbestliğinin bölgesel rekabet ve PYD gibi unsurlar üzerinden dengelenmesi siyasetini zora soktu. Ancak, ABD'nin tehdit ve rekabeti "on-shore-alandan" unsurlarla dengelemesi de uzun bir süredir sıkıntıda. Sıkıntının kaynağı, ABD'nin alanda yeterli kapasitesinin olmamasından ya da alandaki insan gücünü geri çekmek istemesinden ziyade, doğrudan kendi kuvvetlerini kullanarak yapacağı dengelemelerin oluşturabileceği tırmandırma risklerinden kaynaklanıyor. Bu nedenle ABD, Akdeniz-Levant (Suriye-Irak) hattında elinde tuttuğu erişim kapasitesiyle, bölgede rakiplerin alanını kısıtlayabilecek ve alanda dengeleme yapabilecek koalisyon ve gevşek ittifak hatlarına yatırım yapmaktaydı. 2016-2019 arasındaki yaklaşık 3 senelik mücadele gösterdi ki tüm yatırımlara rağmen Suriye'nin kuzeyinde oluşmuş Astana statükosu ve Fırat'ın doğusu için koşulların olgunlaşmasını bekleyen Türkiye'nin caydırıcılığı, ABD'nin karşı hamlelerinin maliyeti artırıyor. Bu nedenle Washington, bir süredir Akdeniz'in Astana işbirliğine kapatılmasını daha açık zikretmeye, Pompeo aracılığıyla dillendirdiği bu politikayı da iki ayağa dayandırarak yürütmeye başladı. İlk ayak,

Akdeniz'deki doğal gaz keşfinin bir tür havuç olarak kullanılarak, Ankara ve Rusya'yı bölgedeki ekonomik oyunun dışına çıkartmak için -İsrail'in askeri savunma kapasitesinin cazibesini Akdeniz'e kıyıdaş ülkelere bir yem gibi sunmak. Ve ilk ayakla bağlantılı olarak Büyük İsrail (yani güç kullanarak ele geçirdiği toprakları ilhak ederek genişleyen İsrail) fikrini desteklemek.

Bu jeopolitik denklemin bizi getirdiği nokta, kuzeyden bozulmayan hatta korunamayan Suriye toprak bütünlüğünün güneyden, Golan üzerinden parçalanmasıdır. Bilindiği gibi Şam yönetiminin Golan'ın doğusunda kontrolü ele alması oldukça çetin mücadeleler sonucu olmuş, bu esnadaki mücadelede de Şam'ın dolayısıyla Şam üzerinden İran'ın etkisini kırmak için İsrail ve DAESH kimi zaman kendilerini aynı cephede bulmuşlardı. Rusya'da Suriye'nin güneyinde Şam ve Tel Aviv arasındaki ince çizgide yürümekte oldukça zorlanmıştı. Nitekim, İsrail'in Golan üzerinden yaptığı hamleleri Rusya'nın ne şekilde karşılayacağı, bugüne kadar götürebildiği İran-İsrail- Suriye dengesini devam ettirip ettirmeyeceği, daha doğrusu revizyonist bir İsrail'e nereye kadar müsamaha göstereceği merak konusuydu. Trump'ın Golan Tepelerindeki İsrail egemenliğini tanıyan kararı işte tam da bu merak devam ederken, Suriye'nin kuzeyinde de büyük bir sessizlik yaşanırken geldi. Gerçi, Rusya da uluslararası toplumun diğer önemli merkezleri gibi (örneğin BM, AB, İngiltere, Türkiye, Arap Birliği vb.) ABD'nin Golan kararının gayri hukuki olduğunu açıklamakta gecikmedi. Ancak iki gerçeklik var ki Rusya ve uluslararası toplum açısından büyük sıkıntı yaratıyor. Öncelikle kabul etmeliyiz ki, Astana üçlüsünün tüm çabasına rağmen, Suriye'nin egemenliği 2011'den 2019'a devam eden iç savaş hatta üst üste binen iç savaşlar esnasında gerçek bir normdan gölge norma dönüştü. Şam Rejiminin, itiraf etmekte zorlandığı ve Moskova'ya sağladığı imkanlar üzerinden pekiştirmeye çalıştığı askeri güçsüzlüğü İsrail'e karşı da uluslararası topluma karşı da elini o kadar kısıtladı ki, aslında uluslararası düzeni temellerinden sarstığı ve güç kullanımını ödüllendirdiği için şiddetli bir tepki ile karşılanması gereken ABD kararı sadece ön açabileceği tehlike üzerinden eleştiriliyor. Gerçekten de öz savunma ilkesine dayanıyormuş gibi gözükürken revizyonist toprak ilhakı ve ilhak edilen toprakların yerleşimcilere açılması siyasası Ortadoğu'da revizyonist devletler sorunun yeniden davet edilmesi anlamına gelir. Askeri gücü yetenin kendi güvenliği için toprak ilhak etmesinin önünün açılması da caydırıcılık için silahlanma hatta caydırıcılığı güçlü savunma/saldırı silahlarıyla donatılmış aktörlerin güç mücadelesinin önünü açar. Bu ABD için dahi tehlikeli bir oyun.

Tüm bunlara rağmen görünen o ki, ABD ve İsrail bu tehlikeli oyunun stratejik artılarını hesaplayarak sürdürmek düşüncesindedir. Bir yandan Suriye'nin eski Suriye olmayacağı hesabı ile hareket eden İsrail, Şam ile barış görüşmelerinde elinde tuttuğu Golan kozunu elinden çıkartmak konusunda hiçbir beis görmediği gerçeği var, ki bu adım bize Washington ve Tel Aviv'in Suriye'nin geleceği konusunda ne düşündüklerini gayet net bir biçimde anlatıyor. Diğer yandan Washington, uluslararası hukuka aykırı Kudüs kararından sonra uluslararası hukuka aykırı Golan kararı ile Filistin ve Ürdün üzerinden böl-

ge ve dünya kamuoyuna mesaj veriyor. Şimdiden üçüncü adımın Batı Şeria, dördüncü adımın Yüzyılın Anlaşması ve İsrail'in yararına toprak değişimleri olduğunun konuşulduğu düşünülürse, ABD'nin Suriye'nin zayıflığı üzerinden Tel Aviv'i besleyerek Akdeniz'de Doğu-Batı hattında İran ve Rusya'yı sınırlayan bir eksen hayal ettiğini söyleyebiliriz. Bu eksenin yumuşak karnı, Ankara'nın itirazı ve direnci. Ancak, Kırım nedeniyle ilhak hikayelerine fazla ses çıkartamayan Rusya'nın da son derece rahatsız olduğu bir gerçek. Çok farklı nedenlerle kuzeydeki Astana süreci, güneyde ve Akdeniz'de yansımaları bulabilir. ABD'nin ustaca planlayıp, pervasızca duyurduğu Golan siyaseti üzerinden Büyük İsrail planı, kendi dengeleyicisini üretebilir.

Deniz Hukuku Rejimi Üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin İç Hukuk Uygulamaları ve Çıktıları

Turkish Republic Of Northern Cyprus and The Greek Cypriot Administration' Domestic Law Practices On Law Of The Sea and Their Outputs

Teslim: 25 Aralık 2018

Onay: 26 Mart 2019

Emete GÖZÜGÜZELLİ*

Öz

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarına yönelik ihtilaf artan gerilimle sürmektedir. Kıbrıs anlaşmazlığı sürerken, deniz yetki alanlarına yönelik bir müzakere başlığı bulunmamaktadır. Oysa Kıbrıs meselesi denizlere taşınmıştır. Esasen, adada her iki taraf, kendi iç hukuk uygulamaları ile deniz alanlarında egemen hakları bulunduğunu yasaları ile göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda, çalışma tarafların deniz hukuku ile ilgili yasalarını inceleyerek temelde sınırlandırma konusundaki derin farklılıklarını uygulamaları ile tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Deniz Sınırı Sınırlandırması, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İç Hukuk, Karasuları, Kıta Sahaneliği, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Münhasır Ekonomik Bölge.*

Abstract

The dispute over maritime jurisdiction in the Eastern Mediterranean continues with increasing tension. While the Cyprus dispute is continuing, there is no negotiation title for maritime jurisdictions. However, the Cyprus issue has been moved to the seas. In fact, on the island, both sides have tried to show that they have sovereign rights in the maritime zones with their own domestic law practices. In this context, the study discusses the deep differences and practices of the Parties on the subject of the law of sea, particularly in terms of delimitation.

Keywords: *Continental Shelf, Domestic Laws, Exclusive Economic Zone, Maritime Boundary Delimitation, the Greek Cypriot Administration, Turkish Republic of Northern Cyprus.*

* Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü; emetogozuguzelli@akdeniz.edu.tr

1.GİRİŞ

Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının belirlenmesi üzerine mütemadiyen bir kaygı tecelli etmekte olduğu artık daha rahat görülmektedir. Bu kaygının gelecekte çok daha artacağına muhakkak nazarıyla bakılmaktadır. Dünyada deniz sınırı sınırlandırma konusunda sıkıntı yaşayan ülkeler ulusal çıkarlar bağlamında soruna eğilme arayışları içerisinde bulunmaya devam etmektedirler. Şüphesiz, hidrokarbon kaynaklarının Doğu Akdeniz’de keşfi ile yirmi birinci yüzyılın olası petrol ve gaz savaşlarına sebep olabileceği düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle de keşfedilen veya olası hidrokarbon yataklarının, ülkelerin geleceğini tayin edebilecek jeo-stratejik, jeo-politik, jeo-ekonomik öneme haiz olması dikkate alındığında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Türkiye’nin deniz yetki alanlarındaki haklarının korunması kritik bir mesele haline gelmiştir.

İlaveten, denizlerde keşfedilen enerji kaynakları artık küresel yönetim gerçekleştirilen örgütlerin ve dünya devletlerinin hassas gördüğü sorunların bir parçası haline gelmiştir. Lakin bu durum, gelecek sıkıntıları önlemek adına birtakım tedbirleri alarak tehlikeleri bertaraf etme çabası yarattığı gibi, beraberrinde devletlerarası ihtilafı da sürükleyebilmektedir. Takdir edildiği üzere, Doğu Akdeniz, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)’nin 122. Maddesinde öngörüldüğü şekilde “yarı kapalı” bir deniz konumunda bulunması münasebetiyle “örtüşen deniz sınırlarının” fazlasıyla yer aldığı bir alandır. Söz konusu örtüşen alanlar içerisinde Türkiye-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve KKTC-GKRY deniz sınırları da yer almaktadır. Bu durum özellikle Doğu Akdeniz’de doğal kaynaklar veya hidrokarbon keşiflerinin ortaya çıkması ardından daha da karmaşık bir hal almıştır.

1982 yılında kodifikasyon süreci tamamlanan BMDHS,1994 yılında yürürlüğe girmiştir. BMDHS İran, Libya ve ABD’nin yer aldığı 14 Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülke tarafından imzalamış, fakat yürürlüğe koymamıştır. Azerbaycan, Suriye, İsrail ve Türkiye’nin dâhil olduğu 16 BM üyesi ülke ise imzalamamıştır¹. 1982 BMDHS’ne, 167 devlet (164 BM üye devleti ve BM’de gözlemci devlet statüsünde bulunan Filistin, Niue ve Cook Adaları) ve AB taraftır².

Doğu Akdeniz’de GKRY ile Türkiye arasındaki deniz yetki alanlarını sınırlandırma sorunu, 17 Şubat 2003 yılında GKRY’nin Mısır ile ortay hat/eşit uzaklık esasına göre 1’den 8’e belirtilen coğrafi koordinatlar ile (madde 1) oluşturduğu

---

¹ Özer Balkaş, *Türkiye’nin Deniz Alanlarında Petrol ve Doğal Gaz Arama Faaliyetleri ve Hukuki Statüsü, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden Teknik ve Arama Genel Müdürlüğü (26-27 Ekim 2016 Çalıştay), Türkiye, ss.1-54.*: http://www.mta.gov.tr/images/duyuru_ek/calistay/deniz-arastirmalari/Ozer-BALKAS-Turkiyenin-Deniz-Alanlarında-Petrol-ve-Dogal-Gaz-Arama-Faaliyetleri-ve-Hukuki-Statüsü.pdf (Erişim: 3.4.2018)

² *BM Deniz Hukukuna Taraf Olanların Listesi,2018, Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_the_United_Nations_Convention_on_the_Law_of_the_Sea#cite_note-rat-2 (Erişim: 23.06.2018)

“Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Andlaşması” ile başlamıştır. GKRY, tüm ada adına “Kıbrıs Cumhuriyeti” ismi ile Mısır Arap Devleti ile “MEB Sınırlandırma Andlaşması”³’nı gerçekleştirmiştir. İlgili “Andlaşma”, 7 Mart 2004’te taraflar arasında yürürlüğe girmiştir³. Bu “Andlaşma” sadece Türkiye-GKRY anlaşmazlığını tetiklememiş, ayrıca bölge ülkeleri olan Lübnan ve İsrail arasında sonradan baş gösterecek ihtilaflara da sebebiyet vermiştir. Türkiye’nin ise GKRY-Mısır nezdinde gerçekleşen “MEB Sınırlandırma Anlaşmasına” tepkisini Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği (BMGS) nezdinde gerçekleştirdiği “Bilgi Notu” ile tescil ederek kayıtlara geçilmesini sağlamıştır⁴.

İlgili “Andlaşma”nın Türkiye ve KKTC açısından kabul edilemez bulunmasını iki açıdan değerlendirmek mümkündür; a) Türkiye’nin batı kıta sahanlığının ihlal edilmesi sonucunu doğuran bir “sınırlandırma” gerçekleşmesi b) GKRY’nin Kıbrıs meselesi çözümlenmeden, adanın “tek otoritesi” gibi deniz alanlarında Kıbrıs Türklerinin haklarının gasp etme girişimlerinde bulunması. Açıkçası, GKRY’nin ilgili tutumu, en başta 1982 BMDHS’nde madde 300 ile öngörülen; “Devletlerin Andlaşma doğrultusunda üzerine aldıkları yükümlülükleri iyi niyet içerisinde yerine getireceklerine, hakları kötü kullanmalarını” prensibine⁵ aykırıdır. BMDHS’ne taraf olan GKRY’nin Sözleşmenin 56(2) fıkrasında belirtilen “hakların kullanılmasında diğer devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini gerektiği şekilde göz önünde bulundurulacağı ve 1982 BMDHS hükümleriyle bağdaşacak biçimde hareket edileceği” hükmüne de riayet edilmediği anlaşılmaktadır. İlaveten, “1970 Birleşmiş Milletler Andlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildirge”⁶ doğrultusunda “iyi niyet ilkesine saygı” esası dikkate alınmadan ilgili “MEB Anlaşması” yoluna gidilmiştir. Zira herhangi bir sınırlandırmada, özellikle coğrafi açıdan yarı kapalı olan alanlarda iki sınır devletinin, üçüncü sınır devletinin haklarını göz ardı ederek sırf Sözleşme’de mesafe kriteri belirtiliyor diye buna göre kendine deniz alanı belirlemek doğru bir adım olmayacaktır. Sınırlandırma yoluna gidecek her devletin, belirleyeceği sınırlarda üçüncü tarafların haklarını gasp etmeden hareket etmeleri ve hakça sonuç sağlamaları temel ilkedir. Bunun aksi eylemler Sözleşmesinin doğasına aykırıdır. Diğer taraftan Kıbrıs Türk-

3 DOALOS/OLA – Birleşmiş Milletler, 2004, “Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırılmasına İlişkin “Kıbrıs Cumhuriyeti” ve Mısır Arap Cumhuriyeti Anlaşması”, 17 Şubat 2003 (yürürlüğe girişi: 7 Mart 2004; BM kayıt no #: I-44649; kayıt tarihi: 14.01. 2008),2004, s.1-2, <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf> (Erişim :15.07. 2018)

4 Deniz Hukuku Bülteni, Birleşmiş Milletler, Sayı 54, 2004, ss.1-154, s.127.; http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf (Erişim :16.08. 2018)

5 “Taraf Devletler işbu Sözleşme hükümleri uyarınca üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirmeli ve işbu Sözleşmede tanınan hakları, yetkileri ve serbestileri hakkın kötüye kullanılmasını oluşturmayacak biçimde kullanmalıdırlar”, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Madde 300.

6 BM Enformasyon Merkezi(UNIC), Ankara, Birleşmiş Milletler Andlaşması Doğrultusunda Devletler arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildirge ve Eki, 24 Ekim 1970, [http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625\(XXV\)_24_Ekim_1970.pdf](http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625(XXV)_24_Ekim_1970.pdf) (Erişim : 3.09. 2018)

lerinin deniz alanlarında eşit egemen haklarının mevcudiyetini müzakereler yoluyla ele almak istemeyen GKRY'nin ilgili tutumu sorgulanır hale gelmiştir.

Nitekim Türkiye'nin BMGS'ne tevdi ettiği itirazı ve bunu BM Deniz Hukuku Bülteninde yayımlatması, ardından gelen süreçte bu itirazlarını devamla medya ve hükümet kanadı ile tekrarlaması, kısaca ihtilafa sessiz kalmaması herhangi bir hak yoksunluğuna sebep olacak bir duruma mani olmuştur. Başka bir ifadeyle, ortada bir kabullenme veya rıza gerçekleşmemiştir. Sorunsallık günümüzde halen devam etmektedir.

Tüm bu gelişmeler ışığında ilgili uyuşmazlıkta taraflarının iç hukuk uygulamaları sorunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede ilk olarak özetle sınırlandırma hukukuna değinilecektir. Daha sonra çalışmada öncelikle ilgili tarafların deniz hukukuna yönelik yasal mevzuatları irdelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak KKTC deniz yetki alanlarına yönelik oluşturulan hukuki mevzuat ve uygulamalara bakılacaktır. Daha sonra GKRY'nin iç hukuktan kaynaklı uygulamaları irdelenecek ve sonuçta tarafların deniz sınırlandırmasındaki farklı ama derin ayırımı buldukları tutum ortaya konacaktır.

Çalışmada metodolojik olarak bilgilerin toplanması ve analiz edilmesinde niteliksel araştırma yoluna giderek, resmi dokümanlar, uluslararası mahkeme kararları, gazeteler, bildirimler, iç yasal mevzuatlar, makaleler ve kitaplar taranmıştır.

2. SINIRLANDIRMA HUKUKU VE DOĞU AKDENİZ UYGULAMALARI

“Doğu Akdeniz’de Rum tarafının tek yanlı ilan ettiği münhasır ekonomik bölge” cümlesi sıklıkla bazı basın⁷ organlarında yer almaktadır. Bu tanım doğrultusunda münhasır ekonomik bölgenin tek taraflı ilan edilip edilmeyeceği öne çıkan bir konudur. Bu sebeple öncelikle “deniz sınırı (*maritime limit*) ve deniz sınırlandırmasının (*maritime delimitation*) birbirinden farklı iki tanım”⁸ olduğunu muhakkak belirtmek gerekmektedir. Zira deniz sınırı bir kıyı devletin kendi yetki alanlarını içermektedir. Bu kapsam ile deniz sınırı tek taraflı (*unilateral*) bir karaktere sahiptir⁹.

Deniz sınırlandırmasının karakteristiğine bakıldığında ise, iki veya daha fazla Devlet arasındaki deniz haklarının örtüşmesinden veya belirlenmesinden kaynaklanan meselelerde öne çıkan bir durumdur. Bunun içindir ki bugün, “de-

---

⁷ Doğu Akdeniz’de “kritik 48 saat”, *Kıbrıs Postası*, 21 Şubat 2018, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n243298-dogu-akdenizde-kritik-48-saat-21022018 (Erişim: 5.08.2018); *Rum Yönetiminin Tek Taraflı İlan Ettiği MEB Geçersiz*, *Haberler*, 27 Şubat 2018, <https://www.haberler.com/rum-yonetiminin-tek-taraflı-ilan-ettiği-meb-10607732-haberi/> (Erişim : 5.08.2018).

⁸ Nuno Marques, Antunes., *Towards the Conceptualisation of Maritime Delimitation*, (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers), 2003, ss.6-7

⁹ Yoshifumi Tanaka, *Predictability and Flexibility in the Law of Maritime Delimitation*, (Portland: Hart Publishing,) 2006, s. 8

niz sınırlandırmasıyla ilgili birçok ikili anlaşma vardır”¹⁰. Başka bir ifadeyle, deniz sınırı sınırlandırılması, en az iki devletin uluslararası hukuka uygun bir şekilde anlaşması yoluyla gerçekleşmesi gerekmektedir¹¹. Dolayısıyla, deniz sınırlandırmasının yalnız başına veya tek taraflı bir eylem olarak etkin olamayacağı uluslararası hukukta genel kabul görmüş ilkedir. Bu durum Uluslararası Adalet Divanı (UAD) önündeki Maine Körfezi davasında vurgulanmış ve “sınırlandırmanın birden fazla devlet arasında olması gerektiği açıklanmıştır”¹². İlgili Davada Mahkeme (UAD) aşağıdaki hükmü vermiştir:

“Karşıt veya bitişik kıyıları olan Devletler arasında hiçbir deniz sınırlamasının, bu Devletlerden biri tarafından tek taraflı olarak gerçekleştirilemeyeceği, bu tür bir sınırlamanın, iyi niyetle yapılan müzakerelerin ardından ve olumlu bir sonuca ulaşmak adına asıl niyeti için bir anlaşma yolunun aranması ve gerçekleştirilmesi gerekmektedir”¹³.

Divan’ın anılan kararı, hiçbir Devlet yada kurumun, örneğin Doğu Akdeniz’de devam eden ihtilaflara rağmen deniz sınırlandırmaları olmuş gibi harita yayımlayamayacağına kati ilke olarak sunmaktadır. Deniz sınırlandırması için ilk şart iyi niyetle müzakereler ve anlaşmadır. Mahkeme bu anlaşmanın yapısının nasıl olması gerektiği konusunda paragraf 112(2) ile açıklık getirmiştir. Buna göre:

“Her iki durumda da, sınırlama, hakkaniyet kriterlerin (*equitable criteria*) uygulanması ve alanın coğrafi konfigürasyonu (*geographic configuration of the area*) ve diğer ilgili koşullarla ilgili olarak (*other relevant circumstances*), uygun bir sonuç elde etmeyi sağlayacak (*an equitable result*) pratik yöntemlerin kullanılması ile gerçekleştirilmelidir”¹⁴.

Başka bir ifadeyle, sınırlandırma yoluna gidecek devletlerin en başta hakkaniyet ilkeleri ışığında hareket ederek tüm ilgili durumları dikkate alarak “hakça sonuca” varmalıdır.

Netice itibarıyla deniz sınırlandırması tek taraflı bir eylem görülmemiş aksine “doğası gereği çok taraflı”¹⁵ bir işlem olduğu vurgulanmıştır. Şüphesiz sınırlandırmanın bu kati yapısı olası ihtilaflara adilane bir surette iştirak edebilmek

10 Malcom. D.Evans, “Maritime Boundary Delimitation: Where Do We Go from Here?”, in David Freestone, Richard Barnes, and David M. Ong (eds.), *The Law of the Sea: Progress and Prospects*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.137.

11 Tanaka, *Predictability and Flexibility*,s.8

12 Kanada ve Amerika Arasında Maine Körfezi Deniz Sınırı Sınırlandırmasına İlişkin Dava, UAD Raporları, 12 Ekim 1984 Kararı, ss.1-109, üst sayfa 244-352, parag.112(1): <https://www.icj-cij.org/files/case-related/67/067-19841012-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim:2.08.2018)

13 UAD,1984, parag.112(1)

14 UAD, 1984, parag.112(2).

15 Tunus ve Libya Arasında Kıtta Sahaneliği Davası, UAD Kararı, 24 Şubat 1982, ss.1-80, üst sayfa: 16-84,parag.87: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/63/063-19820224-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 2.08.2018); Tanaka, *Predictability and Flexibility*, üst s. 6, s.8

imkânını vermek maksadıyla tarafların müzakereleri sonucu, münasip usulün deniz sınırlandırılmasında benimsenmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Esasen, deniz sınırlandırma sistemi, 19.ve 20.yy'da 5 temel sistemde gerçekleştirilmiştir; "Ortay Hat Sistemi (*Median-Line*), Kıyı şeridinin genel yönüne doğru Dikey çizgi çizimi (*the drawing of a line perpendicular to the general direction of the coast*), Kara sınırının uzantısı; (*the prolongation of the land boundary*), Thalweg hattı (*Thalweg Line*) ve Ortak bölge sistemi (*Common-Zone system*). Bu 5 sistem devletlerin uygulamaları, içtihat ve teoride yerini almıştır¹⁶. Başkaca yazarlar ise deniz sınırlandırma yöntemlerini aşağıdaki şekilde belirtmişler;

- a) Thalweg çizgisi veya derin su hattı (*line of deepest water*),
- b) Ortay hat veya eşit uzaklık hattı (*median line or equidistant line*),
- c) Kıyı boyunca dikey hat (*the Perpendicular direction of the coasts*),
- d) Enlem paralelleri veya boylam meridyenlerinin kullanılması (*use of parallel of latitude or meridian of longitude*),
- e) Doğal sınır kavramı (jeomorfolojik ve jeolojik faktörler ile kıta sahanlığını belirleme veya münhasır balıkçılık bölgesi veya münhasır ekonomik bölgede ekonomik faktörlerin belirlenmesi)"¹⁷.

Tüm bu formülasyonlar neticesinde klasik hukuktan kaynaklanan eşit uzaklık (*equidistance*) ve Thalweg çizgisi (*Thalweg Line*) ile diğer ilgili sınırlandırma yöntemlerinin 1958 Cenevre Sözleşmeleri ve 1982 BMDHS'de belirgin bir şekilde ifade edilmediği, sadece karasuları sınırlandırmasında¹⁸ tek basit yöntem olan "ortay hat" sistemine vurgu yapılmıştır. Her iki açıdan, 1958 Cenevre Sözleşmeleri ve 1982 BMDHS dört tip¹⁹ sınırlandırma rejimi öngörmesine karşın sınırlandırma ilkelerinin neler olabileceği üzerine net tanım yapılmamıştır.

---

16 Tanaka, *Predictability and Flexibility*,s. 19

17 Leonard Legault ve Blair Hankey, *Methods, Oppositeness and Adjacency and Proportionality in Maritime Boundary Delimitation*, Charney, J. I, ve Alexander, L., M., (ed), *International Maritime Boundaries*, akt.*The American Society of International Law*, 1993, s.203, https://www.unb.ca/fredericton/law/library/_resources/pdf/legal-materials/nlms-arbitration/methodoppositenessandadjacency_leonardlegaultandblairhankey_opt.pdf (Erişim :3.07. 2018)

18 1982 Sözleşmesi'nin 15. Maddesi karasuları dış sınırının karşılıklı sahillerde anlaşma ile belirlenir, anlaşma olmadığı takdirde sahillerden eşit uzaklıkla çizilecek orta çizgi sınırı varlığı halinde ortay hat esaslı uygulanır. Tarihi haklar uzun süreden beri kullanılan ve diğer devletlerce karşı çıkılmayan haklardır. Özel durumlar ise jeolojik, jeofizik, topografik unsurlar; kıyıların durumu, adalar, körfezler; adaların kendi ülkesine ve diğer ülkeye mesafesi, büyüklüğü, ekonomik ve sosyal durumu, ilgili bölgede başka deniz sınırlarının varlığı, seyrüsefer emniyeti, petrol kaynaklarının varlığı gibi unsurları kapsamaktadır".

19 a)Karasularının Sınırlandırması (Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi madde 12 ve 1982 BMDHS madde 15,b)Bitişik Bölge Sınırlandırması (1958 ve BMDHS madde 33);c)Kıta Sahaneliği Sınırlandırması (1958 Kıta Sahaneliği Sözleşmesi madde 6 ve BMDHS madde 83);d)Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması (BMDHS madde 74)

mıştır. Bu bağlamda konumuz ile ilintili olan 1982 Sözleşmesi doğrultusunda münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı sınırlandırma hükümleri olan madde (74 (1) ve 83(1))’te ortay hat tanımına doğrudan bir atıf yapılmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle sınırlandırma metodolojisinin; “Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında ... sınırlandırmanın, “hakkaniyete” uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinde belirtildiği şekilde uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma ile yapılacağı”(BMDHS, madde 74(1) .madde 83(1)) belirtilmektedir. Bu hükmü ile sınırlandırmada tamamen hakça sonuç emir olunmaktadır. Pek tabii ki ilgili hükümlerin göz ardı edilerek bir iç hukuk düzenlemesine gidilmesi de hakkaniyete aykırı sonuçların üretilmesine imkân yaratabilecektir.

Söz konusu durum farklı sınırlandırma sistemleri ortaya koyan Devletler arasında süregelen deniz sınırlandırma ihtilaflarında sulh ve sükûnun mazhar olunmasının bizatihi zorluklarını da beraberinde sürükleyecek karakterdedir. Lakin sözleşmenin öngördüğü temel hedef hakça sonuca anlaşma ile varılması yönünde zorunlu bir vazifeyi deruhte etme kabiliyeti tatbikiyesinin Devletler tarafından beklendiğidir. Zira bitişik kıyı devletleri arasında deniz sınırlandırmasıyla ilgili genel kabul görmüş kural olmamakla birlikte karşıt kıyılar arasında sınırlandırmada da uygulanabilir bir hukuk bulunmadığı²⁰ belirtilmektedir. Dolayısıyla, 1958 Cenevre Sözleşmeleri ve 1982 BMDH Sözleşmesi dikkate alındığında “sınırlandırmada devletler açısından bir uygulanabilir hukuk (*opinio Juris*)²¹ tanımı yapmanın zorluğu”²² mevzu bahis olmaktadır. Bu zorluğun, her coğrafyada yer alan deniz alanının kendine özgü bir yapısı olmasından kaynaklanmış bulunmasından dolayı gerçekleşebileceği belirtilebilir. Öte yandan, Devletlerin, sınırlandırmada belirli bir kuralı zorunlu olarak kabullenme hususunda ne derece istekli olup olmadığı ayrı bir konudur. Prosper Weil, “Devletlerin herhangi bir kuralı kabul etmekte gönülsüz olduklarını, bunun yerine, coğrafi faktörler de dâhil olmak üzere koşulların kendine özgülüğü için müzakereler sırasında bir sınırlandırma anlaşmasına varılması için tartışmaların sürdüğünü”(1993)²³ ifade etmektedir. Tüm bu tartışmalara rağmen, yine de, MEB / kıta sahanlığı sınırlandırmaları için içtihat hukukunca, başlıca iki temel yöntem uygulanmaktadır: hakça ilkeler / ilgili durumlar ve eşit uzaklık / özel durumlar. Son dönem mahkemelerinde ise 3’lü Yaklaşım esası benimsenmiştir. Buna göre; geçici eşit uzaklık-değiştirme yâda *düzeltilme*

20 Antunes, *Maritime Delimitation*, üst s. 5, s.412; Tanaka, *Predictability and Flexibility*, üst s. 6, ss.137-138

21 Uluslararası teamül hukukunun iki unsurundan birisidir. İlki “state practice” olarak geçen devlet uygulamalarıdır; ikincisi de *opinio juris* denen ve devletlerin belli bir konuyla ilgili hukuk kuralıyla bağlı olduklarına dair inançtır. *Opinio Jurisi* uluslararası hukukta, bir yapılageliş (teamül ya da örf adet) kuralının doğması için, aynı yönde davranışların sürekli olarak tekrarlanması yeterli olmayıp, bu davranışların hukukun bir gereği olarak zorunlu olduğu konusunda ortak bir inancın varlığı gerekmektedir.

22 Tanaka, *Predictability and Flexibility*, ss.137-138

23 Prosper Weil, “Geographic Considerations in Maritime Delimitation”, in Jonathan I. Charney and Lewis M. Alexander (eds.), *International Maritime Boundaries*, (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers), 1993, Volume I, ss.123, 130.

için ilgili durumların tespiti-orantısızlık prensibi. Bu tutum ilgili durumların zorunlu –priori-yapısını sunmaktadır.

Belirtmek gerekirse, deniz hukuku kodifikasyon belgelerinde eşit uzaklık ilkesine sadece 1958 Kıta Sahanelığı Sözleşmesi'nin 6. Maddesi ve 1982 BMDHS'nin karasuları sınırlandırmasını öngören 15. Maddesinde yer vermektedir. Dolayısıyla iç hukukta tüm sınırlandırmalar konusunda sadece ortay hat/eşit uzaklık prensibine atıf yapmak adilane bir tutum olmayacaktır.

Bu yaklaşım 1969 Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı Davalarında eşit uzaklık prensibinin uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinde ilgili durumların varlığı münasebetiyle sınırlandırmada öncül ilke görülmemesi ile sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle, eşit uzaklık ilkesinin 1982 Sözleşmesinde yer alan sınırlandırma hükümlerinde “öncelikli zorunlu (*a priori compulsory*) ya da mutlak (*absolute*)” bir ilke olmadığı 1969 Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı Davalarından beri vurgulanmaktadır²⁴.

Kuzey Denizi Davaları'ndan itibaren, hakça ilkeler ve ilgili durumlar (*equitable principles and relevant circumstances*) prensibi geliştirilmiş ve ilerletilmiştir. Lakin daha sonra içtihat hukuku 2001 Katar Bahreyn Deniz Sınırı Sınırlandırması ve Karasuları Meselesinde, “karasuları ile ilgili olan “eşit uzaklık/özel durumlar ilkesi” ile 1958'den beri içtihat hukukunda geliştirilen ve Devlet uygulamalarının kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede tercih ettiği “hakça ilkeler ve ilgili durumlar ilkesinin” birbiriyle yakından ilişkili olduğu” kanaatine varmıştır. Dolayısıyla hangi sınırlandırma davası olursa olsun, hakça sonuca varmanın önemli farklı mahkemelerde vurgulanan konu olmuştur. Örneğin, Barbados ile Trinidad ve Tobago Tahkim Davasında, Mahkeme, “paragraf 221'de BMDHS'nin 74 (1) ve 83 (1) maddelerinin münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı sınırlandırmasında uygulanabilir kanunlar olduğunu belirterek, *kıyıları bitişik ya da karşıt sahilleri olan devletlerin deniz bölgelerini sınırlandırmada uluslararası hukuk temelinde UAD Statüsününün 38.maddesinde belirtildiği şekilde hakça sonuca ulaşmak için anlaşma ile etkili olabileceği*”²⁶(2006) belirtilmiştir.

²⁴ Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS) önündeki Bengal Körfezi'ndeki Bangladeş ile Myanmar arasındaki Deniz Sınırlandırma davasında, aynı zamanda, eşit uzaklık ilkesinin “geçici” hat inşası ve ilgili durumların tespiti ile ilgili metodolojik tavrı teyit eder yaklaşımda bulunmuştur. Bakınız; Bangladeş ve Myanmar Arasındaki Bengal Körfezi'nde (Bangladeş / Myanmar) Deniz Sınırının Sınırlandırılmasına İlişkin Dava, 2012, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS), No. 16, Karar 14 Mart 2012, ss.1-292.; https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_16/published/C16-J-14_mar_12.pdf (Erişim:14.07. 2018); Ayrıca bakınız; Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı Davaları, UAD Kararı, 1969; Barbados ve Trinidad ve Tobago Cumhuriyeti arasında Kıta Sahanelığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması, Tahkim Kararı, 2006.

²⁵ Katar ve Bahreyn Arasında Deniz Sınırlandırması ve Karasal Sorular Hakkındaki Dava, 2001, UAD, 16 Mart 2001 tarihli karar, ss.1-84,parag.231, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-20010316-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 2.05.2018)

²⁶ Barbados ve Trinidad ve Tobago arasında Kıta Sahanelığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırılmasına İlişkin Dava, Tahkim Kararı,2006, VOLUME XXVII, BM Belgeleri, 11 Nisan 2006 tarihli karar, üst ss. 147-251,parag.221, http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVII/147-251.pdf (Erişim: 1.06.2018).

Dolayısıyla, sınırlandırma ihtilaflarında uluslararası mahkemelerin izlediği yol hakça sonuç öngören sınırlandırmanın gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmaları üzerine BMDHS’nde zorunlu bir sınırlandırma metodolojisi belirtilmemektedir. Bu noktadan hareketle, özellikle de GKRY ve Mısır arasında 17 Şubat 2003’te²⁷ imzalanan “Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Andlaşmasının” sadece ortay hat esasında 8 coğrafi koordinat ile belirlenmesi ya da GKRY ve İsrail arasında 17 Aralık 2010’da²⁸ gerçekleştirilen “Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmasında” 12 bölge koordinatı ile yeniden ortay hat esasında ikili “anlaşma” yapılması 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku çerçevesinde iki ülkenin verdiği bir karar olarak değerlendirilse bile, BMDHS’nde öngörülen hakça sonuç ilkesine aykırılık oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, her iki “anlaşma” Doğu Akdeniz bölgesinin coğrafi özelliklerini ve ilgili durumlarını dikkate almadan gerçekleştirilmesinden ötürü komşu ülkeler ile ihtilaflar doğmasına sebep olmuştur. Zira GKRY’nin adı geçen anlaşmalarda uyguladığı “ortay hat” prensibi kendi iç hukukuna dayanarak belirlenmiştir. GKRY, BMDHS’ne taraf olduğu halde, Sözleşmede 74 (1) ve 83(1) maddelerde öngörülen sınırlandırma ilkelerinin şartlarını takip etmeyerek, sadece karşıt devletler ile sınırlandırma yoluna gidebileceğini ve bunu da sadece “ortay hat/eşit uzaklık ilkesi” esasına göre belirleyebilecekleri öngörülmektedir. Nitekim GKRY-Mısır arasında gerçekleştirilen “Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşması” Türkiye’nin batı kıta sahanlığını ihlal etmesinden ötürü Türkiye, 2 Mart 2004 tarihli Bilgi Notu ile ilgili “Andlaşma’nın” hukuken geçersiz ve yok hükmünde (*null and void*) bulunduğu dair itiraz mektubunu BMGS’ne tevdi etmiştir²⁹. Yine İsrail-GKRY arasında gerçekleşen anlaşmanın Lübnan’ın 860km2 deniz alanını ihlal etmesinden³⁰ ötürü Lübnan, ilgili anlaşmanın uluslararası hukuk nezdinde geçersizliğini ifade eden mektubunu BMGS’ne tevdi etmiştir (20 Haziran 2011 tarihli BMGS’ne Tevdi Edilen Mektup)³¹. Lübnan ve GKRY arasında 17 Ocak 2007 tarihli Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Andlaşması da ortay hat/eşit uzaklık ilkesine göre belirlenmiş ve Akdeniz’in doğusunun sınırlandırmasını 6 noktanın 3 düz hat parçasıyla çizilmesi ile oluşturulmuş olmasına rağmen,

27 <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf>

28 http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/cyp_isr_eez_2010.pdf

29 Türkiye: 2 Mart 2004 tarihli “Kıbrıs Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında 17 Şubat 2003 tarihli Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Andlaşmasına İlişkin Bilgi Notu, Deniz Hukuku Bülteni, Birleşmiş Milletler, Sayı 54, 2004, ss.1-154, s.127, http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf (Erişim: 16.08.2018).

30 Lübnan 2011 yılında 14/07/2011 12082.11D nolu Dışişleri Bakanı Adnan Mansour imzalı mektubu ile GKRY-İsrail anlaşmasının kabul edilemez olduğunu, Lübnan’ın egemenlik haklarının ihlal edildiğini ifade eden itirazını BMGS’ne tevdi etmiştir. Bakınız: 20 Haziran 2011 tarihli Lübnan’ın İsrail-GKRY Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasına İtirazına İlişkin Mektubu, BM Belgeleri, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/lbn_re_cyp_isr_agreement2010.pdf (Erişim: 1.07.2018).

31 http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/lbn_re_cyp_isr_agreement2010.pdf

Lübnan Parlamentosu tarafından kabul edilmemiştir. Lübnan ile gerçekleştirilmeyen “Andlaşmanın”, giriş bölümünde taraflar, iyi komşuluk ve işbirliği bağlarını güçlendirmek istediklerini beyan etmiş ve özellikle de 2004 yılında Güney Kıbrıs’ın, Avrupa Birliğine girmesinin sonucu olarak, “kendi münhasır ekonomik bölge” sularındaki balıkçılık faaliyetlerinin “Avrupa Birliği rejimine” tabi olacağı öngörülmüştür.

Söz konusu ihtilafların³² doğmasına etken olan unsurun temelde iç hukuk mevzuatları uyarınca sadece ortay hat/eşit uzaklık tayin edilmesi ve ilgili/özel durumları katıyen dikkate almamayı kabul eden katı bir çizginin katalizör rolü göz ardı edilmemelidir. Başka bir ifadeyle, GKRY’nin sadece ortay hat esası ile yarı kapalı deniz konumundaki Doğu Akdeniz’de coğrafi özellikler ve ilgili durumları dikkate almadan hareket etmesi esasen 1982 Sözleşmesi’nin doğasına ve uluslararası içtihat hukuku kararlarına da aykırılık teşkil etmektedir³³. İlgili durumlar hakça sonuca varılmasında uluslararası yargı kurumlarınca dikkate alınan bir uygulamadır. Dolayısıyla söz konusu ihtilafların doğmasına sebep olan sınırlandırma anlaşmalarının hakça sonuç doğurmadığı ortaya çıkan ihtilaflardan anlaşılmaktadır. Oysa hakkaniyet ilkesi ve ilgili durumlar, 1969 Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davalarından bugüne uluslararası yargı aşamalarında, *sınırlandırma hukukuna makullük katarak hakların kötü kullanılmasını engelleyen* adil paylaşım ve tahsisi hakça sonuç sağlamak adına standartlar sağlayan hukuki ilkedir. Hakkaniyet prensibi (*equity principle*) *özde hukukun verdiği katı* zorlukları hafifleten ilkedir. Dolayısıyla, hakkaniyet ilkesi ve hakça sonuç şartı Uluslararası Adalet Divanı’nın 38. Statüsü’nde önemle vurgulanmaktadır.

Nitekim bugün Türkiye ve GKRY arasında hakkaniyet ilkesinin uygulanması konusundaki görüş ayrılıkları, iki taraf arasında deniz sınırı sınırlandırma konusu üzerindedir. Tarafların uluslararası yargı önüne gideceklerine dair akdettikleri “Tahkim Sözleşmesi” yoktur. Türkiye açısından, kıta sahanlığı'nın sınırlarının belirlenmesinde uygulanacak uluslararası hukuk kurallarının, Uluslararası Adalet Divanı’nın Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği kararında ifade edilen ve gerek devlet uygulamaları ile gerek ise Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile teyit edilen teamül kuralları çerçevesinde müzakereler yolu ile andlaşma yoluna gidilmesi gerektiği belirtilmektedir. Türkiye’ye göre, hakça ilkelerin dikkate alınmaması uluslararası hukuka aykırıdır. Diğer taraftan GKRY, ilgili coğrafyada özel veya ilgili durum bulunmadığını bu nedenle sınırlandırmanın yalnızca ortay hat (eşit uzaklık) prensibi ile olabileceğini savunmaktadır. Oysa temel ilke, taraflar arasında anlaşmaya varılamayan hallerde, sınırın hakça ilkelere uygun olarak belirlenmesidir. Bu nedenle uluslararası yargı organları “devletlerin özel coğrafi konumları nedeni ile âdil olmayan ve orantısız bir kıta sahanlığına sahip olmalarını hakkaniyet ilkesini uygulamak

32 GKRY-Mısır andlaşmasından doğan GKRY-Türkiye, GKRY-KKTC ihtilafları ve GKRY-İsrail anlaşmasından oluşan İsrail-Lübnan ihtilafları

33 Örneğin BMDHS’nde öngörülen “münhasır ekonomik bölgede 3. Devletlerin haklarına saygı gösterilmesi gerektiği prensibi” (mad.56(2) açıkça görmezden gelinmiştir.

sureti ile engellenmeye çalışmıştır³⁴. Yani, hakkaniyet (*equity*), mevcut yasayı düzeltmek veya değiştirmek için bir araç değil, doğrudan uygulanabilir bir hukuki ‘ilke’ olarak kullanılmıştır.

Dolayısıyla hakça ilkeler, eşit uzaklığın bir sınırlandırma yöntemi olarak oluşturabileceği eşitsizliğin, ilgili durumların da dikkate alınmasıyla, hakça sonuca ulaşılmaya öncüllük eden bir hukuki prensip olarak değerlendirilmek mümkündür. Esasen uluslararası mahkemeler bugüne kadar hakça ilkeleri bir liste halinde paylaşmış değildir. Ancak yine de ilgili durumlarla alakalı liste genel olarak coğrafik ve coğrafi olmayan faktörlerle açıklanmaktadır³⁵. “Coğrafi faktörlerde şu hususlar dikkate alınmıştır; kıyıların konfigürasyonu³⁶, ilgili bölgenin coğrafyası³⁷, kıyı uzunluğu farkı ve orantısallık, adaların varlığı³⁸, sularla örtülen yükseltiler (*low tide evaluations*) ve çıkıntı (*promontories*)³⁹, üçüncü devletlerin varlığı ve bölgesel uygulamalar⁴⁰ ve *coğrafi olmayan faktörlerde* ise; dış kıta sınırlandırma amacıyla jeolojik ve jeomorfolojik deniz yatağı, tarihsel haklar⁴¹, tarafların önceki davranışları⁴², keşif ve işletme aktiviteleri⁴³, güvenlik düşünceleri⁴⁴, gemicilik çıkarları⁴⁵ vb.⁴⁶”. Coğrafi faktörler, sınırlandırmada uluslararası yargı kurumlarının ön plana çıkardığı katı (hard)

34 Zeynep Pirim, *Uluslararası Hukukta Hakkaniyetin Normatif Niteliği*, TAAD, Yıl:7, Sayı:26 (Nisan 2016), ss.169-201, s.188.

35 Özel durumlar karasuları sınırlandırmasında değerlendirilen bir tanımdır. İlgili durumlar kıta sahanlığı ve münasır ekonomik bölgenin sınırlandırılmasında değerlendirilmektedir.

36 Kuzey Denizi Kıta Sahaneli Davaları, 1969, UAD, 20 Şubat 1969 kararı, üst s.51, parag. 96 ve üst.53-54, parag.101(D)(1); Tunus Libya arasındaki Kıta Sahaneli Davası, 24 Şubat 1982, paragraf 133(B)(2); Libya v Malta, 1985, UAD, üst.s.93, parag. 79(B)(1); ve Kamerun v. Nijerya Davası, 2002, üst. ss.445-446, paragraf 297

37 Kuzey Denizi Davaları, 1969, üst s.51, paragraph 96; ve Katar ve .Bahreyn Davası, 2001, paragraf 178.

38 Kuzey Denizi Davaları, paragraf 101(D)(3); Maine Körfezi Davası, UAD, 1984, paragraph 185; Libya ve Malta Davası, parag.49 ve 50; ve Romanya ve Ukranya Davası, 2009, paragraflar üst.s.115, parag.158.

39 İngiliz-Fransız Kıta Sahaneli 1977 Davasında, Sicilya Adaları dikkate alınarak, üst.s.77, parag.181; Tunus ve Libya davasında 1982 Kerkennah adası dikkate alınarak, parag.126; Gulf of Maine, Seal adası dikkate alınarak; Jan Mayen davası, Jan Mayen durumu dikkate alınarak, paragraflar 70 ve 80; diğer davalarda ilgili konu değerlendirilmiş ve son olarak Romanya ve Ukranya'nın Yılan Adası (Serpents' Island) örneğinde, paragraflar 179-188'de bu durum dikkate alınmıştır.

40 Tunus ve Libya, parag. 130; Romanya ve Ukranya, paragraflar 169-178.

41 Tunus ve Libya, parag. 100.

42 Tunisia v.Libya, parag. 117-121; Libya ve Malta, paragraflar 24 ve 25, Maine Körfezi Davası, paragraflar 126-154; Guinea ve Guinea-Bissau Davası, Tahkim Kararı, 1985, paragraflar 105 ve 106; Jan Mayen, paragraflar 82-86; Kamerun v. Nijerya, parag. 304; ve Romanya v. Ukranya, paragraflar 189-198.

43 Maine Körfezi Davası, paragraph 237; Jan Mayen, paragraflar 75 ve 76; Kamerun ve Nijerya, parag. 304.

44 Libya ve Malta, parag. 51; Jan Mayen, parag. 81; ve Romanya ve Ukranya, paragraflar 202-204.

45 Guyana/Suriname, Tahkim Mahkemesi, 2007, paragraflar 303-307.

46 Igor Karaman, *Dispute Resolution in the Law of the Sea*, (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston) 2012, s.222; Tanaka, *Predictability and Flexibility*, ss.198-213.

prensipler iken, coğrafi olmayan faktörler daha az önem oluşturması açısından yumuşak (soft) prensipler olarak belirtilebilir⁴⁷.

Netice itibarıyla, Doğu Akdeniz'de GKRY tarafından icra edilen sınırlandırma faaliyetlerinde “ilgili durumlar” mevcut mevzuatlarında öngörülmemesi ve sadece “ortay hat” prensibinin kabul görmesi tüm ihtilafların oluşmasının özünde yatan sebep olarak değerlendirmek mümkündür. Zira Devletler iç hukuk uygulamaları dışına çıkan adım atamazlar. Kaldı ki uluslar arası anlaşmalar iç hukukta kanun hükmünde işlem görür. Hiçbir devlet uluslar arası anlaşmaya taraf olup onun öngördüğü prensiplerden sadece kendi çıkarına uygun olanı iç hukukunda uygulamayı prensip edinemez. Kıbrıs meselesi sürerken, İngiliz üsleri ile bir yan sınırlandırma gerçekleştirilmemişken iç hukukta hiçbir deniz yetki alanlarına yönelik yasada yan sınırlandırma öngörülmemesi ayrı bir tartışma konusudur. Bu çalışmanın diğer bölümünde ortaya konacak olan iç hukuk uygulamaları uluslar arası hukuk nezdinde öngörülen ilkeler nezdinde daha kolay anlaşılacaktır.

Harita 1: Yunanistan ve GKRY'nin iddia ettiği “Münhasır Ekonomik Bölge Alanları”

Kaynak: Mazis,2011, Akt:Barnabis, 2018⁴⁸

Bu değerlendirmelerle birlikte, bir devletin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge unvanı kıyı cephesi veya kıyıların projeksiyonu boyunca değerlendirildiği dikkate alındığında, Kıbrıs'ın toplam 821.97 kilometre veya 510.75 mil kıyı şeridinin, 316.19 kilometrelik bölümünün Güney Kıbrıs'ın, 420.55 kilometrelik bölümünün de KKTC'nin kontrolünde⁴⁹ olduğu görülmektedir. “1960 Kuruluş Anlaşması ile belirlenen Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ait kıyı şeridi uzunluğu ise 745.89 kilometre veya 463.47 mildir. Kuruluş Anlaşması'nda

⁴⁷ Emete Gözügüzelli, *Fragile Maritime Zones in the Eastern Mediterranean, Current Issues in International Relations*, (Der.) Meral Balcı ve Arzu Al, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), s.348

⁴⁸ Julia Barnabis, *Maritime disputes over the Exclusive Economic Zone of Cyprus*, 3 Mart 2018, ICRP Budapeşte, <http://culturalrelations.org/maritime-disputes-over-the-exclusive-economic-zone-of-cyprus/> (Erişim: 2.09.2018).

⁴⁹ İngiliz verilerine göre, KKTC'nin kıyı şeridi 420.55 kilometre, 19 Mayıs 2016, *Gündem Kıbrıs*, Erişim tarihi: 3 Eylül 2018, Bakınız: <https://www.gundemkibris.com/rum-basini/ingiliz-verilerine-gore-kktcnin-kiyi-seridi-42055-kilometre-h175535.html>

belirlenen Ağrotur Egemen Üs Bölgesi'nin toplam kıyı şeridi uzunluğu 53.11 kilometre veya 32.99 mil, Dikelya Egemen Üs Bölgesi'nin toplam kıyı şeridi uzunluğu da 22.98 kilometre veya 14.28 mildir. 1974'ten beridir KKTC'nin kontrolünde bulunan toplam kıyı şeridi: a) BM denetimindeki ara bölgenin kuzeyindeki, Ada'nın kuzeybatısından güneydoğusuna uzanan kıyı şeridinin toplam uzunluğu 420.55 kilometre veya 261.32 mil; b) Erenköy'ün toplam kıyı şeridi 4.94 kilometre veya 3.07 mildir. Kıbrıs'ın BM denetimindeki ara bölge olmayan ve KKTC'nin kontrolü altında bulunmayan bölgesinin toplam kıyı şeridi uzunluğu 316.19 kilometre veya 196.47 mildir. BM'nin kontrolündeki ara bölgenin kıyı şeridi: a) Erenköy'ün batısına doğru 0.89 kilometre veya 0.55 mil, Erenköy'ün doğusuna doğru 0.64 kilometre veya 0.4 mil, Aşağı Pirgo'nun doğusuna doğru 1.35 kilometre veya 0.84 mil ve Dikelya'nın kuzeyine doğru 1.33 kilometre veya 0.82 mil⁵⁰dir". Tüm bu veriler bize göstermektedir ki Kıbrıs adası üzerinde iç hukukta karasuları yan sınırlandırması konusu da önem arz etmektedir. Örneğin, KKTC ile GKRY arasındaki yan sınırı sınırlandırması için, GKRY'nin kendi iç hukukunu uluslararası hukuka uygun olarak yeniden düzenlemesi ve yan sınırlandırmaya yer vermesi ile mümkün olabilecektir⁵¹.

3. KKTC VE GKRY'NİN DENİZ YETKİ ALANLARININ BELİRLENMESİNDE İÇ HUKUK UYGULAMALARI

3.1. KKTC Karasuları, Bitişik Bölge, Kıta Sahaneliği, MEB Uygulamaları

KKTC Karasularına ilişkin hukuki rejim, KKTC Meclisi'nin 10 Haziran 2002 tarihli birleşiminde 42/2002 Sayılı Yasa ile oluşturulmuştur⁵². Karasuları bir devletin ulusal egemenlik alanı içerisinde kabul edilir. "Kıyı devleti karasuları alanında, deniz yatağı ile toprak altını ve üzerindeki hava sahasında egemendir" (BMDHS, madde 2(2)). KKTC Karasuları yasasında karasularının genişliği "Bakanlar Kurulunca tespit edilecek hatlardan itibaren ölçülen 12 deniz mili genişliğinde bir deniz kuşağı"(madde 3)⁵³ olarak tanımlanmıştır. İlgili yasada, *karasularının dış sınırı* konusuna herhangi bir hüküm içermektedir. "Karasuları dış sınırı her noktası esas hattın en yakın noktasından karasularının genişliğine eşit uzaklıkta bulunan hattın oluşmaktadır(BMDHS, madde 4). İlgili yasada Bakanlar Kurulu'na esas hatları tespit, değiştirme veya düzenleme yetkisi tanımamaktadır.

42/2002 yasasında karasuları sınırı "esas hatların kara tarafında kalan suları ve körfez suları KKTC'nin iç sularıdır" şeklinde açıklanmış ve "daimi liman

50 "İngiliz verilerine göre, KKTC'nin kıyı şeridi 420.55 kilometre", 19 Mayıs 2016, Gündem Kıbrıs. <https://www.gundemkibris.com/rum-basini/ingiliz-verilerine-gore-kktcnin-kıyı-seridi-42055-kilometre-h175535.html> (Erişim: 3.09.2018)

51 Bu konu ilerleyen bölümde GKRY'nin 1964 Karasuları Yasası ele alınırken detaylandırılacaktır.

52 KKTC Anayasası'nın 94'üncü maddesinin (1)'ci fıkrası gereğince, KKTC Cumhurbaşkanı tarafından Resmi Gazete'de yayımlanarak ilan edilmiştir.

53 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Karasuları Yasası, 42/2002, Mahkemeler.; <http://www.mahkemeler.net/birlestirilmis/42-2002.doc> (Erişim: 2 .08.2018).

tesislerinin de kıyının bir parçası sayıldığı ve bu tesislerden en açıkta olanların kara tarafında kalan suları ve dış limanlarının iç sulara dâhil olduğu”(madde 4) belirtilmiştir. Bu tanımla KKTC'nin iç suları rejiminin karasuları sınırı maddesinde detaylandırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile iç suların devlet kara alanının bir parçası kabul edilmesi karasuları sınırı başlığında ilgili yasada tanımlanmıştır. Bu yasada dikkat çekici husus karasuları belirlenmesinde kullanılacak düz veya normal hat sisteminin belirlendiğine dair bir açıklama yapılmamasıdır⁵⁴. İlaveten, esas hatların karaya doğru uzanan sulara kalan nehir, ve “demir yerlerinin”⁵⁵ açık şekilde iç suların parçası olduğu belirtilmelidir.

İlaveten, 42/2002 yasasında “iç suların dış sınırını belirleyen ve karasularının genişliğini ölçmekle esas olan hatların, Bakanlar Kurulunca belirlendikten sonra, bu amaçla hazırlanan büyük ölçekli deniz haritalarında gösterileceği” (madde,5) belirtilmiştir. Bu atfın haricinde ilgili yasada uygun ölçekli deniz haritasının olmaması halinde, coğrafi koordinatlara ilişkin bir “liste” ikame edilebileceğine dair bir tanım belirtilmemiştir.

KKTC Karasuları yasasında ayrıca karasuları sınırlandırılmasına yer verilmiş ve “bitişik kıyılar bakımından sınırlandırma, bölgenin bütün ilgili özellikleri ve durumları göz önünde bulundurularak, hakkaniyet ilkesine göre, anlaşma ile yapılacağı” vurgulanmıştır. Oysa 1982 Sözleşmesi'nde “tarihi haklar ve özel durumlar”⁵⁶ prensibinin karasuları sınırlandırmasında öne çıkan bir uygulama olduğu görülmektedir. İleride de görüleceği üzere, Güney Kıbrıs Rum yönetimi her iki karasuları yasasında (1964⁵⁷ ve 1964/2014⁵⁸) sınırlandırma ile ilgili hiçbir hüküm öngörmemiştir. Bu tutumun “adanın tamamı üzerinde kendilerinin tek otorite oldukları” şeklindeki yasadışı argümanlarını perçinleştirmek için dizayn edildiği ve hatta Kıbrıs Türklerinin sahip olduğu kıyı şeritlerinden doğan haklarını göz ardı etmek için izledikleri siyasi strateji olarak değerlendirmek mümkündür.

---

⁵⁴ Bir düz esas hat daha önce iç su kabul edilmeyen suları iç sulara dahil ederse, zararsız geçiş hakkı bu sulara da uygulanır(madde 8/2,BMDHS 1982).

⁵⁵ Dış liman yerine demir yerleri tabiri kullanılması literatüre daha uygun olacaktır. Buna göre; KKTC karasularında tamamen veya kısmen karasuları dış sınırının ötesinde kalan demir yerleri, mutaden gemilerin yükleme,boşaltma ve demirlenmesinde kullanılması hallerinde karasularının parçası olduğu belirtilmelidir.

⁵⁶ Tarihi haklar uzun süreden beri kullanılan ve diğer devletlerce karşı çıkılmayan haklardır. Özel durumlar ise jeolojik, jeofizik, topografik unsurlar, kıyıların durumu,adalar,körfezler, adaların kendi ülkesine ve diğer ülkeye mesafesi, büyüklüğü, ekonomik ve sosyal durumu, ilgili bölgede başka deniz sınırlarının varlığı, seyrüsefer emniyeti,petrol kaynaklarının varlığı gibi unsurları kapsamaktadır .

⁵⁷ The Territorial Sea Law, No. 45 of 1964, “Republic of Cyprus”, BM Belgeleri, : http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1964_Law.pdf (Erişim:3.08.2018).

⁵⁸ The Territorial Sea Laws 1964 and 2014, “Republic of Cyprus”, BM Belgeleri, , http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_TS_Law_2014.pdf (Erişim:3.08.2018).

KKTC'nin 63/2005 tarihli Deniz Yetki Alanları Yasası⁵⁹ ise 2002 yasasından daha kapsamlı bir yasadır. 63/2005 tarihli yasadaki karasuları ile ilgili kurallara ikinci kısımda yer verilmiştir. Buna göre, karasularının iç sınırının belirlenmesi ile ilgili hüküm üçüncü madde ile açıklanmış ve "KKTC karasularının iç sınırlarının belirlenmesinde, KKTC Karasuları Yasası hükümlerine uygun olarak 'normal esas hatlar' kullanılır"⁶⁰ ifadesine yer verilmiştir. Oysa Güney Kıbrıs Rum yönetimi karasuları sınırlandırmasında "düz esas hat" yöntemi ile sınırlarını belirlemiştir. Daha da öte, 63/2005 Yasası ile Karasuları yasasına uygun olarak esas hat seçiminde "normal esas" hatlara atıf yapması tamamı ile talihsiz bir durum olmuştur. Zira KKTC'nin deniz kıyı alanlarında çok sayıda adacıklar ve kayalıklar söz konusudur⁶¹. Normal esas hat belirlenmesi sonucunda bu kayalıklar, adacıklar esas hatların dâhilinde görülmemiştir. Nitekim adanın kuzeyinde girinti çıkıntılarının, adacık ve kayalıkların güneye göre daha fazla olduğu dikkate alındığında düz esas hatların kullanılması sınırlandırma da avantaj sağlayan ve hukuki hak doğuran bir durumdur.

İlaveten, KKTC Karasuları Yasa'sında olduğu gibi 63/2005 Yasa'sında Bakanlar Kurulu'na ilgili hatların değiştirilmesi veya düzenlenmesi hakkı tanınmaması önemli eksikliklerden biridir. Bu hakkın yasal olarak tanımlanması ileride düzeltme, değiştirme gibi konularda yasal dayanaklılık sağlayacak unsurdur. Belirtmek gerekirse bizzat esas hatların belirlenmesi ve esas hat noktalarının tanımlanması uluslararası alanda kimi zaman Devletler arasında hak kaybına sebebiyet olması veya daha çok alan kazanılmasına vesile olması açısından sorunlar yaratabilmekte, bu nedenle deniz yetki alanlarının tayini hususunda temel anlaşmazlık sebeplerinden biri olabilmektedir⁶². 63/2005 Deniz Yetki Alanları yasası karasuları bölümünde ayrıca 4-5-6. maddeleri ile 1982 sözleşmesine uygun hükümler oluşturulmaya çalışılsa da eksik ve yetersiz tanımlar yapılmıştır. Karasuları yasasını genişleten ve karasuları ile ilintili olan zararsız geçiş hakkı(mad.4) "yabancı bayraklı gemiler, KKTC Karasularından zararsız geçiş hakkından uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak yararlanır" denilerek KKTC'nin karasularından zararsız geçişe ilişkin kanun ve kuralları detaylandırılmamıştır. Başka bir ifadeyle madde 4'te yapılan tanımla sadece yabancı gemilerin KKTC karasularından geçerken uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak bu geçişten yararlanabileceği belirtilmektedir. Oysa ilgili maddede KKTC iç hukukunun zararsız geçişe ilişkin kanun ve kurallarının tanımı ortaya konmamış ve en önemli egemenlik yetki alanında uygulayabileceği yetkiler belirtilmemiştir.

59 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Deniz Yetki Alanları Yasası 63/2005, Mahkemeler, <http://www.mahkemeler.net/birlestirilmis/63-2005.doc> (Erişim: 5.08.2018).

60 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Deniz Yetki Alanları Yasası 63/2005.

61 List of islands of Northern Cyprus, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_islands_of_Northern_Cyprus (Erişim: 4.08.2018).

62 Örneğin Birleşik Krallık-Fransa Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Davası, UAD, 1977, Edyystone Kayalıkları kararı. Bakınız: Birleşik Krallık ve Fransa Arasında Kıta Sahaneliği Sınırlandırmasının İlişkin Dava, Tahkim Kararı, 1977, BM Belgeleri, 30 Haziran 1977 - 14 Mart 1978 VOLUME XVIII ss. 3-413.; http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf(Erişim: 4.03.2018).

Özellikle yasada ki ilgili boşlukları aşağıdaki konular üzerine detaylandırılmamıştır:

“ KKTC'nin işbu hükümlerine ve uluslararası hukukun diğer kurallarına uygun olarak, kendi karasularından zararsız geçişe ilişkin aşağıdaki kanun ve kuralları uygulama egemenliği vardır;

“i) Seyrüsefer güvenliği ve deniz trafiğinin düzenlenmesi;

ii) Deniz seyrüsefer yardımcıları ve sistemlerinin ve diğer teçhizat veya tesislerinin korunması;

iii) Denizaltı kablolarının ve petrol borularının korunması;

iv) Denizin canlı kaynaklarının muhafazası;

v) KKTC'nin balıkçılığına ilişkin kanun⁶³ ve kurallara aykırı davranışların önlenmesi;

vi) KKTC'nin deniz çevre alanlarının muhafazası ve kirliliğin azaltılması ve kontrol altına alınması;

vii) Denize ilişkin bilimsel araştırmalar ve hidrografik ölçümler yapılması;

viii) KKTC'nin gümrük, maliye, sağlık veya muhaceret konularındaki kanun ve kurallarına aykırı davranışların önlenmesi;

(2) KKTC bu kanun ve kuralları gereken şekilde duyuracağı

(3) KKTC Karasularından zararsız geçiş hakkını kullanan yabancı gemiler , bu kanun ve kurallara olduğu gibi, denizde çatışmayı önlemeye yönelik olup genel kabul görmüş tüm uluslar arası kurallara uygulanacaktır”.

Yine ilgili yasada KKTC Karasularında gidiş ve geliş yolları ve trafik ayırım şemalarına yönelik bir açıklama yapılmamıştır. KKTC karasularında, denizaltılar ve diğer su altı araçlarının su üstünde seyretmek ve bayraklarını çekmek zorunda oldukları da belirtilmemiştir. Karasuları ile ilgili kurallara yer verilmeyerek, karasularının, karasuları üzerindeki hava sahası ile karasuları deniz yatağı ve toprak altının hukuki rejimi detaylandırılmamıştır.

Öte yandan KKTC 63/2005 yasasında madde 6 ile karasularından zararsız geçiş hakkının askıya alınacağı durumlar açıklanmıştır. Bu yasada belirtilen hükümler 1982 BMDHS'ne uygun yer almış olsa da, KKTC Karasuları yasasında “Sözleşmeye aykırı olarak..” madde 6(7)'de belirtilen ifade Sözleşme'ye taraf olmayan KKTC'nin doğrudan atıf yoluna giderek buna yer vermesi, sa-

---

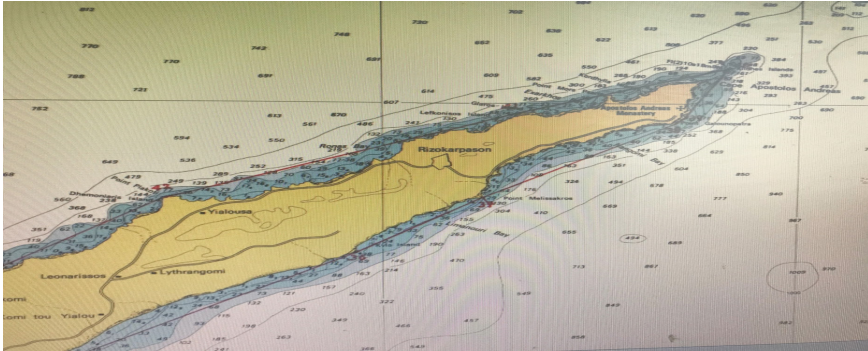
63 KKTC'de herhangi bir Balıkçılık kanunu bulunmamaktadır. Bu kanunun yarattığı hukuki boşluğun da giderilmesi ve söz konusu yasanın bu kapsamda detaylandırılması önemlidir.

kınca yaratan hükümlerin zımnın kabulü manasına gelebilmektedir. İlaveten, askıya alınacak durumlar içerisinde KKTC savunmasına veya güvenliğine zarar verecek şekilde bilgi toplanması ve arkeolojik ve tarihi kalıntıları arama, çıkarma, tahrip etme faaliyetlerinin zararsız geçişe aykırı eylemler olacağı belirtilmemiştir.

63/2005 Yasa'sında son olarak "tehlikeli madde taşıyan gemilerin karasularından zararsız geçiş hakkı" (mad.5) açıklanmaktadır. Nükleer savaş gemilerinin KKTC karasularından zararsız geçiş hakkını kullanmasında KKTC iç sularına girebilmesi için örneğin en az 60 gün önceden yetkili makamlarından izin alınması gerekliliği belirtilmemiştir.

Yine söz konusu yasada karasuları korumasına yönelik bir hüküm öngörülmemektedir. Buna göre KKTC yetkili makamlarının Türk karasularından zararsız olmayan her türlü geçişi engellemek için gerekli tedbirleri alabileceği yada KKTC iç sularına veya bu sular dışındaki bir liman tesisine giren gemilere ilişkin bu gemilerin bu sulara veya bu liman tesislerine girişte tabi olacakları şartların ihlalinin önlenmesinde gereken tedbirleri alma hakkına sahip olduğu da ifade edilmemiştir. Başka bir ifadeyle kendi iç hukukunda öngörülen hüküm ve yaptırım gücünün karasularında uygulanabilme yetkisi tanımlanmamıştır. Özellikle de yabancı gemiler arasında fiili ve hukuki ayırım yapmaksızın, karasularının belirli bölgelerinde atış talimleri yapmak veya güvenlik için gerekli ise zararsız geçişi geçici durdurma hakkı belirtilmemiştir. Geçici olarak zararsız geçişin sağlanacağı hallerde bunu gereken şekilde duyurduktan sonra uygulamaya geçileceği de ifade edilmemiştir⁶⁴.

Harita 2: Tüm ada üzerinde (KKTC Kıyıları dahil) GKRY'nin Düz Hat Uygulaması: Örnek Karpaz Bölgesi

Kaynak: GKRY'nin BMGS'ne Tevdi Ettiği Coğrafi Koordinatlar Haritası,1993⁶⁵.

⁶⁴ İlaveten, yabancı gemilerden alınabilecek rüsumlar, yabancı bir gemide cezai ve hukuki yargı yetkisi, herhangi bir savaş gemisinin KKTC karasularından geçişine ilişkin kanun ve kurallara uyumaması da detaylandırılmamıştır.

⁶⁵ KKTC'nin ilgili kıyılarının ve GKRY'nin kıyı uzunluklarının daha yakından incelenmesi ve kıyı çevresinde bulunan ada, adacık ve kayalıkların görülmesi için belirtilen linkteki haritayı inceleyiniz. Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2018, Bkz: http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/MAPS/cyp_mzn6_1996_00016.jpg

Netice itibarıyla, 42/2002 Karasuları Yasası ile 63/2005 Deniz Yetki Alanları Yasası'nda öngörülen karasuları ile ilgili hükümlerin ivedilikle yeniden düzenlenmesi veya ilgili yeni oluşturulacak yasalarla geliştirilmesinin, KKTC'nin sahip olduğu deniz yetki alanlarının tanımlanması, ileride oluşabilecek hukuki adımlarda kabul göreceğ örf adet hukuku tanımlamalarına da fayda sağlayacağı kanaatindeyim.

3.2. KKTC Kıta Sahanlığı Uygulama Yasası

63/2005 Yasası ile ayrıca Kıta sahanlığı üzerine kimi hükümler oluşturulmuştur. İlgili yasada kıta sahanlığı Dördüncü Bölüm'de madde 11 ile başlamış ve madde 14 ile sonlandırılmıştır. Kıta sahanlığı üzerine düzenlemeler kısmında ilk olarak madde 11 ile kıta sahanlığındaki haklar tanımı yapılarak KKTC'nin bir "Ada Devleti olarak, kıta sahanlığı üzerinde araştırmada bulunmak ve buranın doğal kaynaklarını işletmek amacıyla egemen haklar kullandığı" (63/2005, madde 11) belirtilmiştir⁶⁶. İlaveten, kıta sahanlığında uygulanacak mevzuatın yönetimi için Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiş (madde 12) ve kıta sahanlığı sınırlandırmasının "hakkaniyet ilkesi ve uluslararası hukuka uygun" şekilde belirleneceği (madde 13) ortaya konmuştur. Diğer devletlerin Kıta sahanlığındaki serbestlikleri de madde 14 ile açıklanmıştır. Başka bir ifadeyle, KKTC Kıta sahanlığında üçüncü devletlerin serbestlikleri kabul görmüştür. Üçüncü devletlerin serbestlikleri konusunda "bu yasanın 17'nci maddesi kurallarına aykırı olmamak kaydıyla denize kıyısı olsun veya olmasın tüm devletler KKTC kıta sahanlığında Sözleşmenin ilgili kurallarında konu edilen seyrüsefer, uçma ve su altı kablolarını ve boru hatlarını döşeme serbestisine ve gemilerin uçakların ve su altı kablolarının ve boru hatlarının işletilmesiyle bağlantılı olan ve "Sözleşmenin" diğer kurallarıyla çelişmeyen serbestilere sahip"⁶⁷ olduğu tanımlanarak kimi özgürlükler belirtilmiştir. Burada "Sözleşmeye" taraf olmayan bir ülke konumunda bulunan KKTC'nin doğrudan Söz-

66 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Deniz Yetki Alanları Yasası 63/2005.

67 Deniz Altı Kablolarının ve Boru Hatlarının Kıta Sahanlığı Üzerinde Döşenmesi konusunda belirtilmesi gereken bir husus da 1958 gerekse 1982 sözleşmelerinde öngörülen kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerinde diğer devletlerin deniz altı kablolarını ve boru döşenmesini ya da bakımını engelleme yetkisi makul sebeplerle söz konusu olabileceğinden Sözleşme 112. Maddesi ile tüm devletlere kıta sahanlığı ötesindeki açık deniz yatağı üzerinde deniz altı kabloları ve boru hatları döşeyebilme yetkisi vermektedir. Her ne kadar 1982 Sözleşmesinin 87. Maddesi ile deniz altı kabloları ile boru hattı döşenmesi açık denizler serbestisinde öngörülsün bile, 112. Madde ile devletlere açık denizler üzerinden boru veya kablo döşeme hakkı vermektedir.

"1982 B.M.D.H.S'nin 113. Maddesinde bir kablo veya boru hattının koparılması-zarara uğratılması-ni düzenlerken devletlere bu gibi davranışların bir suç oluşturmasını sağlayacak gerekli kanunları ve düzenlemeleri yapma yükümlülüğü vermektedir. Her devlet 115. Maddeye göre deniz altı kablosu veya boru hattına zarar vermemek için gerekli tedbirleri almakla mükelleftir"Kıta Sahanlığı,KDHukuk). Madde 114 ile Bir denizaltı kablosunun veya petrol borusunun başka bir kablo veya petrol borusu sahibi tarafından koparılması veya zarara uğratılması, Madde 115 Bir denizaltı kablosuna veya petrol borusuna zarar vermemek için uğratılan kayıpların tazmini düzenlenmiştir. KKTC yasasında 17. Madde Bakanlar Kurulu izni olmaksızın veya herhangi bir yazılı izinindeki şartta aykırı olarak kıta sahanlığının doğal kaynaklarının makul şekilde araştırılmasına veya işletilmesine müdahale edecek şekilde KKTC kıta sahanlığı üzerinde su altı kablo ve boru hattı döşenemez denilmiş ve bunu yapanların suç işlemiş olabileceği, yargılanabileceği vs sadece açıklanmıştır.

leşme 'ye yeniden atıf yapması zımni olarak öngörülen diğer hükümleri onaylandığı manasına gelebilmektedir. Burada esasen, "Sözleşmeyle çelişmeyen serbestiler" vurgusu düzenlenmesi gereken bir karaktere sahiptir. Bu husus, ilgili yasada 17. maddeye atıf yaparak Kıta sahanlığı hükmüne aykırı olmayan üçüncü devlet serbestliklerinin kabul edildiği vurgusu da bulunmaktadır. Oysa yasanın 17. Maddesi kıta sahanlığı ile ilgili suç ve cezaları açıklamaktadır ve bu suç ve cezalar "hiçbir kişinin Bakanlar Kurulu'nun yazılı izni olmaksızın veya verilen herhangi bir yazılı izindeki şartta aykırı olarak ve kıta sahanlığının doğal kaynaklarının makul bir şekilde araştırılmasına ve işletilmesine müdahale edecek şekilde KKTC kıta sahanlığı üzerine su altı kabloları ve boru hatları döşeyemeyeceği"(63/2005, Madde 17(1)) hükmü ile ilintilendirilmiştir. Başka bir ifadeyle, Bakanlar Kurulu'nun yazılı izni olmadan veya yazılı izne aykırılık teşkil edecek şekilde veya KKTC kıta sahanlığında kıta sahanlığının doğal kaynaklarının makul bir şekilde araştırılmasına ve işletilmesine müdahale edecek şekilde KKTC kıta sahanlığı üzerine su altı kabloları ve boru hatları döşenemeyeceği belirtilmiştir. Bu hüküm tartışılabilir bir hükümdür. Zira KKTC kıta sahanlığında araştırma ve işletmeye müdahale edecek şekilde kıta sahanlığına kablo ve boru hattı döşeyemeyeceği vurgusu kıta sahanlığında var olan diğer hakları kısıtlayan ve kimi egemen hakların yetersizliği sonucunu yaratan tabirle ifade edilmiştir.

İlgili hükmün düzenlenmesine ek olarak 1982 Sözleşmesi'nde yer alan madde 79(3)'te tanımlanan rıza rejiminin⁶⁸ KKTC kıta sahanlığı yasasına eklenmesi ihtiyacıdır. İlâveten, bilimsel araştırmalar için öngörülen "rıza rejiminin" yasaya dâhil edilmesi de ihtiyacıdır. Aksi takdirde ilgili yasalarda öngörülen hükümlerin ötesinde hak talebi veya uygulama mümkün olamayacaktır.

Öte yandan ilgili yasada madde 11 ile belirtilen hükümden⁶⁹ bir kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerinde sahip olacağı hakları betimleme açısından yetersiz görülmektedir. Kıta Sahanlığı üzerinde egemen haklar 1982 BMDHS'nde de olduğu üzere madde 77'de sarîh şekilde açıklanmıştır.

Buna göre;

1- "Sahildar devlet, kıta sahanlığı üzerinde araştırmada bulunmak ve buranın doğal kaynaklarını işletmek amacı ile egemen haklar kullanır" demektedir. Bu tanımın KKTC 63/2005 yasasında madde 11'de yer verildiği anlaşılmaktadır.

2- 1. paragrafta öngörülen haklar şu anlamda münhasırdır ki, sahildevlet kıta sahanlığında araştırmada bulunmadığı veya buranın doğal kaynaklarını işletmediği takdirde hiç kimse, sahildevletin açık rızası olmadan bu çe-

⁶⁸ Üçüncü tarafların projelendirdiği boru veya kablo hatlarının, kıta sahanlığı bulunan devletten geçirilmesinde ilgili kıyı devletinden rıza alınması şartı

⁶⁹ KKTC bir Ada Devletidir. Bu nedenle kıta sahanlığı var imasında bulunarak, kıta sahanlığı üzerinde araştırmada bulunmak ve buranın doğal kaynaklarını işletmek amacıyla egemen haklar kullanır. 63/2005 KKTC Yasası, madde 11.

şit faaliyetlere girişemez". Burada bulunan hükmünde kıyı devletine tanınan münhasır hak KKTC 63/2005 yasasında yer bulmamaktadır.

3- "Sahildar devletin kıta sahanlığı üzerindeki hakları fiili veya nazari işgalden bağımsız olarak mevcut olduğu kadar her türlü açık beyandan da bağımsız olarak mevcut" olduğu tanımı 63/2005 yasasında madde 11 ile sadece "kıta sahanlığında egemen haklar kullanır" ibaresi ile ilintilendirilebilse de, açıkça ayrıca ifade edilmesi gerektiği kanaatindeyim .

4- 1982 madde 77(4) fıkrası ile "İşbu kısımda öngörülen doğal kaynaklar, deniz yatağı ve toprak altının madensel kaynaklarını ve diğer cansız kaynaklarını ve keza sedanter türden canlı organizmaları; yani hasata elverişli duruma geldikleri zaman, deniz yatağında veya bu yatağın altında ya hareketsiz bulunan veyahut da hareketleri deniz yatağı veya toprak altı ile sürekli temasa bağlı olan organizmaları içerir" hükmü, KKTC mevzuatında değinilmeyen haklardır. Dolayısıyla,63/2005 yasasında görüldüğü üzere kıta sahanlığı tanımında belirtilen organizmalara yönelik betimleyici tanıma hiç yer verilmemiş, deniz yatağı ve toprak altında hareketsiz veya hareketli organizmalar ilgili detaylar tanımlanmamıştır.

Esasen, BMDHS Madde 77 ile kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerinde doğal kaynakları keşif ve işletme hakkı belirtilmektedir. Bu egemen haklar doğal haktır ve herhangi bir açık beyandan muaftır (*ab initio ve ipso facto ilkesi*). Kıyı devletinin doğal kaynaklar üzerinde kıta sahanlığı üzerinde ki egemen hakları keşif ve işletme ile alakalı olup doğal olmayan kaynaklar, kıta sahanlığı üstündeki sulara bulunsalar bile kıyı devletinin egemenlik hakları alanına dâhil değildirler. Yine de kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerinde yasama ve yürütme yetkisi bulunmaktadır. Kıyı devletinin hakları kapsamında kıta sahanlığını keşfetmemesi ya da doğal kaynaklarını kullanmaması durumunda, kıyı devletin açık rızası olmaksızın bu faaliyetleri yerine getirememesi bakımından münhasırdır⁷⁰. Lakin bu önemli husus 63/2005 mevzuatında öngörülmemektedir. İlgili yasada, kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki haklarının kullanılması⁷¹, BMDHS'de öngörülen şekilde, diğer Devletlerin seyrüsefer ve diğer hak ve özgürlüklerine (Madde 78 (2)) haksız bir şekilde müdahale etmemesi gerektiği şeklinde kısıtlanmıştır. İlâveten 63/2005 yasasında bu mekânsal egemen haklara ek olarak, kıyı Devletinin yapay adalar tesis etme, deniz bilimsel araştırmalarında bulunma veya diğer haklarla ilgili yargı yetkisine sahip olduğu belirtilmemiştir. Bir başka ifadeyle, BMDHS'nin 80. maddesi uyarınca, kıyı devletinin yapay adalar üzerindeki yargı yetkisine ilişkin 60. Madde Kıta

⁷⁰ BMDHS, Madde 77(2); Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi Madde 2(2). UAD'da bu görüş 1969 Raporu, s. 22, para. 19

⁷¹ Örneğin, "Özellikle karasuları ve kıta sahanlığı üzerindeki petrol ve gaz arama ve işletme faaliyetlerinden kaynaklanan ve deniz yatağında oluşan kirlilik kıyı devletinin ulusal yetki alanı içerisinde bulunmaktadır. 1982 tarihli BMDHS'nin 208. Maddesinin 4. Fıkrası ile getirilen düzenlemeye göre, devletler deniz dibi faaliyetlerinden ileri gelen kirlenmeye ilişkin politikalarını uygun düşen bölgesel düzeyde uyum halinde sürdürmeye gayret etmelidirler"(Kıta Sahanlığı,KD Hukuk).

sahanlığına *mutatis mutandis* uygulanması ile ilgili yasal boşluk söz konusudur. Kıta sahanlığında yapay adalar veya tesisler kurulumundan deniz çevresinde kendi rızasına dayalı bilimsel araştırmalar yapması⁷² veya kirliliğin önlenmesine dair konularda egemen hakları vardır. Yukarıda izah edilen detaylar dikkate alındığında 63/2005 KKTC yasası kıta sahanlığı üzerindeki egemen hakları veya yargısal yetki alanını ortaya koymakta yetersiz görünmektedir⁷³. İlgili yasal boşluğun, örneğin aşağıda belirtilen başlıklar üzerine kapsamlı yetki alanı betimlememesi düşündürücüdür;

- “Kıta sahanlığında deniz tabanı ve toprak altında canlı olmayan kaynakların yönetimi, muhafazası, keşfi ve işletmesi örneğin Ferromanganez kabukları, ferromanganez nodülleri, gaz hidrat yatakları ve petrol,
- Kıta sahanlığındaki yaşayan sedenter türlerin keşfi, işletmesi ve yönetimi örneğin Mercanlar, tarak, süngerler ve yumuşakçalar,
- Kıta sahanlığı üzerindeki bilimsel deniz araştırmaları,
- Yapay adaların inşaatı, operasyonu ve kullanımı, kıta üzerine yapılar ve tesisler kurulması,
- Kıta sahanlığında boru hatlarının döşenmesi,
- Herhangi bir amaç için kıta sahanlığı üzerinde sondaj,
- Kıta sahanlığındaki bazı faaliyetlerle bağlantılı olarak deniz kirliliğinin önlenmesi

Nihayetinde, kıyı devletinin egemen hakları her zaman canlı organizmaların sedenter türlerinin ait olduğu canlı organizmaların işletmesi üzerinde hakları olduğundan (madde 77, parag 4, madde 68), sondaj hakkı bulunduğu (madde 81, madde 56 parag 3), hatta boru-kablo hattı döşeme hakları olduğu (madde 85, madde 56 parag 3) veya yapay adaların inşaatı, kurulumu veya kullanımı haklarına kadar (madde 60, madde 80) egemen hakları mevcuttur. KKTC

72“ Sözleşme'nin 246. Maddesine göre, kıta sahanlığı bölgesinde bilimsel araştırma yapma yetkisi kıyı devletine aittir. Ancak kıyı devleti diğer devlet veya uluslararası örgütlerin kıta sahanlığı üzerinde yürütecekleri bilimsel araştırmalara da izin verecektir. 240. Maddeye göre, deniz bilimsel araştırması, münhasıran barışçı amaçlar için, bu Sözleşme ile bağdaşır uygun bilimsel metod ve araçlarla, denizin diğer meşru kullanılmalarına haksız yere müdahale etmeyecek ve bu gibi kullanımlar sırasında gerekli şekilde saygı göstererek ve deniz çevresinin korunması ve muhafazası için yapılanlar da dâhil olmak üzere, bu Sözleşmeye uygun şekilde kabul edilen bütün ilgili düzenlemelere uymak suretiyle yürütülecektir. Ayrıca, BMDHS'nde madde 81 Kıta sahanlığı üzerinde sondaj faaliyetlerine açıklık getirerek; Sahildar devletin, hangi amaçla olursa olsun, kıta sahanlığı üzerindeki delme faaliyetlerine izin verme ve bu konuda düzenlemelerde bulunma konusunda münhasır hakkı olacaktır denilerek kıyı devleti rızası olmaksızın hiçbir faaliyet olamayacağını belirtmektedir” (Kıta Sahanlığı, KD Hukuk).

73 Bunlara ilaveten balıkçılık, hidrokarbon, gemicilik, deniz çevre korunması, deniz altı kablo veya boru döşemeciliği, deniz atıklarının temizlenmesi gibi uluslararası sözleşmelerde yer alan hükümlerin iç mevzuatımızda yasa ve tüzükleri ile oluşturulması ve deniz alanlarında varlığımızın veya münhasır yetkilerimizin hukuki olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Kıta sahanlığı ile ilgili yasasında bu haklar yanında hiçbir devlet “kıyı devleti izni olmaksızın bu alanlar üzerinde arama, işletme, yönetim gibi haklarını işgal edecek eylemlerde bulunamayacağını” ifade edilmeyişi ciddi bir hukuki boşluğun varlığını betimlemektedir.

3.3.KKTC'nin Bitişik Bölge ve Münhasır Ekonomik Bölge Uygulaması

KKTC 63/ 2005 Deniz Yetki Alanları Yasası Kısım III'te “Bitişik Bölge ve Münhasır Ekonomik Bölge” rejimini üç madde (madde 7-9) ile açıklanmıştır. Daha başka bir deyişle, 63/2005 sayılı Deniz Yetki Alanları Yasası ile Münhasır Ekonomik Bölge ile Bitişik Bölge rejimi birlikte değerlendirilerek düzenlenmiştir.

Bilindiği üzere, KKTC'nin karşılıklı veya yandaş ülkelerle anlaşma yolu ile ilan ettiği bir münhasır ekonomik bölgesi veya bitişik bölgesi yoktur. 63/2005 yasasına göre, Bakanlar Kurulunun önerisi, Meclisin alacağı karar ile esas hatlardan itibaren 24 deniz milini geçmeyecek ve sınırları KKTC'ne karşılıklı veya yan yana kıyısı bulunan ülkelerle anlaşma yoluyla belirlenecek şekilde bitişik bölge ilan edebileceği öngörülmektedir (madde 7). İlaveten 63/2005 yasası bitişik bölge sınırlandırması öngörmekte ve bunun da bölgenin tüm özellikleri dikkate alınarak, hakkaniyet çerçevesinde uluslararası hukuka göre düzenleneceği belirtilmektedir(madde 7(1)).

Esasen münhasır ekonomik bölge ilanı gerçekleşen bir deniz alanı söz konusu olduğunda, bitişik bölge münhasır ekonomik bölge rejimine tabi olmaktadır. Lakin ilan olmadığı durumlarda bitişik bölge ve karasuları rejimi birlikte ele alınarak detaylandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, 1958 Cenevre Sözleşmelerinden biri olan, Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi birlikte ele alınarak düzenlenmiştir. İlaveten, 1982 BMDHS'nde de Karasuları ve Bitişik Bölge hükümleri birlikte ele alınarak Kısım II'de detaylandırılmıştır. Bu kapsamda KKTC Deniz Yetki Yasasının Bitişik Bölge ve MEB'i oluşturmadan birlikte ele alınarak ifade edilmesi düşündürücüdür. Bununla birlikte, 1958 Sözleşmesinde öngörülen bitişik bölge sınırlandırmasının 1982 BMDHS'nde kaldırılmıştır⁷⁴. Dolayısıyla, Bitişik Bölge ve Münhasır Ekonomik Bölgenin birlikte değerlendirileceği rejim, münhasır ekonomik bölge ilanında bulduktan sonra söz konusu olabilecektir.

63/2005 yasasında bitişik bölge tanımında “KKTC'nin yürürlükte bulunan gümrük, maliye, muhaceret ve sağlıkla ilgili mevzuatını veya denizde bulunan arkeolojik ve tarihi nitelikteki nesnelere korunmasıyla ilgili mevzuatını bitişik bölgeye veya bitişik bölgenin herhangi bir kısmına uygular” demektedir. Burada yine mevcut hakların tanımında eksiklikler söz konusudur. Buna göre; ilan edilecek bitişik bölgesinde gerekli kontrolleri yapma yetkisinin KKTC makamlarında bulunduğu tanımının açıkça belirtilmesi gerekmektedir.

---

⁷⁴ Bu atıf sadece Cenevre Sözleşmelerinde yer almaktadır. Bugün bitişik bölge genel olarak MEB rejimi içerisinde değerlendirilmektedir.

Başka bir ifadeyle, yasanın bitişik bölge rejiminin ilanı ile kendi topraklarında veya karasularında gümrük, mali, göçmenlik/muhaceret veya sıhhi ile ilgili kanun veya düzenlemelerine ihlalini önlemek; bu kanun ve kurallara karşı ülkesi üzerinde veya karasularında meydana gelebilecek riayetsizlikleri cezalandırmak; arkeolojik ve tarihi nitelikli eşyaların deniz dibinden Kıbrıs Türk makamlarının izni olmaksızın çıkarılmasının, ülke üzerinde veya karasularında, aynı maddede öngörülen kanunlarına ve kurallarına aykırı bir davranış olarak kabul edileceği ve cezalandırılacağına yasada belirtilmesi gerekmektedir. Hatta buna aykırılık teşkil edecek bir davranışın hukuk dışı teşebbüs sayılarak uluslararası hukuka aykırılık teşkil edeceği açıkça ifade edilmelidir. Özellikle de ilgili yasada, arkeolojik veya tarihi eşyaların korunmasına ilişkin ya da Kıbrıs Türk yasal mevzuatlarında belirtilen hükümlere atfen KKTC'nin atacağı adımların kendi yasal düzenlemesinde belirtilen hukuk kurallarına halletmeyeceği ortaya konmalıdır. İlâveten, bitişik bölge içerisinde yabancı devletlerin petrol veya gaz boru hattı veya kablo döşemesi gerçekleştireceğinde Kıbrıs Türk makamlarından izin alması gerekliliği tanımlanmalıdır. Bitişik bölge içerisinde bilimsel araştırmalarda bulunmak için yine Kıbrıs Türk makamlarından izin şartı belirtilmelidir. Ayrıca bitişik bölge içerisinde bir yabancı geminin Kıbrıs Türk kanun ve hükümlerini ihlal etmesi halinde sıcak takip hakkı olduğu ortaya konmalı, bunlara ilâveten bitişik bölge içinde balıkçılık işletme hakkını kullanabileceği ve tüm bunlar tanımlanması ardından münhasır ekonomik bölge ilanı olan yerlerde ilgili yasal mevzuatın geçerli olabileceği vurgulanmalıdır.

3.4. KKTC'nin İkili Anlaşmaları

3.4.1. KKTC-Türkiye Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması

2011 yılında Kıbrıs anlaşmazlığındaki gelişmelere atfen, Türkiye'ye davet edilen KKTC heyetiyle yapılan görüşmeler neticesinde, GKRY'nin adanın güneyinde sondaj faaliyetlerine başlaması halinde Türkiye ile KKTC arasında bir Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması yapılması hususunda mutabakata varıldığı⁷⁵ açıklanmıştır. Söz konusu Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması, Rum tarafının sondaj faaliyetlerine 19 Eylül 2011 tarihinde başladığını açıklaması üzerine, dönemin TC Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu arasında 21 Eylül 2011'de BM Genel Kurulu çalışmaları vesilesiyle buldukları New York'ta imzalanmıştır. Anılan anlaşma, Türkiye ile KKTC'nin Doğu Akdeniz'de kıta sahanlıklarının bir bölümünü, uluslararası hukuka uygun olarak ve hakça ilkeler dikkate alarak hazırlanmış ve belirlenen 27 coğrafi koordinatın birleştirilmesiyle elde edilen bir sınır çizgisi ile sınırlandırılmıştır⁷⁶.

⁷⁵http://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahaneligi-sinirlendirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa

⁷⁶Anlaşma Kıbrıs Türklerinin, aynen Kıbrıslı Rumlar gibi Ada'nın kıta sahanlığının tümü üzerindeki meşru, eşit ve ayrılmaz haklarını da dikkate almaktadır. Anlaşmada ayrıca ülkemizin ve KKTC'nin Kıbrıs meselesine kapsamlı çözüm bulunması çabalarını sürdüreceği de açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bakınız: No: 216, 21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalan-

Harita 3: TC-KKTC Arasında gerçekleşen Kıta Sahanlığı Andlaşması Haritası

Kaynak: A/68/857 sayılı, 25 Nisan 2014 tarihli, BM Genel Kurul'a Tevdi Edilen Türkiye Mektubu⁷⁷

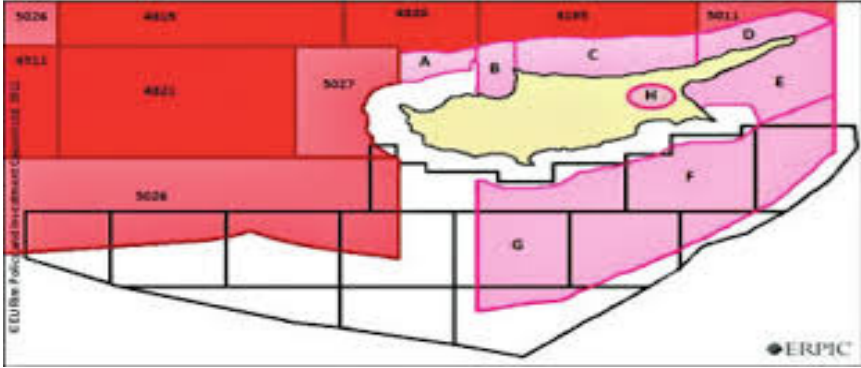
Başka bir ifadeyle, GKRY'nin 2005 yılında ön hazırlık ile başlattığı ruhsatlandırma çalışmalarını 2007 yılında uluslararası ihale yoluyla ruhsatlandırma faaliyetlerini gerçekleştirmesi neticesinde 19 Eylül 2011'de sondaj başlatma hamlesinde bululması, 21 Eylül 2011'de Türkiye ve KKTC'nin Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Andlaşması'nı imzalamasında en önemli etken olmuştur. Taraflar arasında ki Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Andlaşması 32-16-18.000E ve 34-48-51.634E meridyenlerine göre yapılmıştır. Ayrıca Andlaşma ile doğu ve batı uçlarının gelecekte ilgili taraflar arasında uluslararası hukuka uygun olarak hakkaniyet esasları çerçevesinde ve Kıbrıs Sorunun çözümüyle irtibatlandırılarak geliştirileceği belirtilmiştir. Türkiye, ayrıca, söz konusu Kıta Sahanlığı Andlaşması'nı BMGS'ne A/68/857 sayılı mektup ile 25 Nisan 2014'te tevdi etmiş ve bunun yayımlanması istenmiştir⁷⁸. 22 Eylül 2011'de ise KKTC Enerji Bakanlığı ile Türkiye Petrol ve Anonim Ortaklığı (TPAO) arasında, KKTC Bakanlar Kurulu tarafından ada etrafında belirlenen yedi deniz alanında ruhsat sahası (A,B,C,D,E,F,G) ve bir de kara alanında ruhsat sahası (H alanı) çerçevesinde kar payı esasında "Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşımı Sözleşmesi" imzalanmıştır. İlgili anlaşma sonrasında TPAO Doğu Akdeniz'de sismik araştırmalara başlamıştır. 2018 Ekim ayı sonunda ise Fatih sondaj gemisi Türk kıta sahanlığındaki alanlarda sondaj faaliyetlerinin başlatmış⁷⁹, KKTC'nin TPAO'ya verdiği sahalardan için de 2019'un ilk çeyreğinde, Türkiye tarafından satın alınan ikinci sondaj gemisi Deep Sea Metro I eşliğinde TPAO'nun ruhsatlandırıldığı sahalarda sondaja başlanacağı belirtilmiştir.

masına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması.

⁷⁷ <https://undocs.org/A/68/857>

⁷⁸ <https://undocs.org/A/68/857>

⁷⁹ <https://www.yenisafak.com/ekonomi/fatih-akdenizde-ilk-sondajina-basliyor-3400941>

Harita 4: KKTC tarafından TPAO'na verilen A,B,C,D,E,F,G,H ruhsatlandırma alanlarıKaynak : ERPIC⁸⁰

Nihayetinde, TPAO ve KKTC arasında “Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşımı Sözleşmesi” 23.11.2011 tarihinde KKTC Resmi Gazetesi’nde yer alan Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmış ve TPAO’ya, 7 deniz alanı ve 1 de kara üzerinde petrol ve doğal gaz arama ruhsatı verilmiş, müteakip zaman içerisinde belli dönemlerde sismik araştırmalar gerçekleştirilmiş ve nihayetinde 2018 sonbahar aylarında sondaj kararı resmileştirilmiştir. Bu adımlara ilaveten Doğu Akdeniz’de Meis adası çevresi dâhil TPAO’ya verilen ruhsatlandırma yetkileri de Türkiye’nin kıta sahanlığı üzerindeki haklarını fiili yürütmekte olduğunu göstermektedir⁸¹.

4. GKRY KARASULARI/BİTİŞİK BÖLGE/KITA SAHANLIĞI VE MEB UYGULAMALARI

Güney Kıbrıs Rum yönetiminin 45 Sayılı 1964 Karasuları Yasası⁸² toplam üç madde şeklinde belirlenmiştir. İlk maddede yasanın kısa adı “Karasuları Yasası,1964” olarak açıklanmış, ikinci madde ile karasuları tanımı ifade edilmiştir. Son madde ile karasuları genişliği açıklanmıştır. GKRY, 45/1964 yasasında, diğer yasa hükümlerine bakılmaksızın düşük cezir seviyesinden ölçülen “Cumhuriyet” kıyılarının karasularının 12 mil uzaklığa kadar olduğu ifade edilmiştir (madde 3). Söz konusu yasanın, Kıbrıs Türklerinin rızası alınmadan “1960 Ortaklık Cumhuriyeti” döneminde gerçekleşmesi hukuken geçerliliğinin sorgulanmasına sebep olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

⁸⁰ ERPIC, KKTC'nin TPAO'ya verdiği ruhsat alanları harita, 18 Nisan 2014, Cypriot Puzzle, “Yıldız: Gas belongs to the whole of Cyprus”, Akt: <http://www.thecypriotpuzzle.org/yildiz-gas-belongs-to-the-whole-of-cyprus/>(Erişim: 15.05.2019).

⁸¹ Örneğin 27 Nisan 2012’de Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesinde yayımlanan (28276), 2012/2802, 2012/2973 ve 2012/2968 kararları ile Türk Bakanlar Konseyi TPAO’ya Doğu Akdeniz’de keşif yetkisi vermiştir. Söz konusu kararlara (2012/2802,2012/2973,2012/2968) GKRY tarafından protesto edilmiştir. Nitekim GKRY ilan ettiği MEB sahası ile çakışmakta olduğu GKRY tarafından 15 Haziran 2012 mektubu ile BMGS’ne iletilmiştir (A/66/851).

⁸² The Territorial Sea Law, No.54, GKRY Temsilciler Meclisi’nin 1964 yılında uygulamaya koyduğu yasadır.

Öte yandan GKRY, adanın tümünü kapsayan esas hatları, harita ve coğrafi koordinatları ile birlikte BM Genel Sekreterine 3 Mayıs 1993'te sunmuştur⁸³. Esasen, Güney Kıbrıs'ın tek yanlı olarak, "tüm ada adına" düz esas hatları kullanmaya geçtiğini ve bunların halen günümüzde geçerli olduğunu iddia eden BM bildiriminde yer alan ilgili harita ve listenin (M.Z.N.6, 1996)⁸⁴ koordinatları 1996'da onaylanmıştır⁸⁵. GKRY'nin tüm ada adına düz esas hatları belirleyen tutumuna karşılık maalesef dönemin Türk makamlarından ve KKTC'den herhangi bir itiraz BMGS'ne sunulmaması tamamıyla ilgili dönemdeki diplomatik yetersizliğin göstergesi olduğu belirtilebilir. Zira GKRY'nin tüm ada adına Kıbrıs Türk haklarını göz ardı eden tutumla, "tek otorite gibi" yaptığı bu girişim öзде Rum yönetiminin Kıbrıs etrafındaki tüm deniz alanlarının "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tam egemenlik alanı ile ilişkili olduğu"(GKRY'nin BMGS'ne Tevdi Ettiği Coğrafi Koordinatlar Haritası,1993)⁸⁶ savından kaynaklanmaktadır. Pek tabii ki bu durum, Kıbrıs anlaşmazlığının 1968'den beri BM nezdinde süren müzakerelerin doğasına da aykırı olduğu söylenebilir. İlâveten, Adada anlaşma olmadan tek taraflı tüm ada adına yapılan bu işlem 1960 Kurucu Anlaşmaları ve anayasasının doğasına da aykırılık teşkil ettiği belirtilmelidir.

Güney Kıbrıs Rum yönetiminin deniz yetki alanlarına yönelik farkındalığı sadece 1964 Karasuları yasasını oluşturmakla sınırlı olmamıştır. GKRY, 1958 yılı Cenevre Sözleşmelerini kabul ederek, 1962 yılında onaylamış ve 1979, 1996, 2007 ile son olarak 2002'de Sözleşme ile ilgili yapılan protokolleri de kabul ettiğini belirtmiştir⁸⁷.

GKRY ayrıca 1972 yılında BMGS'ne mektup göndererek, Kuzey Denizi Kıta Sahaneli Davalarında öngörülen doğal uzantı esasını "Kıbrıs Cumhuriyeti"

83 "Kara(ülke) ile esas hatları arasında kalan sular, "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin iç sularının bir parçasını oluşturur ve "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin tam egemenliği uyguladığı topraklara entegre edilir. Kara sularında, "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin egemenliği uygulanır ve 1982 Sözleşmesi'nin hükümleri uyarınca ilgili tüm yerel yasaları uygular. 2011 tarihli Kara Suları Yasası (28 (I) / 2011 sayılı Kanun) ve 1982 Sözleşmesi ile Gemilerin Zararsız Geçiş Yönetmeliğine göre, her yabancı gemi, ister tüccar isterse savaş gemisi olsun, "Kıbrıs Cumhuriyeti" karasuları üzerinden onun egemenliğine zarar vermeden zararsız geçiş hakkına sahiptir" denilmektedir. Bakınız: Karasuları, GKRY Dışişleri Bakanlığı, 04/10/2016, http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa84_en/mfa84_en?OpenDocument (Erişim: 4.09.2018).

84 M.Z.N. 6. 1996. LOS of 30 Haziran 1996: Coğrafi grafik ve koordinatları doğrulama(düz hatlar) ,BM Belgeleri, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/mzn_s/mzn6.pdf (Erişim:3.08.2018).

85 Ayla Gürel, Fiona Mullen; Harry Tzimitris, *The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios*, PCC Report, Peace Research Institute Oslo(PRIO). ss.1-112,s.14, 2013.

86 GKRY'nin BMGS'ne Tevdi Ettiği Coğrafi Koordinatlar Haritası,1993, BM Belgeleri,; http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/MAPS/cyp_mzn6_1996_00016.jpg (Erişim:5.05.2018).

87List of the Parties Geneva Conventions,Wikipedia; https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_the_Geneva_Conventions (Erişim: 4.08.2018).

kıta sahanlığı dış sınırı için düşündüklerini duyurmuştur⁸⁸. 5 Nisan 1974 tarihinde ise Sayı 8 olarak belirtilen Kıta Sahanlığı Yasasını oluşturmuştur⁸⁹. Bu yasa ile kıta sahanlığındaki doğal kaynakların “Kıbrıs Cumhuriyeti”ne ait olduğu (madde 3) vurgulanmış, derinlik ve işletilebilirlik esasını benimsenmiştir. İlaveten, Kıta sahanlığı sınırlandırma ölçütünü ortay hat benimsedikleri ifade edilmiş ve kıta sahanlığı alanına giren deniz dibi ve deniz altına ait kaynakların “Kıbrıs Cumhuriyeti”ne ait olduğu⁹⁰ iddia edilmiştir. Ayrıca ilgili yasa da tüm doğal kaynakların yani kıta sahanlığı “keşif ve kullanımının –Kıbrıs Cumhuriyeti”ne ait olduğu savı ilerletilmiştir.

GKRY, Sayı 203/1988 Yasası ile, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesini onaylamıştır⁹¹. Nitekim GKRY yönetimi, 12 Aralık 1988’de onayladığı Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesini 16 Kasım 1994’te yürürlüğe koymuştur. Bu adımla GKRY, Kıbrıs meselesini deniz alanlarına taşıma siyasetini ilerletmiştir. Bu tavırla uluslararası Sözleşmelerin uygulanmasında belirtilen zorunlu ilke iyi niyetle hakların uygulanması prensibini görmezden gelerek, adeta Kıbrıs Türklerinin ada üzerinde deniz ve kıyı alanlarında hak ve menfaatlerini göz ardı eden adımlarla ilerletmek istemiştir.

Anılan adımlar, 2 Nisan 2004 tarihli Resmi Gazete’de Bitişik Bölge ilanını sağlayan 2004 Yasasının yayımlanması⁹² ile ilerletilmiştir. Bu yasanın 3(1) bendine göre 24 mil esasına göre bitişik bölge ilan edilmiştir. İlan edilen bitişik bölgenin başka bir devlet ile sınırlarının karşıt kıyılar ile örtüşmesi durumunda sınırlandırmanın önce andlaşma yoluyla, bu sağlanmaz ise de ilgili devlet ile ortay hat veya eşit uzaklık ilkesi ile sınırlandırma yoluna gidecekleri öngörülmüştür (madde 3(2))⁹³. Burada sınırlandırmanın sadece karşıt kıyılar açısından betimlenmesi, Kıbrıs Türkleri ile yan sınır belirleme niyetlerinin olmadığını da açıkça göstermektedir.

88 GKRY’nin Kıta Sahanlığının Dış Sınırına İlişkin Bilgi, 1972, DOAOS/OLA, Birleşmiş Milletler; http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1972_ContinentalShelf.pdf (Erişim: 2.05.2018).

89 Continental Shelf Law, Sayı .8, 5 Nisan 1974, GKRY, DOLOS/OLA, BM Belgeleri.; http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1974_Law.pdf (Erişim: 2.05.2018).

90 8/1974, DOALOS/OLA

91 Sayı 203/1988 Yasası ile GKRY’nin BMDHS’ni Meclisinde Onaylaması: The United Nations Conventions on the Law of Sea (Ratifying) Law of 1988, Law no: 203/1988

92 A Law to provide for the proclamation of the Contiguous Zone by the “Republic of Cyprus”, 2 Nisan 2004 http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_cz_proclamation.pdf (Erişim: 4.05.2018)

93 Bu kapsamda, esasen, 1958 sözleşmesinde bitişik bölge sınırlandırılması öngörülürken, 1982 sözleşmesinde bu konuda bir sınırlandırma hükmü öngörmemiş ve sözleşmede 33. Madde ile tanımlanan bitişik bölge kavramına sınırlandırma hükmü dâhil edilmemiştir. Bitişik bölge kıyı devletinin gümrük, maliye, sağlık ve göç konusundaki çıkarlarının korunması maksadıyla ihdas edilebilir. Ancak güvenlik maksadıyla bir bitişik bölge ihdası mümkün değildir. 1982 BMDHS’de münhasır ekonomik bölge alanı içerisinde bitişik bölgenin de olması münasebetiyle ilgili devletlerle sınırların örtüşmesi halinde komşu devletler arasında sınırlandırılmasında aynı ilkelerin başka bir deyişle MEB rejimini uygulayarak çözümleme yoluna gitmektedirler.

GKRY Bitişik Bölge yasası ile yürürlükte bulundurduğu gümrük, maliye, sağlık, göç ile ilgili konularda kara veya karasularında oluşabilecek ihlalleri önlemek, bu bölgede bulunan arkeolojik ve tarihi nitelikteki cisimlerin trafik kontrolünü yapmak kısaca iç hukuk uygulamasının öngördüğü kanunları uyarlayabileceği alanları olduğunu yasalaştırmıştır (madde 4). Nitekim, GKRY'nin Bitişik Bölge 2004 Yasası, Rum Resmi Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

GKRY, 2 Nisan 2004'te ise Münhasır Ekonomik Bölge Yasası'nı oluşturmuş ve bu yasa ile kendi otoritelerine "Münhasır Ekonomik Bölge" ilanına gidebilme yetkisi tanımıştır⁹⁴. Söz konusu yasa doğrultusunda münhasır ekonomik bölge ilanının 200 deniz mili olacağı (madde 3(1), bu sınırların diğer devletlerle örtüşmesi halinde anlaşma yoluna gidileceği, bunun eksikliği halinde sınırlandırmanın ortay hat veya eşit uzaklık mesafesi ile ölçüm yapılarak belirleneceği ifade edilmiştir (madde 3(2)). Yasa ile GKRY, karasularının ölçülmeye başlandığı hattan itibaren 200 deniz mili içindeki deniz alanlarında, deniz yatağında, toprak altında ayrıca üzerindeki sularda canlı ve canlı olmayan doğal kaynaklar üzerinde bazı ekonomik haklar kullanmaya sahip oldukları belirtilmiştir. Buna göre, münhasır ekonomik bölgede canlı ve canlı olmayan doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması, idaresi; sudan, rüzgârdan enerji üretilmesi gibi ekonomik araştırma ve işletme faaliyetleri konusunda egemen hakları (madde 4(1)) olduğu açıklanmıştır. Ayrıca yapay adalar, tesisler, araçlar kurma hakkı, bilimsel deniz araştırmaları, deniz çevresinin korunması ve muhafazası konusunda yargı hakları olduğu vurgulanmıştır (madde 4(b))⁹⁵. İlgili yasanın 2004'de kabul edilmesinden sonra 2003 yılında Mısır ile imzalanan "Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmasını" yürürlüğe koyabilmişlerdir. GKRY'nin ilgili yasal düzenleme detaylarına bakıldığında sınırlandırmanın öngörüldüğü 3. Maddede "karşılıklı kıyılar" arasında bir örtüşme durumunda sadece ortay hat temelinde bir sınırlandırma mümkün olabileceği belirtilmiştir. Bu durum, İngiliz Üslerine ait olan alanlar ile Kıbrıs Türklerinin kendi egemen bölgeleri için ileride oluşabilecek yan sınır belirlemesine engel niteliği taşımaktadır.

Öte yandan, Rum yönetimi 1964 yılında 45 sayılı Karasuları yasasını 2014 yılında 95(I) sayılı yasa ile yeniden düzenlenmiştir. Bu yasa "Karasularının Genişliğini Sağlayan Yasa" olarak da bilinmektedir. İlgili yasa 2014'te "1964 ve 2014 Karasuları Yasası" olarak tanımlanmıştır. Bu yasada dikkat çekici durum 95(1)2014 ve 45(1964) Yasası ile Bakanlar Konseyi'nin ilgili koordinatları değiştirebileceği ve bunu BMGS'ne gönderilebileceği, değişen coğrafi koordinatların resmi gazetede yayımlanarak kamuoyu ile paylaşılacağı belirtil-

---

⁹⁴ *A law to provide for the proclamation of the Exclusive Economic Zone by the "Republic of Cyprus", 2 Nisan 2004:*
http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf (Erişim: 2.05.2018).

⁹⁵ *GKRY yasasında belirlenen bu "yetkiler", KKTC yasasında mevcut değildir.*

mektedir⁹⁶. Oysa KKTC Karasuları Yasası ve Deniz Yetki Alanları Yasası'nda Bakanlar Kuruluna bu yetki tanınmamıştır. Güney Kıbrıs Bakanlar Kuruluna verilen bu yetki mevcut coğrafi koordinatların değiştirilebileceğini öngörmesi açısından ehemmiyetle ele alınması gereken yeni bir duruma işaret etmektedir.

GKRY devamla, “2004 ve 2014 Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta Sahanlığı Birleştirilmiş Yasa(61(1)2004 ve 97(1)2014)” şeklinde yeniden düzenlemiştir⁹⁷. Bu yasa ile karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye kadar tanımlanan dış sınır ile münhasır ekonomik bölge ilan edilebileceği (madde 3(1) belirtilmekte, kıta sahanlığının da aynı şekilde 200 deniz mili mesafe esası ile (madde 5a(1)) bir hak olduğu açıklanmıştır. Ayrıca Kısım III'te münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığının keşif ve işletme hakları ile ilgili düzenlemeler detaylandırılmıştır (61(1)2004 ve 97(1)2014 Birleştirilmiş Yasası, Kısım III). Söz konusu yasa kapsamında, kimsenin münhasır ekonomik bölge veya kıta sahanlığı içinde izin almaksızın canlı kaynakları arama işletme hakkı olmadığı bu hakkın sadece Tarım, Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığınca tanınması ve hatta ilgili *Balıkçılık Yasasına* göre mümkün olabileceği belirtilmektedir (madde 7(1)). Ayrıca canlı olmayan kaynaklar üzerinde de münhasır ekonomik bölge veya kıta sahanlığında kimsenin Enerji, Ticaret, Endüstri ve Turizm Bakanlığınca (Dışişleri, Savunma, Tarım, Doğal Kaynaklar ve Çevre ve İletişim ve Çalışma Bakanlıklarının uygun görüşü ile ve yasayla uygunluğu halinde) lisanslaması olmadan faaliyet yürütemeyeceği belirtilmektedir (madde 8(1)). Bunlara uymayanlara ciddi para cezaları da öngörülmekle beraber, önceki Münhasır Ekonomik Bölge Yasa'sında belirtilen “tüm devletlerin MEB alanı içerisinde kablo boru döşeme hakkı olduğuna” dair bildirim bu yasada ilgili bölüm kapsamında daha sıkı bir düzenleme çerçevesine ele alınarak “kimsenin münhasır ekonomik bölge veya kıta sahanlığı içerisinde deniz kablo ve boru hatları döşeyemeyeceği, inşa edemeyeceği veya muhafaza edemeyeceği bunun olabilmesi için İletişim ve Çalışma Bakanlığından (Dışişleri Bakanlığı, Savunma, Enerji, Ticari, Endüstri, Turizm, Tarım, Doğal Kaynaklar ve Çevre bakanlıklarının uygun görüşleri ve yasalara uygunluğu ile) söz konusu olabileceği(madde 8(1)), buna uyulmaması halindeyse çok yüksek cezaya çarptırılacağı” belirtilmiştir(2(a),(b)). Örneğin, 2017 yılında GKRY, Yunanistan ve Mısır arasında “EuroAfrica Enterkonnekte Andlaşması”⁹⁸ yapmış ve söz konusu boru hatları Türkiye'nin kıta

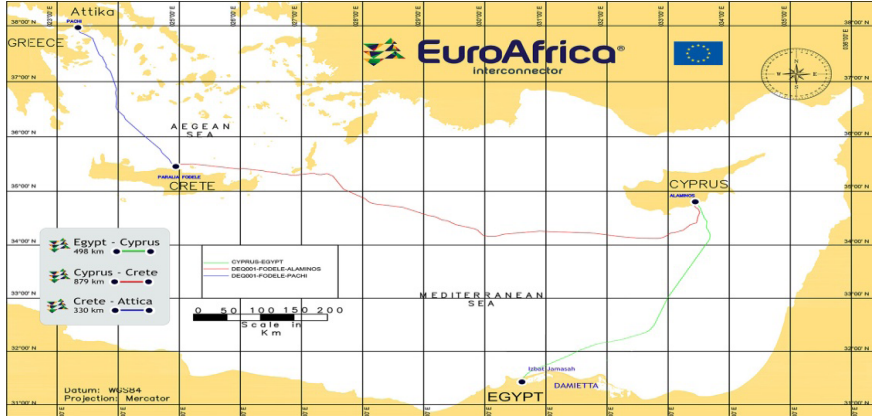
96 Söz konusu birleştirilmiş yasanın esas hatlar tanımından Kıbrıs kıyılarının coğrafi koordinatlarının ve ilgili göstergelerinin BMGS'ne 3 Mayıs 1993'te verildiği veya zaman zaman değiştirilmiş olduğu(madde 2(1)), karasularının esas hattın 12 deniz miline ulaştığı(madde 3), Bakanlar Kurulunun esas hatları ve BMGS'ne değiştirilmiş coğrafik koordinatların ve ilgili göstergelerin verildiğini ve bunun gösterileceği (madde 5(1)), esas hattın değiştirilmiş coğrafi koordinatlarının Dışişleri Bakanlığı onayı ile Resmi Gazetede yayınlanması(madde 5(2)) ile Bakanlar Kurulunun esas hatları değiştirme gücü olduğu vurgulanmıştır. Bakınız: *A Law to provide for Breadth of the Territorial Sea*, Ekim 2014-(*The Territorial Sea Laws 1964 and 2014*)

97 *A Law to provide for Breadth of the Territorial Sea*, Ekim 2014-(*The Territorial Sea Laws 1964 and 2014*), http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_TS_Law_2014.pdf (Erişim: 2 .05.2018).

98 *EuroAfrica Enterkonnekte Kablo Ağı Projesi Resmi Sayfası*, Avrupa Birliği.: <https://www.euroafri->

sahaneliğinden geçirilmek istendiğı tespit edilmiştir. Türkiye açısından benzer ihtilaf “EuroAsia Enterkonekte Kablo Ağı Andlaşması”⁹⁹ (GKRY-Yunanistan ve İsrail) için de söz konusudur. Bu durum GKRY,İsrail, Yunanistan ve İtalya arasında “EastMed Gaz Boru Hattı Projesi” için de aynı şekilde geçerlidir.

Harita 5: Avrupa Afrika Enterkonekte Kablo Ağı Projesi ve
Türk Kıta Sahaneliği Alanlarının Çakışması

Kaynak: <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/the-route/>

BMDHS'nin 79'uncu maddesinin ilkeleri dikkate alındığında, ilgili kıyı devletinın kıta sahanlığı üzerinden başkaca devletin boru veya kablo hattı geçirmek istemesi halinde kıyı devletine bilgi vermesi ve rızası alınması gerekmektedir. GKRY'nin yukarıda bahsedilen 2004 ve 2014 Birleştirilmiş Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Yasa'sında ilgili rıza rejimini kendi iddia ettiği deniz alanları için zorunlu olarak belirtmesine karşın, Türkiye'nin kıta sahanlığı içerisinde ilgili kablo ve boru hattı projelerini hayata geçirmek istemeleri iyi niyetle örtüşen adımlar olarak tanımlanamayacağı düşünülmektedir. İlâveten AB'nin sınırların kurulmuş gibi lanse ettiği harita (AvrupaAfrika Enterkonekte Kablo Ağı Haritası dahil) daha önce de ifade edildiğı gibi tamamı ile uluslararası hukuka aykırı bir eylemdir. Tekrar hatırlatmak gerekirse, Maine Körfezi davasında paragraf 211(1) ile Mahkeme “Karşıt veya bitişik kıyıları olan Devletler arasında hiçbir deniz sınırlamasının, bu Devletlerden biri tarafından tek taraflı olarak gerçekleştirilemeyeceğı, bu tür bir sınırlamanın, iyi niyetle yapılan müzakerelerin ardından ve olumlu bir sonuca ulaşmak adına asıl niyeti için bir anlaşma yolunun aranması ve gerçekleştirilmesi¹⁰⁰ gerektiğı vurgusu yapılmıştır. Doğı Akdeniz'de henüz Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Suriye, Türkiye-GKRY, Türkiye-Mısır, Türkiye-Libya gibi karşıt sınırlar kurulmadığı gibi, Mısır-İsrail, İsrail-Lübnan, Lübnan-Suriye, Mısır-Libya, KKTC-

[ca-interconnector.com/at-glance/the-route/](https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/the-route/) (Erişim: 1.09. 2018).

⁹⁹ EuroAsia Enterkonekte Kablo Ağı Projesi Resmi Sayfası, Avrupa Birliğı, <https://www.euroasia-interconnector.com/at-glance/the-route/> (Erişim: 1.09. 2018).

¹⁰⁰ UAD, 1984, parag.112(1).

GKRY, GKRY-İngiliz Üsleri gibi yan deniz sınır belirlemesi olmamıştır. Münhasır ekonomik bölge rejimi dikkate alındığında, ilgili sınırların andlaşma ve ilan ile gerçekleştirilip BMGS'ne tevdi edilmeden ve hatta ilgili anlaşmaların üçüncü taraflara ihtilaf yaratmadan oluşturulması gerçekleşmeden bu şekilde harita yayımında bulunmak Sözleşme'nin doğasına aykırı, uluslar arası hukukun ilkelerine aykırı bir tutumdur.

Netice itibarıyla, GKRY 1964 senesinden başlayarak deniz alanlarını kendi egemenlik alanları gibi gösterme çabası sergilemiş ve bunu iç hukuk düzenlemeleri çerçevesinde oluşturduğu ulusal yasalar ile gerçekleştirme stratejisi benimsemiştir. Örneğin, 1997 yılında enerji ve gaz alanına yönelik Hidrokarbon Yasası (4(I)/2007, Jeolojik Araştırma Yasası (140(I)/2013), Madenler ve Taş Ocakları Yasası, ÇED Yasası gibi hukuki düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Özellikle de 2007 Hidrokarbon Yasası ile üç tür lisanslama tipi oluşturmuşlardır. Arama Ruhsatı (*Prospecting Licence*-sismik araştırmalar bir yıla kadar), Keşif Ruhsatı (*Exploration licence*-3 yıllık) ve İşletme Ruhsatı (*Exploitation licence*- 25+10 yıllığına lisanslandırma)¹⁰¹. Ayrıca, GKRY deniz alanlarına doğru yayılımcı stratejiyi izlerken, "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı ile pek çok denizcilik üzerine oluşturulan uluslararası andlaşmalara taraf olmuş ve uluslararası örgütlerde üyelikler de gerçekleştirmişlerdir¹⁰². Bu düzenlemeleri gerçekleştirirken adanın tamamını "kendi alanları" gibi göstererek Türkiye'nin ve KKTC'nin deniz yetki alanlarını göz ardı eden bir tutumla uluslararası hukuka aykırı adımlar atmışlardır.

Nitekim GKRY, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunulan Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta Sahanlığı Yasası'nın (No. 64 (I) / 2004)¹⁰³ yürürlüğe girmesiyle "üçüncü devletlerin haklarına saygı göstermeyen bir tutumla"¹⁰⁴ "münhasır ekonomik bölgeler (MEB)" kurma yoluna gitmişlerdir. Başka bir ifadeyle, GKRY'nin ilk olarak Mısır (2003), daha sonra Lübnan (2007 beklemede) ve en son da İsrail (2010) ile "MEB Anlaşması" imzalaması ihtilafların yaşanmasına imkan kılmıştır. Bu anlaşmalar ile gerçekleştirilen sınırlama, sadece ortay hat yöntemine dayanmaktadır. GKRY bu tutumunu hukuken BMDHS'nin 121.maddesine dayandırarak "adaların bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölgesi" olabileceğini belirtmekte ve tam etki esası ile sınırlandırma yoluna gitmektedirler. Sınırlandırmada ilgili yasalarında da ayrı ayrı değerlendirildiği gibi herhangi bir özel veya ilgili durum değerlendirmesine karşı çıkmaktadırlar¹⁰⁵. Nitekim, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin

101 Emete Gözügüzelli, *The Maritime Boundary Delimitation Crux in Eastern Mediterranean Case Study on Turkey vs "Cyprus"*, (LAP Lambert Academic Publishing, Germany), ss.294-295,2017.

102 http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa83_en/mfa83_en?OpenDocument

103 *The Exclusive Economic Zone and the Continental Shelf Laws 61(1)2004 and 97(1)2014*, Ekim 2014, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_EEZ-CS_Law_2014.pdf (Erişim: 2.05.2018).

104 GKRY'nin ilgili hukuk dışı adımları BMDHS madde 56(2), madde 300, madde 74'te öngörülen temel ilkelere aykırılık teşkil etmektedir.

105 Bu dayanakları 1958 Kıta Sahaneliği Sözleşmesinin 6. Maddesinde belirtilen ortay hat/eşit uzak-

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin doğasına aykırı gerçekleşen tavrı kendi iç hukuk düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Güney Kıbrıs Rum yönetimi Sözleşme'nin tanıdığı hakların kullanılmasında başta iyi niyet ve hakkın kötüye kullanılmaması ilkelerine (mad.300) aykırı davrandığını tekrardan ifade etmek gerekmektedir.

5. SONUÇ

KKTC'nin 63/2005 yasası dikkate alındığında karasuları sınırlandırması öngörülürken, GKRY'nin oluşturduğu Karasuları yasalarında herhangi bir sınırlandırma hükmü bulunmamaktadır. Bu iki farklı uygulama tarafların anlaşmazlığını anlamak adına önemlidir. Başka bir ifadeyle, Rum tarafı KKTC ile karasuları yan sınır belirleme gerekliliğini yok sayan tutumdadır. Zira, GKRY tüm ada adına karasuları sınırlarını belirleyerek BMGS'ne 1993'te coğrafi koordinatları tevdi etmiştir. Yine de ilgili tarafların karasuları yan sınır belirlemede anlaşmazlığın çözümü üzerine herhangi bir uluslararası yargı organının önüne gitme ihtimalinde, Mahkemenin ilk olarak Sözleşmede öngörülen 15. Maddeyi yorumlama yoluna gidebileceği ancak KKTC'nin 1982 Sözleşmesini kabul etmemesinden ötürü kendi iç hukukunun öne çıkabileceği bir durum söz konusudur. Böylesi durumda KKTC iç hukuku oldukça yetersizliklere sahip bir yapıdadır. İlaveten, oldukça düşük bir ihtimal halinde şayet Rum tarafı Türk tarafı ile yan sınır belirlenmesine rıza gösterirse, ortaya koyacağı sınırlandırma tezi sadece ortay hat olacaktır. Tabii bunun için GKRY'nin kendi iç hukuk rejiminde karasuları sınırlandırması üzerine mevcut yasasına sınırlandırma hükmünü eklemesi gerekecektir. Yine de GKRY'nin sadece karasuları sınırlandırmasını öngörmeyen katı tutumu anlaşmazlığın çözümünde kolaylaştırıcı etken olmayacaktır.

Dolayısıyla Rumlar ve Türkler arasında hali hazırda karasuları sınır belirlenmesine yönelik anlaşmazlık mevcuttur. Bu koşullarda normal esas hat düzeninde bir sınırlandırma öngören KKTC yasası varlığı ise, sınırlandırmada Rum tarafı lehine değişecek sonuçlara sebebiyet verebilecek tehlikeli yapıdadır. Karasuları yan sınır belirlenmesine taraf olan diğer aktörlerden biri de İngiliz Egemen Üsler bölgesinde Ağrotur ve Dikelya üslerinin sahip olduğu alanların yan sınırını belirleme sorunudur. Lakin Güney Kıbrıs Rum yönetimi iç hukuk düzenlemesinde karasuları sınırlandırmasını öngörmemesi veya sözde münhasır ekonomik bölge yasasında sadece karşıt kıyılar için sınırlandırma öngörmesi İngiltere ile mevcut ihtilafların askıda kalmasına sebep olmuştur.

GKRY iç hukuk düzenlemeleri ile Doğu Akdeniz'de 200 deniz mili bir alanda yetki sahibi olduğunu iddia etmekte ve 1982 Sözleşmesine taraf oldukları için tüm adımlarının "meşru" olduğunu öne sürmektedir. Bu doğrultuda, GKRY

---

lık sınırlandırma yöntemine dayandırmaktadırlar. Söz konusu Maddeye göre: 'Herhangi bir anlaşma olmadığı durumlarda veya özel durumlarca başka bir sınırlandırma çizgisi haklı gösterilmedikçe, sınırlandırma çizgisi, bütün noktaları her bir devletin karasularının ölçümünde esas teşkil eden kıyı çizgisine eşit uzaklıkta olan eşit uzaklık çizgisidir' .

deniz hukukuna dair tüm yasaları ayrı ayrı gerçekleştirmiştir. Lakin bu yasalarda sınırlandırma konusunda hakça ilkeler ve ilgili durumlara atıf yapılmadan sadece ortay hat esasında sınırlandırma öngörülmüştür. Bunun karşısında KKTC'nin iç mevzuatında yasal boşluklar ve kimi hatalar (esas hatların belirlenmesi üzerine) içerdiği tespit edilmiştir. Sınırlandırma konusunda ise, GKRY sadece ortay hat/eşit uzaklık ilkesine göre sınırlandırma öngörürken, KKTC'nin hakça ilkeler ve ilgili durumlar prensibi temelinde sınırlandırma yaklaşımı tespit edilmiştir¹⁰⁶.

Yasal düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere, KKTC ve GKRY arasında deniz yetki alanlarına yönelik mutabık kalınan bir çerçeve bulunmamaktadır. GKRY'nin spesifik olarak coğrafi koordinatlar listesi mevcutken KKTC'nin ilgili koordinatları tanımlanmamıştır. Dolayısıyla, ilgili esas hatların belirlenmesi ortak olarak kararlaştırılmamasından ötürü yan sınırlandırmada başlangıç noktasının nereden başlaması gerektiği üzerine ortak bir düşünce ortaya konmamıştır.

Şüphesiz, deniz yetki alanlarının belirlenebilmesi için KKTC ve GKRY arasında yan sınırlandırmanın başlangıç noktasının belirlenmesi gerekmektedir¹⁰⁷. BMDHS'nin 122.maddesi kapsamında "Doğu Akdeniz yarı kapalı bir deniz"¹⁰⁸ konumundadır. Dolayısıyla coğrafi koşulların öne çıktığı Doğu Akdeniz'de Kıbrıs adasının sınırlandırmadaki etkisi tartışılmalıdır. Kıbrıs adasının statüsü konusunda adada iki ayrı yönetim olması, *de facto ve de jure* bir düzen bulunması ötesinde Kıbrıs Türklerinin 1960 Kurucu Andlaşmaları ve Ortaklık Cumhuriyeti'nden kaynaklı ada üzerindeki egemen haklarının tespiti ve bu hakların tek yanlı GKRY ihlalleri söz konusudur. Ayrıca BMDHS'ne taraf olmayan KKTC ve BMDHS'ne taraf olan GKRY'in uygulanabilir hukuk çerçevesinde hangi prensiplere dayalı olarak ihtilafı çözümlenebileceği belirlenmemiştir.

İlaveten, Kıbrıs adasının (GKRY ve KKTC ile veya birleşik Kıbrıs halinde) kıta sahanlığı ve MEB iddiaları ile Türkiye'nin kıta sahanlığı tezlerinin ayrıştırılması gerekmektedir. Bununla birlikte, GKRY ve KKTC arasında karasuları yan deniz sınırı alanları belirlenmesinin Kıbrıs meselesinin çözümü ile alakalı durumu ortaya çıkılmaktadır.

Özellikle de, 2009 UAD kararında 'ilgili alanın-relevant area', deniz sınırlandırma metodolojisinin bir parçası olarak dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁹. Başka bir deyişle, ilgili alan, örtüşen yasal hak alanları referansla

106 Aslında, Doğu Akdeniz'de thalweg yöntemi ile maksimum derinlik çizgisi, kıyı uzunluğu esası veya sahil şeridinin genel yönüne göre bir sınırlandırma metodolojisine de değerlendirilebileceği alternatifler söz konusudur.

107 Örneğin GKRY Kıbrıs adasının tümüyle BMDHS 121. Madde gereği (2) karasuları, kıta sahanlığı, MEB olduğunu iddia etmektedirler.

108 Libya ve Malta Davası, UAD, 1985, parag. 40

109 Romanya ve Ukranya Arasında Deniz Sınırlandırmasına İlişkin Dava, UAD Raporları, 3 Şubat

tanımlanmalı ve bölgedeki üçüncü devletlerin varlığı dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Sınırlandırmanın amacı, deniz alanlarının eşit bir şekilde paylaşılması değil, hakça bir sınırlandırma elde etmektir¹¹⁰. Örnek vermek gerekiyorsa, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıyı uzunluğu dikkate alındığında ilgili (*relevant*) durum ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye ilgili kıyı uzunluğunun deniz bölgelerine hak kazandıran sahil konumunda bulunduğunu belirtebiliriz. Esasen, uluslararası mahkemeler hakça sonuca varabilmek için geçici eşit uzaklık hattının düzenleme veya değiştirilmesi gerekip gerekmediğine bakmaktadır¹¹¹. Koşulsuz Uluslararası Yargı Organları BMDHS 74(1) ve 83(1)e göre hakça sonuca varmak maksadı ile hareket etmektedir. Oysa GKRY ilgili veya özel durumlar prensiplerini iç hukuk uygulamalarında hiç öngörmemesi veya kabul etmemesi uluslararası hukuka ve deniz hukukunda öngörülen hakça sonuç ilkesine aykırı bir tutum olarak değerlendirmek mümkündür.

Dolayısıyla, adanın henüz resmi olarak belirlenmeyen statüsüne rağmen bugüne kadar uluslararası içtihat kararlarında izlenen stratejide adalara etki unsuru verildiği görülmektedir. Bu durum örneğin 1985 Malta-Libya davasında da açıkça görülmüştür.

Bu doğrultuda, Kıbrıs adasının sınırlandırmada 200 deniz mili bir deniz alanı üretemeyeceği ilgili örnek davalardan da anlaşılabilir¹¹². Lakin Güney Kıbrıs iç hukuk düzenlemeleri çerçevesinde gerçekleştirdiği sınırlandırmalar ile hakça ilkeler ve hakça sonucun karşısında uygulamalarda bulunması bugünkü ihtilafların kaynağı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Oysa 1951 UAD Balıkçılık Davasında ve özellikle Tunus Libya 1982 Davasında açıkça ifade edilen “Deniz alanlarının sınırlandırılması her zaman uluslararası bir yönü” olduğu ve “sadece iç hukukta ifade edildiği gibi kıyı devletinin iradesine bağlı olamadığı”¹¹³ hükmü GKRY'nin sadece iç hukuk yolu ile hakkaniyet ilkeleri karşısında attığı adımların geçersizliğini de bir anlamda ortaya koymamıza imkân kılmaktadır. Zira GKRY, coğrafyayı ve diğer ilgili durumları dikkate almaksızın sadece ortay hat üretebileceğini ilgili yasalarında öngörmemesi ve bunun ilgili durumlar çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini belirtmesi orantısız ve sonucunda coğrafyanın yeniden üretilmesini yaratacak adımlardır. İhtilaflar bu vesileyle devam etmektedir. Ayrıca, GKRY'nin müza-

---

2009 Kararı, ss.1-77,parag.110: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 4.04.2018).

110 Romanya ve Ukranya Davası, 2009, paragraf 111; Kuzey Denizi Davaları,1969,parag.18; Dani-marka ve Norveç Davası,1993,parag.64.

111 Kamerun ve Nijerya Arasında Kara ve Deniz Sınırı Davasına Equatorial Guinea müdahalesi, UAD Raporları, 10 Ekim 2002 Kararı, ss.1-159, üst.ss. 300-458,parag.288, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/94/094-20021010-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 3.07. 2018)

112 1977 İngiltere-Fransa , 1982 Kanada-Fransa, 1982 Tunus-Libya, 1983 Gine-Gine Bissau, 1985 Libya Malta ve son olarak 2009 Romanya-Ukranya ve 2012 Bangladeş Myanmar davasında adalara etki unsuru uygulanarak ana kara lehine karar üretilmiştir.

113 UAD,1982,parag.87

kereler yoluyla ihtilafın çözümlenmesini arzu etmemesinin özde Sözleşme ilkelerine ve doğasına da aykırı durum olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira sınırlandırma için ilgili tarafların mutlaka müzakereler yolu ile anlaşma için iyi niyetle ve hakça sonuca varmak için hareket etmeleri beklenmektedir. Bu nedenle, GKRY'nin mevcut ihtilafı KKTC ile olası anlaşma sonrasında çözme arzusu gerek KKTC gerekse Türkiye tarafından uygun bulunmamaktadır. Her iki tarafın (KKTC ve GKRY) yasalarında özellikle sınırlandırma konusundaki metodolojik farklılık ise, ihtilafın derinleşmesine sebep olan karakterdedir.

KAYNAKÇA

Nuno Marques, Antunes, *Towards the Conceptualisation of Maritime Delimitation*, (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers), 2003.

Ömer Balkaş, Türkiye'nin Deniz Alanlarında Petrol ve Doğal Gaz Arama Faaliyetleri ve Hukuki Statüsü, *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden Teknik ve Arama Genel Müdürlüğü* (26-27 Ekim Çalıştay), Ekim 2016, Türkiye, ss.1-54.: http://www.mta.gov.tr/images/duyuru_ek/calistay/deniz-arastirmalari/Ozer-BALKAS-Turkiyenin-Deniz-Alanlarında-Petrol-ve-Dogal-Gaz-Arama-Faaliyetleri-ve-Hukuki-Statusu.pdf (Erişim: 3.04.2018)

BM Deniz Hukukuna Taraf Olanların Listesi,2018, Wikipedia,: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_the_United_Nations_Convention_on_the_Law_of_the_Sea#cite_note-rat-2 (Erişim: 23.06.2018)

Julia Barnabis, Maritime disputes over the Exclusive Economic Zone of Cyprus, 3 Mart 2018, *ICRP Budapeşte*, <http://culturalrelations.org/maritime-disputes-over-the-exclusive-economic-zone-of-cyprus/> (Erişim: 2.09.2018)

BM Enformasyon Merkezi(UNIC), Ankara, Birleşmiş Milletler Andlaşması Doğrultusunda Devletler arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildirge ve Eki, 24 Ekim 1970,: [http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625\(XXV\)_24_Ekim_1970.pdf](http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625(XXV)_24_Ekim_1970.pdf) (Erişim: 3.09.2018)

DOALOS/OLA – Birleşmiş Milletler, 2004, “Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırılmasına İlişkin “Kıbrıs Cumhuriyeti” ve Mısır Arap Cumhuriyeti Anlaşması”, 17 Şubat 2003 (yürürlüğe girişi: 7 Mart 2004; BM kayıt no #: I-44649; kayıt tarihi: 14.01.2008), 2004, s.1-2,:

<http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf> (Erişim: 15.08.2018)

Deniz Hukuku Bülteni, Birleşmiş Milletler, Sayı 54, 2004, ss.1-154, s.127,: http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf (Erişim: 16.08.2018)

Emete Gözügüzelli, Fragile Maritime Zones in the Eastern Mediterranean, Current Issues in International Relations,(Der.)Meral Balcı ve Arzu Al,(İstanbul:Yeditepe Yayınları)2019.

Emete Gözügüzelli, *The Maritime Boundary Delimitation Crux in Eastern Mediterranean Case Study on Turkey vs “Cyprus”*, (LAP Lambert Academic Publishing, Germany), 2017.

ERPIC, KKTC'nin TPAO'ya verdiği ruhsat alanları harita,18 Nisan 2014, Cypriot Puzzle, “Yıldız: Gas belongs to the whole of Cyprus”, Akt: <http://www.thecypriotpuzzle.org/yildiz-gas-belongs-to-the-whole-of-cyprus/>(Erişim:15.05.2019).

Malcom. D.Evans, “Maritime Boundary Delimitation: Where Do We Go from Here?”, in David Freestone, Richard Barnes, and David M. Ong (eds.), *The Law of the Sea: Progress and Prospects*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.137.

EuroAfrica Enterkonnekte Kablo Ağı Projesi Resmi Sayfası, Avrupa Birliği,: <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/the-route/> (Erişim: 1.09.2018).

EuroAsia Enterkonnekte Kanlo Ağı Projesi Resmi Sayfası, Avrupa Birliği, <https://www.euroasia-interconnector.com/at-glance/the-route/> (Erişim: 1.09.2018).

Ayla Gürel, Fiona Mullen; Harry Tzimitris, The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios, PCC Report, *Peace Research Institute Oslo(PRIO)*. ss.1–112 ,2013.

Fatih Akdeniz'de ilk sondajına başlıyor, 9 Ekim 2018, Yeni Şafak Gazetesi, , <https://www.yenisafak.com/ekonomi/fatih-akdenizde-ilk-sondajina-basliyor-3400941> (Erişim: 10.10.2018).

“İngiliz verilerine göre, KKTC'nin kıyı şeridi 420.55 kilometre”, 19 Mayıs 2016, *Gündem Kıbrıs*,<https://www.gundemkibris.com/rum-basini/ingiliz-verilerine-gore-kktcnin-kiyi-seridi-42055-kilometre-h175535.html> (Erişim: 3.09.2018)

Igor Karaman, *Dispute Resolution in the Law of the Sea*, (Martinus Nijhoff Publishers,Leiden,Boston)2012.

Zeynep Pirim, Uluslararası Hukukta Hakkaniyetin Normatif Niteliği, *TAAD*, *Yıl:7, Sayı:26* (Nisan 2016),ss.169-201.

Kıta Sahanlığı, KD Hukuk,: <https://www.kdhukuk.com/kita-sahanligi/> (Erişim; 1.05. 2018).

Leonard Legault ve Blair Hankey ,(1993), Methods, Oppositeness and Adjacency and Proportionality in Maritime Boundary Delimitation, Charney, J. I, ve Alexander, L., M., (ed), *International Maritime Boundaries*, akt.The American Society of International Law, ss.203-241,1993. https://www.unb.ca/fredericton/law/library/_resources/pdf/legal-materials/nlns-arbitration/methodoppositenessandadjacency_leonardlegaultandblairhankey_opt.pdf(Erişim:3.07.2018)

M.Z.N. 6. 1996. LOS of 30 Haziran 1996: Coğrafi grafik ve koordinatları doğrulama(düz hatlar) ,*BM Belgeleri*, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/mzn_s/mzn6.pdf (Erişim: 3 .08.2018).

Zeynep Pirim, Uluslararası Hukukta Hakkaniyetin Normatif Niteliği, *TAAD*, *Yıl:7, Sayı:26* (Nisan 2016),ss.169-201.

Yoshifumi Tanaka, *Predictability and Flexibility in the Law of Maritime Delimitation*, Portland: Hart Publishing,2006.

List of islands of Northern Cyprus, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_islands_of_Northern_Cyprus (Erişim: 4.08.2018).

List of the Parties Geneva Conventions, *Wikipedia*; https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_the_Geneva_Conventions (Erişim: 4.08.2018).

Prosper Weil, “Geographic Considerations in Maritime Delimitation”, in Jonathan I. Charney and Lewis M. Alexander (eds.), *International Maritime Boundaries*, (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers), Volume I,1993.

Davalar

Barbados ve Trinidad ve Tobago arasında Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırmasına İlişkin Dava, *Tahkim Kararı,2006, VOLUME XXVII, BM Belgeleri, 11 Nisan 2006 tarihli karar*; üst ss.147-251, http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVII/147-251.pdf (Erişim: 1.06.2018).

Bangladeş ve Myanmar Arasındaki Bengal Körfezi'nde (Bangladeş / Myanmar) Deniz Sınırının Sınırlandırılmasına İlişkin Dava, 2012, *Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS), No. 16*, Karar 14 Mart 2012, ss.1-292, Erişim Tarihi:14 Temmuz 2018: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_16/published/C16-J-14_mar_12.pdf

Birleşik Krallık ve Fransa Arasında Kıta Sahaneliği Sınırlandırmasının İlişkin Dava, *Tahkim Kararı, 1977, BM Belgeleri*, 30 Haziran 1977 - 14 Mart 1978 VOLUME XVIII ss. 3-413,: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf(Erişim:4 .03.2018).

Danimarka ve Norveç Arasında Jan Mayen ve Greenland Deniz Sınırlandırmasına İlişkin Dava,*UAD Raporları, 14 Haziran 1993 Kararı*, ss.1-47: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/78/078-19930614-JUD-01-00-EN.pdf>(Erişim:5.04.2018).

Guinea ve Guinea-Bissau Arasında Deniz Sınırı Sınırlandırmasına İlişkin Dava, *Tahkim Mahkemesi, 14 Şubat 1985 tarihli karar*, VOLUME XIX ss. 149-196,: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XIX/149-196.pdf (Erişim: 5.04.2018).

Guyana ve Suriname Arasında Deniz Sınırı Sınırlandırmasına İlişkin Dava, Tahkim Mahkemesi, 17 Eylül 2007 tarihli Karar, VOLUME XXX, BM Belgeleri, ss.1-144.; http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXX/1-144.pdf (Erişim: 18.04. 2018).

Katar ve Bahreyn Arasında Deniz Sınırlandırması ve Karasal Sorular Hakkındaki Dava, 2001, *UAD, 16 Mart 2001 tarihli karar*, ss.1-84, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-20010316-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 2.05.2018) .

Kanada ve Amerika Arasında Maine Körfezi Deniz Sınırı Sınırlandırmasına İlişkin Dava, *UAD Raporları, 12 Ekim 1984 Kararı*, ss.1-109, üst sayfa 244-352: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/67/067-19841012-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim:2.08.2018)

Kamerun ve Nijerya Arasında Kara ve Deniz Sınırı Davasına Equatorial Guinea müdahalesi, *UAD Raporları, 10 Ekim 2002 Kararı*, ss.1-159, üst.ss. 300-458, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/94/094-20021010-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 3.07. 2018)

Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Davaları, *UAD Raporları, 20 Şubat 1969 Kararı*, (Federal Almanya/Danimarka, Federal Almanya/Hollanda arasında) ss.1-57, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim:2 .06.2018).

Libya ve Matla Arasında Kıta Sahaneliği Sınırlandırmasına İlişkin Dava, *UAD Raporları, 3 Haziran 1985 Kararı*, ss.1-48, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/68/068-19850603-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 2.04. 2018).

Romanya ve Ukranya Arasında Deniz Sınırlandırmasına İlişkin Dava, *UAD Raporları, 3 Şubat 2009 Kararı*, ss.1-77.; <https://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 4.04.2018).

Tunus ve Libya Arasında Kıta Sahaneliği Davası, *UAD Kararı, 24 Şubat 1982*, ss.1-80, üst sayfa: 16-84.; <https://www.icj-cij.org/files/case-related/63/063-19820224-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 2.08.2018).

Sınırlandırma Anlaşmaları

GKRY-Mısır arasında 17 Şubat 2003 tarihli “Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Andlaşması”, BM Belgeleri, <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf> (Erişim : 1 .05. 2018).

GKRY-İsrail arasında 17 Aralık 2010 tarihli “Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Andlaşması”, BM Belgeleri, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/cyp_isr_eez_2010.pdf (Erişim: 1 .05.2018).

No: 216, 21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışışleri Bakanlığı Basın Açıklaması, *Türkiye Dışışleri Bakanlığı*, Bakınız: http://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye--kktc-kita-sahanligi-sinirlendirma-anlasmasi-imzalanmasına-iliskindisileri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa (Erişim : 4 .09. 2018).

BM' Tevdi Edilen Mektuplar

20 Haziran 2011 tarihli Lübnan'ın İsrail-GKRY Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasına İtirazına İlişkin Mektubu, BM Belgeleri,http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/lbn_re_cyp_isr_agreement2010.pdf (Erişim: 1.07.2018).

Türkiye: 2 Mart 2004 tarihli “Kıbrıs Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında 17 Şubat 2003 tarihli Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Andlaşmasına İlişkin Bilgi Notu, , *Deniz Hukuku Bülteni, Birleşmiş Milletler, Sayı 54, 2004, ss.1-154, s.127, http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSbulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf* (Erişim:16.08.2018).

GKRY'nin BMGS'ne Tevdi Ettiğı Coğrafi Koordinatlar Haritası,1993, *BM Belgeleri*,:

http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/MAPS/cyp_mzn6_1996_00016.jpg (Erişim: 5 .05. 2018).

GKRY'nin Kıta Sahanelıının Dış Sınırına İlişkin Bilgi,1972, *DOAOS/OLA, Birleşmiş Milletler*,http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1972_ContinentalShelf.pdf(Erişim: 2.05. 2018)

25 Nisan 2014 tarihli, A/68/857 sayılı Türkiye'nin Mektubu, BM Genel Kurul, <https://undocs.org/A/68/857> (Erişim: 2 .05.2018)

15 Haziran 2012, A/66/851 sayılı GKRY Mektubu, BM Genel Kurulu,: <https://undocs.org/A/66/851> (Erişim: 4.05.2018).

Yasalar:

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Karasuları Yasası, 42/2002, *Mahkemeler*;: <http://www.mahkemeler.net/birlestirilmis/42-2002.doc> (Erişim: 2 .08.2018).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Deniz Yetki Alanları Yasası 63/2005, *Mahkemeler*, ,Bkz: <http://www.mahkemeler.net/birlestirilmis/63-2005.doc> (Erişim: 5.08.2018).

The Territorial Sea Law, No. 45 of 1964, “Republic of Cyprus”, *BM Belgeleri*,: http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1964_Law.pdf (Erişim:3.08.2018).

The Territorial Sea Laws 1964 and 2014, “Republic of Cyprus”, *BM Belgeleri*, , http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_TS_Law_2014.pdf (Erişim:3.08.2018).

Continental Shelf Law, Sayı .8, 5 Nisan 1974, GKRY, DOLOS/OLA, *BM Belgeleri*,; http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1974_Law.pdf (Erişim: 2 .05. 2018).

A Law to provide for the proclomation of the Contiguous Zone by the “Republic of Cyprus”,2 Nisan 2004 http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_cz_proclamation.pdf(Erişim:4.05.2018)

Sayı 203/1988 Yasası ile GKRY’nin BMDHS’ni Meclisinde Onaylaması: The United Nations Conventions on the Law of Sea (Ratifying) Law of 1988, Law no: 203/1988

A law to provide for the proclomation of the Exclusive Economic Zone by the “Republic of Cyprus”,2 Nisan 2004:

http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf (Erişim: 2.05.2018).

A Law to provide for Breadth of the Territorial Sea, Ekim 2014-(The Territorial Sea Laws 1964 and 2014), http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_TS_Law_2014.pdf (Erişim:2 .05.2018).

The Exclusive Economic Zone and the Continental Shelf Laws 61(1)2004 and 97(1)2014, Ekim 2014, http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_EEZ-CS_Law_2014.pdf (Erişim: 2.05.2018).

Uluslararası Sözleşmeler

Convention on the Continental Shelf 1958, Geneva on 29 April 1958. Yürürlüğe Giriş Tarihi: 10 Haziran 1964. *Birleşmiş Milletler, Anlaşma Serileri*, vol. 499, s.1-5, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_continental_shelf.pdf (Erişim: 6 .05.2018).

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi,1982,BM Belgeleri, http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim:1.02.2018).

Resmi Kurumlar

Kararları Hakkında Bilgi, GKRY Dışişleri Bakanlığı, 04/10/2016: http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa84_en/mfa84_en?OpenDocument (Erişim: 4 .09. 2018).

GKRY’nin Deniz Faaliyetlerinde Uluslar arası Örgütlere Üyelik ve İşbir-

likleri için Bakınız: The “Legal Framework”, http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa83_en/mfa83_en?OpenDocument (Erişim: 2 .07.2018).

Türkiye Dışişleri Bakanlığı: www.mfa.gov.tr(Erişim:09.02.2018).

Suriye İç Savaşı Açısından Zeytin Dalı (Afrin) Harekatı

Olive Branch Operation in Afrin and Its Impact on Syrian War

Teslim: 25 Ağustos 2018

Onay: 11 Mart 2019

Bora BAYRAKTAR *

Öz

Ortadoğu'da Arap isyanları olarak adlandırılan 2011'deki protesto dalgası sonrası gelişen iç çatışmalar bölgede kaba güç olarak tabir edilen askeri güç kullanımını öne çıkarmaktadır. Türkiye de bölgesinde önemli bir aktör olarak özellikle 24 Ağustos 2016'da başlattığı Fırat Kalkanı Harekatı ile askeri güç kullanarak hem kendi güvenliğini koruma hem de Suriye iç savaşında bir sınır komşusu olarak oynadığı rolün ağırlığını arttırmak üzere hamleler yapmıştır. Türkiye 20 Ocak 2018'de de "terörle mücadele" ve "hudut bölgesi güvenliği" kapsamında Suriye'nin Afrin vilayetinde de bir askeri hareket düzenlemiştir. Türkiye'nin hukuksal zeminini "meşru müdafaa" üzerine oturttuğu bu hareket Suriye iç savaşındaki dengeleri de etkileyen önemli bir adım olmuştur. Bu çalışmada Zeytin Dalı Harekatı'nın nasıl bir konjonktürde gerçekleştirildiği ve Suriye iç savaşına olası etkileri değerlendirilmektedir.

***Anahtar Kelimeler:** Suriye iç savaşı, Türkiye, Afrin, Zeytin dalı, PYD.*

Abstract

When do states use force? What are the legitimate reasons for it? These are the basic questions of international relations and are still subject of debate. The main reason of this discussion is that use of force is a radical tool of foreign policy and it changes balance of power deeply. Especially in the Middle East region, following the uprisings in 2011, use of hard power has become a common exercise. Turkey as an important player in the region has used force in Syria by launching Euphrates Shield Operation starting on 24 August 2016 to protect its borders and to increase its role in the civil war. Once again on January 20th, 2018 Turkey initiated another military operation under the brand of "Olive Branch" "to fight against terrorism" and "to protect its border area" near in Afrin province of Syria. The consequences of this operation are beyond that reasoning and will have impact on Syrian civil war. In this article the international conjuncture of this operation enabling Turkey to act militarily and its consequences have been analyzed.

***Keywords::** Syrian civil war, Turkey, Afrin, Olive Branch, PYD.*

---

* Öğretim üyesi Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
E-mail: borabayraktar@yahoo.com

Zeytin Dalı Harekatı'na Kısa Bir Bakış

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 20 Ocak 2018 tarihinde yaptığı açıklama ile “Suriye’nin kuzeybatısında Afrin bölgesinde PKK/KCK/PYD-YPG ve IŞİD’e (Türkiye’de DEAŞ olarak da bilinen) mensup teröristleri etkisiz hale getirmek maksadıyla” Zeytin Dalı Harekatı adıyla bir askeri operasyon başlatmıştır. Harekat, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1624 (2005), 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı kararlarına, yine Birleşmiş Milletler sözleşmesinin 51’nci maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkına dayandırılarak icra edilmiştir.¹ Türkiye Devleti, bu harekâtın hemen öncesinde 17 Ocak’ta toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı sonunda yayınlandığı bildiride terör örgütlerinin ülkeye yönelik açık tehditlerinden söz ederek “Türkiye’nin, sınırlarının hemen yanı başında bir terör koridoru oluşturulmasına ve bir terörist ordusu kurulmasına izin vermeyeceğini, bu konuda gereken her türlü tedbirin alınacağını” belirtmiştir.² Harekatın gerekçesi ve hukuksal dayanağı bu iki açıklama ile ortaya konulmuştur. Bununla birlikte başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Türk yetkililer kamuoyu önünde yaptıkları açıklamalarda “devletin beka sorunundan” bahsetmiştir, Afrin’deki PKK/PYD varlığının devam etmesini Türkiye’ye yönelik kalıcı ve varoluşsal bir tehdit olarak tanımlamışlardır.³

Uluslararası ilişkilerde gerçekçi (realist) okulun en önemli kavramlarından biri olan devlet bekası, devletin varlığı ile doğrudan ilgili ve egemenliğin devamlılığını vurgulayan bir terimdir. Devletin bekası, sürekliliğinin korunması Türkiye’de siyasetçiden askere, hukukçudan akademisyene son derece yaygın kullanılan bir kavramdır. 2016 yılında İstanbul’da altı, Ankara’da iki olmak üzere Türkiye’nin dört bir yanında yaşanan ve 300’den fazla insanın hayatını kaybettiği PKK ve IŞİD (DEAŞ) gibi terör örgütlerinin saldırılarından kaynaklı terör eylemlerinin yaşanması ve 15 Temmuz darbe girişimi “beka sorunu” endişesini Türkiye’de yaygın ve genel kabul gören bir kavram ve tehdit haline getirmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Suriye sınırındaki Kilis, Akçakale, Reyhanlı gibi kent ve ilçe merkezlerine atılan füzeler ve bunların yol açtığı kayıplar, saldırıları gerçekleştiren söz konusu örgütlerin merkezlerinin Suriye’de bulunması Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatları’nın gerekçesi olarak ortaya konmuştur. Türkiye bu iki harekatı da yukarıda belirtildiği üzere meşru müdafaa kapsamında gerçekleştirdiğini açıklamıştır.

Meşru müdafaa hakkı çok tartışılan ve üzerinde tam bir mutabakat sağlanamamış bir uluslararası politika kavramıdır. Özellikle devletlerin 19. yüzyıldan itibaren güç kullanımını meşrulaştırmak, uluslararası yükümlülüklerinden ka-

¹ *Türk Silahlı Kuvvetleri, TSK Basın Açıklaması, 20 Ocak 2018, Erişim tarihi: 29.03.2018, http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA_47*

² *MGK toplantısı sonrası yazılı açıklama, (2018, 17 Ocak), NTV Haber. Erişim tarihi: 29.03.2018, https://www.ntv.com.tr/turkiye/mgk-toplantisi-sonrasi-yazili-aciklama,bmw0alaxl0mH_qqOoMejXw*

³ *Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan flaş Afrin operasyonu çıkışı, (2018, 14 Ocak), Milliyet. Erişim tarihi: 17.03.2019, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-milli-siyaset-2590718>*

çınmak ve saldırganca tavır içinde görünmemek için arkasına sığındıkları bir sav olagelmıştır. Meşru müdafaa gücün orantılı kullanılması gerekmektedir. Yani düşman topraklarında yol açılan yıkım, altyapıya, sivillere, çevreye verilen zarar ile meşru müdafaa arasında oransal bir denge olması gerekmektedir.⁴ Önceki yıllarda teröre karşı meşru müdafaa ancak başka bir devlet tarafından yönlendirilen terör saldırılarında haklı görülürken bu durum 11 Eylül saldırılarından sonra çok daha geniş bir anlam kazanmıştır. Değişen güvenlik ortamı ve tehditler meşru müdafaaaya daha geniş alan açarken “insani müdahale”, başarısız, çöken devletlere müdahale gibi gerekçeler de meşru güç kullanımı için gerekçe olarak değerlendirilmektedir. 11 Eylül saldırılarından bir gün sonra BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu 1368 sayılı karar⁵, terör saldırılarına karşı devletlerin toplu olarak ya da tek başlarına meşru müdafaa haklarını kullanabilmelerine imkan tanımıştır. Birleşmiş Milletler bu pozisyonu 1373⁶ sayılı kararlarla teyit etmiştir⁷. 11 Eylül saldırılarından önce de ABD, 1998’deki Kenya ve Tanzanya’daki elçilik saldırılarının ardından Usame Bin Ladin’e ait olduğu öne sürülen Sudan’daki bazı hedefleri bombalamıştır. ABD’nin 2001’de Afganistan’a yönelik hava saldırıları da Taliban’ın El-Kaide’ye destek verdiği gerekçesiyle Amerikan Başkanı Bush’un Kongrede yaptığı konuşma ile düzenlenmiş⁸ ABD bu harekatı tek taraflı müdahale şeklinde çok da delillendirmeye gerek duymadan hayata geçirmiştir.

Yine de meşru müdafaa öncesinde uluslararası toplum, bu hakkı kullanacak ülkenin iddiasını destekleyecek deliller sunmasını, dünyayı bu konuda ikna etmesini beklemektedir. Söz konusu ülke terör saldırısına maruz kaldığını, bu saldırının meşru müdafaa hakkını kullanacağı örgütten kaynaklandığını, saldırı tehdidinin devam ettiğini ve bunu durdurmak için güç kullanması gerektiğini ortaya koymalıdır.⁹

Türkiye, Zeytin Dalı Harekatı’nı işte bu kapsamda gerçekleştirmiş, 2015 yazından itibaren ülkede tırmanışa geçen ve uluslararası kamuoyunun malumu olan terör saldırılarını gerekçe göstererek meşru müdafaa kapsamında ilerlemiştir. 58 gün süren harekat, 18 Mart 2018 tarihinde Afrin kent merkezinin ve yönetim binalarının Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin ve onunla birlikte

4 Gardam J., (2004) *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, s.17

5 UN Security Council Resolutions Documents, Resolution 1368 (2001), Erişim tarihi: 28.02.2018, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>

6 Kararın tam metni için

<https://documents-ddsy.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>

7 Tams, J. (2009), The Use of Force against Terrorists Christian, *The European Journal of International Law Vol. 20 no. 2*, 359 – 397 doi: 10.1093/ejil/chp031, s.377

8 Text of President Bush’s Address Before a joint Meeting of Congress, (2001, 21 Eylül), *New York Times*. Erişim tarihi: 28.02.2018, <https://www.nytimes.com/2001/09/21/us/nation-challenged-president-bush-s-address-terrorism-before-joint-meeting.html>

9 Charney J.I. (2001) The Use of Force against Terrorism and International Law, *The American Journal of International Law, Vol. 95, No. 4*, 835-839. Cambridge University Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2674628> Erişim tarihi: 17.03.2018 06, s.836

hareket eden Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) denetimine girmesiyle birlikte hedefine ulaşmıştır.

Uluslararası Konjonktür ve Zeytin Dalı Harekatı

Kuşkusuz Zeytin Dalı Harekatı temelde, yukarıda belirtildiği üzere Türkiye'nin PKK-PYD-YPG ve IŞİD terör örgütü ile mücadelesi ve hudut bölgesi güvenliğinin sağlanması için gerçekleşmişse de bunun Suriye iç savaşındaki dengeleri etkileyeceği açıktır. Halihazırda Suriye'de küresel güçler ABD ve Rusya ile bölgesel güçler Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve hatta İsrail, Mısır ile bazı Körfez ülkeleri rekabet halindedir. Ülke fiilen etki alanlarına bölünmüş durumdadır. Fırat nehrinin doğusunda ABD'nin desteklediği ve ana omurgasını PYD-Şuriye Demokratik Güçleri (SDG)'nin oluşturduğu yapı Türkiye sınırından Deyr Zor'un güneyine kadar uzanan bir alanı elinde tutmaktadır. Fırat nehrinin batısındaki kuzey şeridinde Türkiye'nin desteklediği Suriye muhalefeti etkin durumdadır. Rusya ve İran'ın desteklediği Beşar Esad'a bağlı Suriye ordusu Halep-Şam eksenini ile Palmira'dan Fırat nehrine kadar olan merkezdeki bölgeyi tutmaktadır. Bunun dışında Ürdün sınırındaki El Tanf, Şam yakınlarındaki Doğu Guta, Şam'ın güneyinde Dera'a gibi birkaç bölgede muhalefet cepeleri Esad yönetimine karşı varlıklarını sürdürmektedir.

15 Mart 2011'de başlayan Suriye iç savaşında ana çatışma eksenini Beşar Esad yönetiminin devrilmesini isteyenlerle rejimi ayakta tutmaya çalışanlar arasındadır. Bu ayırmda Türkiye rejim değişikliğini savunmakta olup kağıt üzerinde bu çizgide bulunan ABD, Fransa, İngiltere gibi Batılı ülkelerle, Suudi Arabistan, Katar, Körfez ülkeleriyle aynı ekseninde görünmektedir. Rusya ve İran ise Esad rejimini ayakta tutmaktan yanadır. Ancak Türkiye'nin özellikle 2015 yazından itibaren karşı karşıya kaldığı terör saldırıları ve yukarıda belirtilen beka sorunu algısı ile 2016 yılındaki 15 Temmuz darbe girişiminden itibaren, Ankara'nın Suriye politikasında fark edilir bir değişiklik gerçekleşmiştir. Batılı müttefiklerinden terörle mücadele ve darbe girişimine tepki konularında beklediği desteği alamayan Türkiye Suriye konusunda, Beşar Esad yönetimi karşısında konumlanan müttefiklerinden farklı bir yola girmiştir. Esad'ın devrilmesi stratejisini terk etmemekle birlikte öncelik olmaktan çıkarmıştır. Bu sayede Rusya ve İran'la Suriye'nin toprak bütünlüğü temelinde mutabakat sağlanmıştır.

Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatı'nın başlamasında ve devamında bu harekatı akamete uğratacak bir uluslararası muhalefetle karşılaşmamasında ABD'nin Suriye stratejisindeki belirsizlik ve kararsızlık, bu dosyaya kaynak ayırmada isteksizlik, süregelen PYD ile işbirliği politikası, Rusya'nın Türkiye ile işbirliğine olan ihtiyacı, İran ve Suriye rejiminin Ankara-Moskova işbirliğine direnç gücünün zayıflığı, Avrupa ülkelerinin mülteci sorununun çözümünde Türkiye'ye olan bağımlılığı ve Suriye meselesine odaklanmış olmamaları etkili olmuştur. Türkiye'nin varoluşsal bir tehdit ve beka sorunu algısı ile hareket etmesi, bu konuda içeride sağlanan ulusal mutabakat da etkili olmuştur. Ancak en önemli uluslararası faktör Suriye'nin hava sahasını kontrol eden Rusya'nın Türkiye ile birlikte hareket etmesidir.

Rusya Faktörü

Türkiye 24 Kasım 2015'te bir Rus uçağının düşürülmesiyle krize giren Rusya ile ilişkilerini yeniden rayına oturttuğu 9 Ağustos 2016'daki St. Petersburg Zirvesi'nden itibaren Suriye'de Esad'ın devrilmesi politikasını öncelik olmaktan çıkartmış, hudut güvenliği ve terörle mücadeleyi ön plana çekmiştir. 20 Ağustos'ta Gaziantep'te bir düğün evine yapılan saldırıdan dört gün sonra Fırat Kalkanı hareketini Rusya'nın Suriye hava sahasını açmasıyla başlatan Ankara, terör örgütlerini sınırdan uzak tutma politikasının ilk aşamasını yürürlüğe koymuştur. 20 Aralık 2016'da Türkiye-İran ve Rusya arasında imzalanan Moskova Deklarasyonu ile bu üç ülke Suriye'nin toprak bütünlüğü ilkesi çerçevesinde ateşkesin garantörü olma rolünü üstlenmişlerdir.¹⁰

Rusya açısından Türkiye ile Suriye'de ve bölgede işbirliğinin öne çıkan üç temel yararı bulunmaktadır. Birincisi Rusya'nın ABD ve NATO'ya karşı Doğu Avrupa ve Ortadoğu'daki küresel/bölgesel rekabette Türkiye'yi yanına çekmesinin getireceği çıkarlardır. 1952 yılından itibaren NATO'nun güney kanadının en önemli ülkesi olan Türkiye'nin ABD ve Batılı müttefikleriyle yaşadığı sorunlar Rusya açısından bu cepheyi zayıflatmakta ve bölmekte önemli bir faktör olarak görülmektedir. NATO ile Rusya arasındaki çekişmenin önemli alanlarından biri olan Karadeniz'in en önemli kıyıdaşı Türkiye ile kurulacak yakın ilişkiler, bu anlamda önemli bir kazanım olarak görünmektedir. Ayrıca Türkiye ile varılan S-400 hava savunma sistemleri satışına dair anlaşma üzerinden Rusya A2AD (Anti-Access Area Denial) adı verilen hava savunma hattını NATO'nun ortasına kadar çekerek Atlantik İttifakı'nda ciddi bir gri alan oluşturacaktır. Rusya-Türkiye arasında enerji, nükleer enerji ve diğer ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi de uzun vadede Moskova'nın eline oynamaktadır. Türkiye ise kendisine yeterince destek vermeyen Batılı ülkeleri Rusya üzerinden dengelemekte, daha bağımsız bir dış politika üretiminde Moskova'yı kullanmaktadır. Bu nedenle Rusya, Türkiye ile ilişkilerini önemsemektedir ve Afrin operasyonuna Suriye hava sahasını açarak destek vermiştir.

İkincisi Suriye düzlemindeki çıkarlardır. Moskova Deklarasyonu ile başlatılan Astana süreci üzerinden Rusya, Suriye iç savaşını kontrol altına almakta Türkiye'nin desteğinden istifade etmektedir. Astana süreci ile savaşan taraflar ilk kez doğrudan biraraya gelerek, dördüncü tur görüşmelerde "çatışmasız bölgeler" uygulamasını kararlaştırmışlardır.¹¹ Mayıs 2017'de kararlaştırılan çatışmasız bölge kararı ile İdlib, Humus, Dera'a ve Şam'ın Doğu Guta bölgesinde-

¹⁰ Dışişleri Bakanlığı. Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırma İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama (2016, 20 Aralık). Erişim tarihi: 17.03.2018, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa

¹¹ Astana'da Suriye için 'çatışmasızlık bölgeleri' anlaşması (2017, 4 Mayıs), Anadolu Ajansı. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/astanada-suriye-icin-catismasizlik-bolgeleri-anlasmasi/811267>

ki muhalefet direnişinin kontrol altına alınması, ateşkesin gözetlenmesi Rusya ve Suriye rejiminin enerjisini, ülkenin merkezine kadar uzanan terör örgütü IŞİD'in kontrol ettiği alanlara çevirebilmesini, böylelikle Fırat Nehri'ne kadar uzanan alanı, Şam-Palmira-Deyr Zor hattında denetimi ele almasını sağlamıştır. Kasım ayında Deyr Zor'un batısı, Rusya ve rejimin denetimine geçmiştir.¹² Rusya'nın 2015 yılının 30 Eylül'ünde Suriye'de başlattığı operasyonlarda çok sayıda sivilin bombardımanlarda yaşamını yitirmesi, Moskova'nın Suriye muhalefeti açısından meşruiyetini yitirmiş bir lideri destekliyor olması başta İdlib olmak üzere bu muhalefet ceplerinde denetimi ele geçirmesini, ele geçirdiği noktalarda istikrarı sağlamasını güçleştirmektedir. Bu bölgelerdeki Rusya ve rejim karşıtlığının keskinliği Rusya açısından Türkiye ile işbirliğini gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Özellikle Rusya'nın Lazkiye'de kırk dokuz yıllığına denetimine aldığı Himeymim askeri hava üssü ve Tartus'taki askeri deniz üssünün İdlib'e sırasıyla kuş uçuşu 45 ile 100 kilometre gibi yakın bir mesafede olması, bu iki üssün güvenliği açısından işbirliğini önemli kılmaktadır. 5-6 Ocak 2018 tarihinde Himeymim'deki ve Tartus'taki askeri üslere yönelik İnsansız Hava Araçları (İHA) ile gerçekleştirilen saldırı, bu güvenlik açığını ortaya koymaktadır. 100 kilometre menzilli on üç İHA ile gerçekleştirildiği belirlenen¹³ bu ve buna benzer saldırıların engellenmesi açısından Türkiye'nin İdlib'i denetim altında tutarak çatışmasız bölge uygulamasını hayata geçirmesi, Rusya'nın yükünü alması ve Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerinin devamı açısından önemlidir.

Üçüncüsü Suriye'de denetimini sürdürmek isteyen ve buradaki aktörleri kendi kontrolü altında tutmak isteyen Rusya, Türkiye açısından terör örgütü olarak kabul edilen PKK'nın Suriye'deki kolu olan PYD'nin ABD'nin tam denetimine girmesinden rahatsızlık duymaktadır. Kürt kartını Ortadoğu'da hiçbir zaman kaybetmek istemeyen, 1960'lı yıllarda Molla Mustafa Barzani'ye destek olan, sonrasında Irak ve Suriye'deki Kürt hareketlerini finansal ve siyasal olarak destekleyen Rusya, PYD ve onun silahlı unsuru YPG'nin, Suriye Demokratik Güçleri adı altında ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı'nın tam emrine girmesinden, bu gücün Fırat'ın doğusuna inerek Esad rejimine karşı bir güç oluşturmasından memnun olmamıştır. Rusya, Türkiye'nin Afrin operasyonuna karşı çıkmayarak PYD-YPG'nin ABD ile ortaklık kurmasını cezalandırmak istemiş ve Suriye hava sahasını bu nedenle Türk Hava Kuvvetleri'nin kullanımına açmıştır.

ABD'nin Tavrı

Zeytin Dalı Harekatı ile ilgili olarak ABD'nin yaklaşımı söylem ve eylem düzeyinde iki farklı boyutta değerlendirilebilir. Amerikan yönetimi harekatın ba-

---

¹² Published time (2017, 3 Kasım), *Russia Today*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.rt.com/news/408664-deir-ezzor-liberated-syria/>

¹³ Russia Says 13 Drones Used In Attack On Its Air Base, Naval Facility In Syria (2018, 8 Ocak) *Radio Free Europe*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.rferl.org/a/syria-russia-says-drones-used-attack-bases/28963399.html>

şından itibaren yapılan açıklamalarda bu tür bir hareketin IŞİD’le mücadeleyi sekteye uğratabileceği endişesi üzerinde durmuş ancak Ankara’yı durdurma yönünde bir girişimde bulunmamıştır. Harekatla ilgili Amerikan Savunma Bakanlığı’ndan yapılan ilk açıklama “Bütün taraflara gerilimi turmandırmamaları ve en önemli görev olan IŞİD’i ortadan kaldırmaya yönelmeleri çağrısında bulunuyoruz” şeklinde olmuştur, Savunma Bakanlığı Sözcüsü Rankine Galloway, “Türkiye’nin ABD tarafından da terör listesine alınan PKK hakkındaki kaygılarını anlıyoruz. ABD, PKK’ya herhangi bir destek sağlamıyor” ifadelerini kullanmıştır.¹⁴ Beyaz Saray ise “Türkiye’nin meşru güvenlik endişelerini biliyor ve ciddiye alıyoruz. NATO müttefiki olarak Türkiye ile birlikte çalışmaya devam ediyoruz” açıklamasında bulunmuştur.¹⁵

ABD’nin Suriye politikasının ağırlık merkezinin, ana omurgasını PYD/YPG’nin oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ile işbirliği üzerinden Fırat’ın doğusunda bir alan hakimiyeti sağlamak olduğu söylenebilir. Obama döneminden itibaren Suriye’de stratejisi olmamakla eleştirilen Amerikan yönetimi bu ülkedeki varlığını IŞİD’le mücadele ekseninde meşru zemine oturtmakta ve gerekçelendirmektedir. Suriye’de Esad yönetiminin gitmesi gerektiğini savunmakla beraber Başkan Obama herkesin ABD’yi harekete geçmeye çağırmasına rağmen böyle bir adımın ancak “davet edilmeden, uluslararası karar olmadan çok sayıda Amerikan birliğini sahaya sürmek” anlamına geldiğini belirterek Suriye’deki inisiyatif almaktan kaçınan pozisyonunu savunmuştur.¹⁶

Amerikan yönetiminin Ortadoğu politikalarının esasını, İran devrimiyle bölgede önemli bir müttefikini kaybeden eski Amerikan Başkanı Carter’ın 23 Ocak 1980’deki konuşmasında ortaya koyduğu doktrin oluşturmaktadır. Doktrine göre Basra Körfezi birinci öncelikli çıkar sahasıdır ve burada kontrolü ele geçirmek için dışarıdan gelecek herhangi bir müdahaleyi ABD hayati çıkarlarına karşı bir tehdit olarak görmektedir. ABD bunu engellemek için askeri güç kullanmak dahil, gereken her türlü tedbiri alacağını ilan etmiş, bu doğrultuda 1983’te Merkez Kuvvetler Komutanlığı’nı kurarak bölgedeki askeri varlığını arttırmıştır. Hiçbir Amerikan karşıtı ülkenin bölgeyi domine etmemesi adına 1991’de ve 2003’te iki kez Irak’a müdahale etmiştir. Ancak İkinci Körfez Savaşı’nın istenilen sonucu getirmemesi, Afganistan ve Irak müdahalelerinin İran’a alan açması ve Irak’taki Sünni direnişinin Amerikan ordusuna kayıplar verdirmesi üzerine 2011’de Irak’tan askerlerini çekmek zorunda kalan Amerikan yönetimi bölgeyi Kürt gruplar üzerinden kontrol etmeye yönelmiştir. Irak

¹⁴ Stoltenberg: Hiçbir NATO üyesi Türkiye kadar terör saldırısına maruz kalmadı (2018, Şubat 13), Sputnik News. Erişim tarihi: 22.03.2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadoğu/201802131032229055-stoltenberg-turkiye-afin-nato-bilgi/>

¹⁵ Beyaz Saray’dan Zeytin Dalı ile ilgili ilk açıklama (2018, 20 Ocak). CNN Türk. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-beyaz-saraydan-zeytin-dali-harekatıyla-ilk-ilk-aciklama>

¹⁶ Harte J. ve Rampton R. (2016, 16 Aralık). Obama defends U.S. approach toward war in Syria, Reuters. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-obama/obama-defends-u-s-approach-toward-war-in-syria-idUSKBN1452KX>

Kürt Bölgesel Yönetimi'ne verilen askeri ve siyasi destek, Suriye'nin kuzeyindeki PKK/PYD yapılanmasına sağlanan destek ve bu örgütlenmenin uluslararası kamuoyu nezdinde "İŞİD'le mücadelede en önemli ortak" söylemi üzerinden meşru zemine çekilmeye çalışılması bununla açıklanabilir.

Amerikan yönetimi 9 Mayıs 2017'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Washington ziyaretinden kısa bir süre önce YPG'ye ağır silah verme kararı alarak Suriye'de de Arap-Sünni yapıyı parçalamak, -Türkiye'ye göre- Akdeniz'e uzanan bir PYD koridoru oluşturmak projesini yürürlüğe koymuştur.¹⁷ Bundan kısa bir süre sonra ABD'nin Fırat Nehri'nin doğusundaki PYD kontrolündeki alanda Amerikan üsleri kurduğunu öne sürmüştür.¹⁸ 2018 yılının Mart ayında Rusya Güvenlik Komitesi Uluslararası Güvenlikten Sorumlu Sekreter Yardımcısı Venediktov, bu rakamın yirmiye ulaştığını iddia etmiştir.¹⁹ Ortaya çıkan tablo ABD'nin Suriye'nin kuzeyinden Fırat Nehri'nin Irak'a girdiği noktaya kadar olan bölümde bir "garnizon devlet" kurma çabasında olduğunu, bunun üzerinden Irak ve Suriye'deki Amerikan karşıtı Sünni Arap yapıyı parçalayarak Basra Körfezi üzerindeki etkinliğini, sürekli müdahale zeminini korumayı ve aynı zamanda İran'ı kuşatma politikasını diğer bölge ülkeleriyle pazarlık etmek zorunda kalmaksızın yürütmek istediğini göstermektedir. Ancak bu politikanın yaşayabilirliği büyük ölçüde PKK/PYD'nin askeri kapasitesine, Türkiye'ye karşı koyabilmesine bağlıdır.

Diğer taraftan ABD'nin son ulusal güvenlik strateji belgesinde Rusya ve Çin'i iki rakip olarak ortaya koyması²⁰ Washington'un Ankara ile olan ilişkilerini küresel anlamda önemli kılmaktadır. Bu iki ülkenin çevrelenmesi ve güç projeksiyonlarının kısıtlanması büyük ölçüde bölgesel müttefiklerin tavrına bağlıdır. Bu bağlamda ABD için Soğuk Savaş döneminde önemli bir ortak olan ve NATO'nun güney kanadını oluşturan Türkiye'nin küstürülmemesi önemlidir. Önümüzdeki dönemde NATO-Rusya geriliminin önemli merkezlerinden biri Karadeniz olacaktır.²¹ (Toucas, 2017). Ayrıca İran'a yönelik kuşatma için de ABD'nin Türkiye'nin desteğine ihtiyacı olduğu açıktır. 2010 Lisbon Zirvesi'nde kararlaştırılan ve uygulamaya konan füze savunma sisteminin radarları da Türkiye'de Malatya Kürecik'te konuşlanmış bulunmaktadır. Halihazırda ABD, İŞİD'e karşı mücadelede Türkiye'deki İncirlik Üssü'nü en önemli lojis-

17 Gordon M. Ve Schmitt E. (2017, 9 Mayıs) Trump to Arm Syrian Kurds, Even as Turkey Strongly Objects, New York Times. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.nytimes.com/2017/05/09/us/politics/trump-kurds-syria-army.html>

18 Suriye'de 10 noktada PKK/PYD'ye ABD desteği (2017, 17 Temmuz). *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-10-noktada-pkk-pydye-abd-destegi/863161>

19 YPG'nin kontrolündeki bölgelerde 20 ABD askeri üssü kuruldu (2018, 1 Mart), *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/ypg-nin-kontrolundeki-bolgelerde-20-abd-askeri-ussu-kuruldu/1077058>

20 Marcus J. (2017, 18 aralık) Trump's National Security Strategy: A pragmatic view of troubled World, *BBC News*, , Erişim tarihi: 20.03.2018, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42406212>

21 Toucas B.(2017, 6 Mart), NATO and Russia in the Black Sea: A New Confrontation? *Center for Strategic and International Studies*. Erişim: 23.03.2018, <https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>

tik ve destek merkezi olarak kullanmaktadır.

Türkiye Afrin’de PKK/PYD/YPG ve IŞİD’e karşı yürüttüğü operasyonu bir terörle mücadele ve meşru müdafaa operasyonu olarak tanımladığında ABD’nin sadece söylem düzeyinde “endişe belirtmekle” yetinmesi, IŞİD karşıtı koalisyon sözcüsü Albay Ryan Dillon’ın, “Afrin operasyon alanımız değil” ifadeleri, Amerikan Savunma Bakanı James Mattis’in “IŞİD’le mücadeleye odaklanmak” gerekçesi üzerinden sınırlı eleştiriler getirmesi, Washington’un Türkiye ile belli bir denge tutma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.²² Ayrıca PKK’nın ABD’nin terör örgütleri listesinde yer alması, ABD inkar etse de PKK-PYD bağı, gerek örgütün parti tüzüğüne “Örgütlenme Nedir?” başlığı altındaki ikinci bölümünde yer alan “PYD’nin Abdullah Öcalan’ı KCK’nın, Kürdistan halkının, Kongra-Gel’in ve Rojava Kürdistan’daki Kürt toplumunun önderi olarak kabul ettiği” ifadelerinden gerekse kullanılan sembollerden açıkça bilinmektedir.²³ Rakka’nın IŞİD’den alınması sonrası yapılan kutlamalarda Öcalan posterleri açılması da bir başka kanıttır.²⁴ Bu nedenle ABD’nin PYD ile yaptığı işbirliğinin sürdürülebilir olmasını güçleştirmektedir. Bu politikayı yürütenler Amerikan yasalarını çiğnemektedirler. Türkiye bu boşluğu ve ABD’nin bu anlamdaki açmazını iyi değerlendirerek Zeytin Dalı Harekatı’nı Washington’a rağmen gerçekleştirebilmiş, tıpkı Rusya’nın yaptığı gibi ABD’nin de hareket-siz kalacağını hesaplayarak ya da risk alarak örgüte ağır bir darbe vurmuştur. Türkiye böylece ABD’ye PKK/PYD’nin Türkiye’nin alternatifi olamayacağını göstermiştir.

Suriye, İran ve Batılı Ülkelerin Tutumu

Türkiye’nin Zeytin Dalı Harekatı Suriye’deki Beşar Esad yönetimi ve İran açısından da istenmeyen bir hamle olmasına karşın, bu iki ülke de operasyonu akamete uğratacak bir direnç ortaya koyamamıştır. Temel amacı Esad yönetimini, Irak-Suriye-Lübnan bağını ayakta tutmak, Hizbullah ile kara bağını koruyarak İsrail’i baskılamak olan İran²⁵, Türkiye’nin güçlü bir şekilde müdahil olmasının Suriye muhalefetini canlı tutacağını değerlendirmektedir. İran, Türkiye’nin Halep’e baskı yaparak uzun vadede Esad rejimini tehdit etmeye devam edeceğini değerlendirerek Afrin operasyonu sürerken, Türkiye’ye harekatı bir an önce bitirme çağrısı yapmıştır.²⁶ İran Cumhurbaşkanı Ruhani’nin

22 Pentagon: ABD Savunma Bakanı Mattis Türkiye’den IŞİD’e odaklanmasını istedi (2018, 15 Şubat) *BBC Türkçe*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43070020>

23 Kaya E. ve Ünal B. (2014). Suriye’nin kuzeyindeki PYD yapılanması ve Türkiye. Kaya E. ve Sandıklı A. (Ed.) Orta Doğu’da değişim ve Türkiye yayınları kitabı içinde(s. 277-298) İstanbul: Bilgesam Yayınları, s.287

24 YPG fighters credit Ocalan with Syria victory (2017, 23 Ekim) *Reuters*. Erişim tarihi: 22.03.2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa/ypg-fighters-credit-ocalan-with-syria-victory-idUSKBN1CS1J7>

25 Fulton W., Holliday J. Ve Wyer S (2013) Iranian Strategy in Syria, Institute for the Study of War and AEI’s Critical Threats Project. Erişim tarihi: 18.03.2019, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/IranianStrategyinSyria-1MAY.pdf>

26 Elias F.(2018, 27 Şubat) Why Does Iran Fear Turkey’s Military Operation in Afrin? *Fıkra Forum*,

çağrısı Ankara’da memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Suriye yönetimi de Zeytin Dalı Harekatı’nı “işgal” olarak nitelendirmiş, PYD ile anlaşarak kentten denetimini üstlenmeyi denemiş; ama bunlardan sonuç alamamıştır.

İran’ın ve Suriye yönetiminin itirazları da tıpkı Rusya ve ABD gibi sınırlı kalmıştır. Yine de Suriye ve İran askeri güç kullanmayı denemiş, operasyonun birinci ayının dolduğu 20 Şubat tarihinde destekledikleri bir grup silahlı gücü PYD-YPG’ye destek vermek amacıyla Afrin’e göndermiştir. Türkiye buna sert yanıt vererek milis konvoylarını bombalamış ve çok sayıda milisi etkisiz hale getirmiştir.

Avrupa Birliği (AB) kurum olarak, NATO ve AB üyesi ülkeler de tek tek Afrin harekatı ile ilgili sadece açıklamalar yapmakla yetinmiştir, endişelerini belirtmekle birlikte Türkiye’nin kendini savunma hakkını da kabul etmişlerdir. Örneğin NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg 13 Şubat’ta Brüksel’de yaptığı açıklamada Türkiye’nin meşru güvenlik kaygıları bulunduğunu söylemiş ancak bu güvenlik kaygılarını giderirken ‘ölçülü’ olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁷ Operasyon boyunca sivillere zarar verilmemesi hassasiyeti üzerinden değerlendirilmeler yapan Batılı liderler Afrin’deki demografik yapının korunması çağrılarında da bulunmuşlardır. Bu konuda en sert çıkışı kararlarının bağlayıcılığı bulunmayan Avrupa Parlamentosu yapmış, Türkiye’ye Afrin’den çekilmesi çağrısında bulunmuştur.²⁸ Almanya Başbakanı Angela Merkel de ancak operasyon başarıyla sonuçlandıktan sonra Türkiye’nin harekatını kınadığını belirtmiştir.

Zeytin Dalı’nın Suriye İç Savaşı Açısından Etkileri

Görüldüğü gibi Türkiye Afrin’e yönelik başlattığı Zeytin Dalı Harekatı’nı gerek küresel gerekse bölgesel düzeyde önemli aktörlerin hareketsizliklerini ve zafiyetlerini değerlendirerek gerçekleştirmiştir. Burada oluşan güç boşluğunu askeri güç kullanarak doldurmuş, aleyhinde kurgulandığını düşündüğü senaryolara karşı kendi tavrını koymuştur. Bu şekliyle Türkiye’nin Afrin harekatının hem Türkiye’nin güvenliği, dış politikası hem de Suriye iç savaşının gidişatı açısından sonuçları olacaktır.

Her şeyden önce Türkiye terör örgütlerine karşı sınır güvenliğini önemli ölçüde sağlamış, olası saldırılara karşı terör örgütlerinin kapasitesini kırmıştır. Operasyon ABD ile PYD-YPG arasında güven bunalımına neden olmuş, örgüt mensupları “ihanete uğradıklarına dair” paylaşımlarda bulunmuşlardır. PYD-YPG’ye vurulan darbe Amerikan yönetimi içerisinde Suriye stratejisinin ba-

---

The Washington Institute. Erişim tarihi: 23.03.2018, <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/why-does-iran-fear-turkeys-military-operation-in-afrin>

²⁷ ABD’den Zeytin Dalı Harekatı’na ilişkin ilk açıklama (2018, 20 Ocak), *Sputnik News*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://tr.sputniknews.com/abd/201801201031895374-pentagon-zeytin-dali-operasyonu/>

²⁸ APAfrin operasyonu karar tasarısını kabul etti (2018, 15 Mart) *NTV*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ap-afrin-operasyonu-karar-tasarisini-kabul-etti,Ua8WCIDK8kyNla1tarHaJg>

şarısız olduğu yönünde yorum ve açıklamalara neden olmuş, yeni bir politika arayışını gündeme getirmiştir.²⁹

Zeytin Dalı Harekatı ile Afrin'in ele geçirilmesiyle birlikte Türkiye, PYD koridoru düşüncesini kesin olarak ortadan kaldırmıştır. Koridorun Akdeniz'e uzanan batı ucunun Türkiye ve ona bağlı Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) tarafından denetim altına alınması buradaki PYD-YPG varlığını kalıcı olarak ortadan kaldırmıştır. İç savaş dolayısıyla evlerini terk eden yöre halkının geri dönüşleri ile buradaki örgüt etkisinin azalacağı değerlendirilmektedir.

Bu hareket ile Türkiye operasyon bölgesinden ele geçirdiği bilgi, belge ve tanıklıklar aracılığıyla ABD ve Avrupalı ülkelerin kabul etmediği PKK-PYD-YPG bağımlı delillendirme imkanı ele geçirmiş, bunun üzerinden PYD'nin meşru zemine çekilmesi çabalarına büyük ölçüde set çekmiştir. Açılan tüneller, koruganlar ve burada kurulan sofistike savunma hatlarının tespiti ve teşhiri ile Türkiye, terör örgütünün kapasitesini aştığını belirttiği bu ilişkileri sorgulama imkanı elde etmiştir.

Suriye iç savaşı açısından da operasyonun ciddi sonuçları olacağı değerlendirilebilir. Afrin'in PYD-YPG'den alınması ve buranın Suriye muhalefetine teslim edilmesi ile birlikte Fırat nehrinden Hatay sınırına oradan İdlib'e kadar uzanan bir coğrafyada, ülkesel bütünlüğünü sağlamış bir muhalefet bölgesi kurulmuştur. Türkiye'nin Astana süreci ile çatışmasız bölge ilan edilen İdlib vilayetinde üstlendiği sorumluluk ve denetim, burada muhalefetin varlığını sürdürmesine olanak tanıyacaktır. İdlib'teki Heyet Tahrir Şam gibi El Kaide bağlantılı terör gruplarının tasfiyesinin öncelik haline gelmesi beklenebilir. Bu sayede Suriye'nin en büyük kenti Halep'i üç tarafından kuşatan ve baskılayan bir muhalefet alan hakimiyeti, bu grupların müzakere masasında elini güçlendirecektir. Türkiye'nin desteklediği muhaliflerin Rusya-İran-Türkiye garantörlüğünde yürütülen ateşkes çabalarında ve Soçi/Astana süreçlerindeki siyasal çözüm müzakerelerinde daha ciddiye alınacak bir aktör haline gelmesini sağlayacaktır. Bu bir anlamda Rusya ve İran'ın Esad'ı iktidarda tutma çabalarını zorlayacak, Türkiye'nin geçiş sürecinde varlığına razı olmak zorunda kalsa da uzun vadede Esad'sız bir gelecek stratejisini canlı tutmasına yardımcı olacaktır.

PKK-PYD yapılanmasının alan hakimiyetinin önlenmesi, sorgulanır hale gelmesi, Arap aşiretlerin PYD'ye karşı cesaretlendirilmesi ve PYD'nin ABD ile kurduğu ittifakta güven bunalımına yol açması Afrin hareketinin bir diğer önemli sonucudur. Bu sayede Suriye'nin etnik temellerde ayrışması ve bölünmesi, Irak'ın kuzeyindekine benzer bir oluşumun hayata geçirilmesi de engellenmiştir. Projenin savunucuları Afrin'in muhalefetin eline geçmesini "Kürt

29 Aronson G. (2018, 26 Mart). CENTCOM Commander Admits Failure in Syria Strategy, *The American Conservative*, Erişim tarihi: 27.03.2018, <http://www.theamericanconservative.com/articles/centcom-commander-admits-failure-in-syria-strategy/>

Devleti hayalinin sonu” şeklinde değerlendirmektedirler.³⁰

Operasyonda Türkiye ile birlikte hareket eden Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) göstermiş olduğu performans da Suriye içi dengeleri etkileyecek bir gelişmedir. Zeytin Dalı Harekatı'na kadar askeri açıdan hesaba katılmayan ÖSO'nun kapasitesini arttırması, etkili bir askeri güç olarak ortaya çıkması, tek komuta altında hareket edebilmesi ve operasyon sürecinde ortaya çıkan lider kadronun gelişmesi de Suriye muhalefetinin elini güçlendirecek bir aşamadır. Türkiye'nin göstermiş olduğu başarı ve yeniden tesis ettiği caydırıcılığı İdlib'te yapılacak olası bir teröre karşı operasyonda yine Türkiye ve Suriye muhalefeti açısından avantaj olacaktır.

Sonuç

Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatı yedi yılı geride bırakan Suriye iç savaşında Türkiye'yi daha güçlü bir aktör olarak oyuna sokmuştur. Bu hareket ABD'yi Suriye'nin kuzeyindeki planlarını gözden geçirmeye zorlayacağı gibi Rusya'ya da uzun bir süredir Türkiye'ye karşı koz olarak elinde tuttuğu PYD kartından vazgeçirmeyi sağlamıştır. Bu durum kuzeyde bir Kürt federasyonu üzerinden Suriye'nin bölünmesi düşüncelerinin hayata geçirilmesini de zorlaştırmıştır, ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasına katkıda bulunmuştur.

Zeytin Dalı Harekatı Suriye'nin giderek etkisini ve meşruiyetini kaybetmekte olan muhalefetine de can vermiş, Esad rejiminin ülkeye tamamen egemen olmasına da set çekmiştir. Ülke içinde güç paylaşımına yönelik bir çözüm arayışının sürmesini sağlamıştır. Ayrıca Afrin'in denetim altına alınması sonrası sivillere yönelik insani yaklaşım, yedi yıllık savaşta görülen vahşet ve cinayetlerden sonra ÖSO ve Suriye muhalefetinin uluslararası meşruiyetinin güçlenmesini sağlayacaktır.

Meşru müdafaa kapsamında yapılan operasyona bu anlamda itiraz gelmemesi, NATO'nun Türkiye'nin bu hakkını teslim etmesi Türkiye'nin Suriye-Irak sınır boyunda PKK-PYD-YPG'ye yönelik sonraki terörle mücadele operasyonlarının da önünü açmıştır.

---

³⁰ Merchet J. L'opinion, (2018, 22 Mart). Syrie: l'erreur strategique qui a fait perdre les Kurdes, *L'opinion*, Erişim tarihi: 26.03.2018, https://www.lopinion.fr/edition/international/syrie-l-erreur-strategique-qui-a-fait-perdre-kurdes-145479?utm_source=twitter

Kaynakça / References

Aronson G. (2018, 26 Mart). CENTCOM Commander Admits Failure in Syria Strategy, *The American Conservative*, Erişim tarihi: 27.03.2018,

<http://www.theamericanconservative.com/articles/centcom-commander-admits-failure-in-syria-strategy/>

Charney J.I. (2001) The Use of Force against Terrorism and International Law, *The American Journal of International Law*, Vol. 95, No. 4, 835-839. Cambridge University Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2674628> Erişim tarihi: 17.03.2018 06

Dışişleri Bakanlığı. Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama (2016, 20 Aralık). Erişim tarihi: 17.03.2018, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa

Elias F.(2018, 27 Şubat) Why Does Iran Fear Turkey's Military Operation in Afrin? *Fıkra Forum*, *The Washington Institute*. Erişim tarihi: 23.03.2018, <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/why-does-iran-fear-turkeys-military-operation-in-afrin>

Fulton W., Holliday J. Ve Wyer S (2013) Iranian Strategy in Syria, Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project. Erişim tarihi: 18.03.2019, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/IranianStrategyinSyria-1MAY.pdf>

Gardam J. (2004) Necessity, Proportionality and the Use of Force by States, Cambridge, UK:

Cambridge University Press

Gordon M. Ve Schmitt E. (2017, 9 Mayıs) Trump to Arm Syrian Kurds, Even as Turkey Strongly Objects, New York Times. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.nytimes.com/2017/05/09/us/politics/trump-kurds-syria-army.html>

Harte J. ve Rampton R. (2016, 16 Aralık). Obama defends U.S. approach toward war in Syria, *Reuters*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-obama/obama-defends-u-s-approach-toward-war-in-syria-idUSKBN1452KX>

Kaya E. ve Ünal B. (2014). Suriye'nin kuzeyindeki PYD yapılanması ve Türkiye. Kaya E. ve Sandıklı A. (Ed.) Orta Doğu'da değişim ve Türkiye yayınları kitabı içinde(s. 277-298) İstanbul: Bilgesam Yayınları

Marcus J. (2017, 18 aralık) Trump's National Security Strategy: A pragmatic view of troubled World, *BBC News*, , Erişim tarihi: 20.03.2018, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42406212>

Merchet J. L'opinion, (2018, 22 Mart). Syrie: l'erreur strategique qui a fait perdre les Kurdes, *L'opinion*, Erişim tarihi: 26.03.2018, https://www.lopinion.fr/edition/international/syrie-l-erreur-strategique-qui-a-fait-perdre-kurdes-145479?utm_source=twitter

Tams, J. (2009), The Use of Force against Terrorists Christian, *The European Journal of International Law Vol. 20 no. 2*, 359 – 397 doi: 10.1093/ejil/chp031

Toucas B.(2017, 6 Mart), NATO and Russia in the Black Sea: A New Confrontation? *Center for Strategic and International Studies*. Erişim tarihi: 23.03.2018,

<https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>

Türk Silahlı Kuvvetleri, TSK Basın Açıklaması, 20 Ocak 2018, Erişim tarihi: 29.03.2018, http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA_47

UN Security Council Resolutions Documents, Resolution 1368 (2001), Erişim tarihi: 28.02.2018,

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>

Süreli Yayınlar

ABD öncülüğündeki Koalisyon'un sözcüsünden Afrin sorusuna yanıt (2018, 16 Ocak), *NTV*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-onculugundeki-koalisyonun-sozcusunden-afrinsorusuna-yanit,8Pa6BZVszUe9CB-CZgbGxg>

ABD'den Zeytin Dalı Harekatı'na ilişkin ilk açıklama (2018, 20 Ocak), *Sputnik News*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://tr.sputniknews.com/abd/201801201031895374-pentagon-zeytin-dali-operasyonu/>

Astana'da Suriye için 'çatışmasızlık bölgeleri' anlaşması (2017, 4 Mayıs), *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/astana-da-suriye-icin-catismasizlik-bolgeleri-anlasmasi/811267>

AP Afrin operasyonu karar tasarısını kabul etti (2018, 15 Mart) *NTV*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ap-afrin-operasyonu-karar->

tasarisini-kabul-etti,Ua8WCIDK8kyNla1tarHaJg

Beyaz saray'dan Zeytin Dalı ile ilgili ilk açıklama (2018, 20 Ocak). *CNN Türk*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-beyaz-saraydan-zeyti-n-dali-harekatiyla-ilgili-ilk-aciklama>

Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan flaş Afrin operasyonu çıkışı, (2018. 14 Ocak), *Milliyet*. Erişim tarihi: 17.03.2019, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-milli-siyaset-2590718>

Major terrorist stronghold Deir ez-Zor liberated from ISIS – Syrian state media

Published time (2017, 3 Kasım), *Russia Today*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.rt.com/news/408664-deir-ezzor-liberated-syria/>

MGK toplantısı sonrası yazılı açıklama, (2018, 17 Ocak), *NTV Haber*. Erişim tarihi: 29.03.2018, https://www.ntv.com.tr/turkiye/mgk-toplantisi-sonrasi-yazili-aciklama,bmw0aIaxl0mH_qqOoMejXw

Pentagon: ABD Savunma Bakanı Mattis Türkiye'den IŞİD'e odaklanmasını istedi (2018, 15 Şubat) *BBC Türkçe*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43070020>

Russia Says 13 Drones Used In Attack On Its Air Base, Naval Facility In Syria (2018, 8 Ocak) *Radio Free Europe*. Erişim tarihi: 20.03.2018, <https://www.rferl.org/a/syria-russia-says-drones-used-attack-bases/28963399.html>

Stoltenberg: Hiçbir NATO üyesi Türkiye kadar terör saldırısına maruz kalmadı (2018, Şubat 13), *Sputnik News*. Erişim tarihi: 22.03.2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201802131032229055-stoltenberg-turkiye-afrin-nato-bilgi/>

Suriye'de 10 noktada PKK/PYD'ye ABD desteği (2017, 17 Temmuz). *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-10-noktada-pkk-pydye-abd-destegi/863161>

Text of President Bush's Address Before ajoint Meeting of Congress, (2001, 21 Eylül), *New York Times*. Erişim tarihi: 28.02.2018, <https://www.nytimes.com/2001/09/21/us/nation-challenged-president-bush-s-address-terrorism-before-joint-meeting.html>

YPG fighters credit Ocalan with Syria victory (2017, 23 Ekim) *Reuters*. Erişim tarihi: 22.03.2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa/ypg-fighters-credit-ocalan-with-syria-victory-idUSKBN1CS1J7>

YPG'nin kontrolündeki bölgelerde 20 ABD askeri üssü kuruldu (2018, 1 Mart), *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/ypg-nin-kontrolundeki-bolgelerde-20-abd-askeri-ussu-kuruldu/1077058>

Means Becoming Aim-in-itself? A Virilioan Problematization of the Armed Drones

Araç Amaç mı Oluyor? Silahlı İHA'lar Hakkında Virilioan Bir Tartışma

Teslim: 17 Aralık 2018

Onay: 29 Mart 2019

Metin GÜRCAN*

Abstract

In contemporary armed conflicts, science and technology increasingly plays a determining role and decisively shape outcomes. This techno-scientific discourse has led to development of cutting edge weapon systems, with armed drone as its prime example. This paper aims to explore the interaction of armed drones with strategy making, culture and politics that has barely begun and calls for a critical awareness to tame emerging pro-armed drone discourse that seems to subjugate political processes and strategic decision-making mechanisms in all over the globe. To achieve this, the article critically engages in the debate over the relationship between strategy and technique through the problematization of the drone warfare relying on the conceptions Paul Virilio. Paul Virilio, a reputable French military philosopher yet poorly studied by the Turkish academia, problematizes the relationship of speed, technology and warfare, and thus, provides an effective conceptual tool box for the critical security studies when analyzing the conduct and consequences of the drone warfare.

Keywords: *Paul Virilio, drone warfare; military technology, military strategy, armed drones*

Öz

Günümüzde yaşanan silahlı çatışmalarda, bilim ve teknoloji gittikçe belirleyici bir rol oynamakta ve bu çatışmaların sonuçlarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Son yıllarda tekno- bilimsel diskur en çok silahlı insansız hava araçlarının (SİHA) gelişmesine yol açmaktadır. Bu makale, stratejik karar alma mekanizmalarını etkisi altına almış görünen SİHA'lara yönelik eleştirel bir farkındalık oluşturma amacındadır. SİHA konusunda strateji, kültür ve siyaset arasındaki etkileşimi de irdelemeye çalışan çalışma, ünlü Fransız askeri filozof Paul Virilio'nun kavramlarına dayanarak SİHA örnek olayı üzerinden strateji ve teknik arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Henüz Türkiye'de hakkında yeterince akademik çalışma bulunmayan Paul Virilio; hız, teknoloji ve savaş arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır. Bu yüzden, silahlı çatışmalarda giderek amaca dönüştüğü görülen araçlar haline gelen SİHA'ların yarattığı gerçekliği anlamlandırmada ve SİHA tartışmalarına eleştirel bir katkı sunmada Virilio'nun kavramsallaştırmaları önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Paul Virilio, Silahlı İHA, askeri teknoloji.*

* Araştırmacı

Introduction

If technology is the answer, then what was the question?

Modern industrial warfare seems to have ended. Science and technology has always played an important role, but in contemporary armed conflicts, they have the potential to decisively shape the outcomes.¹ Development of “cutting edge” weapon platforms with instantaneous communication, real time imaging, all-weather night/day and thermal vision capabilities, armed with precision guided hi-tech weapon systems might have changed the game once and for all. Drone, an unpiloted aircraft that operates autonomously and in an automated mode following a pre-planned mission, is a prominent example of these latest weapons systems. For the first time in human history, the features of eagle sighting in all weather conditions, real time imaging, automated mode of target acquisition, precision guiding and tele-command have been collected in a single system. When its offering of low-cost and low risk solution is accompanied by these extremely lethal capabilities, drone has been claimed as a weapon of choice for military planners and is presented as a “force multiplier” in future battlefields.²

The emergence of new cutting-edge systems like armed drones seems to have disrupted the hierarchical understanding of the relationship between technology and strategy. Grand strategy is, with Liddell Hart’s words, “the higher strategy which is to coordinate and direct all resources of a nation towards the attainment of the political objectives of war – the goal defined by fundamental policy.”³ On the other hand, military strategy refers to the conduct of warfare with military technique, which includes both the new modes of technology in warfare (means) and the military’s tactical expertise in implementing technology in the battle space (ways). Indeed, in the Clausewitzian tradition, strategists identify military strategy as hierarchically subjugated to grand strategy-making. Thus, policy determines the character of war, and consequently policy forms the frame in which military strategy is shaped. Military technique, on the other hand, is conceptualized as mere instruments of the military strategy. However, development of the latest hi-tech weapons systems attests to the fact that military *technique* has begun to determine military strategy rather than the other way round. The overall objective of this paper is to question the extent to which military technique is subjugated to military strategy, and thus to policy with critical conceptual tools and frameworks offered by Paul Virilio. For clarity of the argument, this paper focuses on armed drones, and problematizes their usage to elucidate – in Colin S. Gray’s formulation – whether “the

---

¹ This article, aiming to apply Virilioan thinking on the case of armed drones, involves direct quotes from Metin Gurcan’s earlier article titled ‘Drone warfare and contemporary strategy making: Does the tail wag the dog?’ that was published in *Dynamics of Asymmetric Conflict* in 2013.

² Andrea Gilli, Mauro Gilli “Are we really entering the age of Drone Warfare?” *The Diplomat*, April 19, 2016.

³ Basil H. Liddell Hart *Strategy* (London: Faber, 1967), s.319.

weapons are mere instruments with which war is conducted, or they decide the war.”⁴

As a French philosopher who has written in an unconventional and critical manner on modern technology, Paul Virilio, seeks to provide novel perspectives with regards to the impact of technology on modern life. He is specifically famous for his interest in speed. He problematizes speed of the way in which the escalating speeds of transmission have shaped modern life. Accelerated movement, for him, a consequence of modern technology, shapes our individual and collective apprehension of time and space. Speed constitutes, therefore, the “essence” of Virilio’s thought that unifies all of his thoughts about the impact of technological developments on perception and on socio-political and military development.

Virilio’s ideas are particularly helpful in addressing the major implications of the alteration of our experience with technology and strategy in military strategy making. For example, does it make it easier to kill, when killing is distanced and formalized to the extent that it becomes routine to push the button? To what extent can the traditional instrumentalist and essentialist variants of military *technique* provide satisfactory understanding of the relation of technique and strategy? Accordingly, application of Virillean thinking to the case of armed drone can provide useful insights for us to better understand the intricate relationship between the military *technique* and strategy, technology and politics. For example, it may shed light on how our interactions with technological systems such as armed drones shape our interaction with the space, which in turn alter the ways of conducting war. In order to show the controversy over how far military *technique* has encroached upon strategy making, these are extremely relevant questions for military philosophers.

The first section of this paper describes the classical Clausewitzian view in which *technique* is subordinate to strategy, and contrasts this view with several recent arguments that *technique* is the determinant, not the result, of policy and strategy decisions. This section simply emphasizes that, in the traditional setting of state-state confrontations, strategy drives technology as a mere means, leading us to the instrumentalist view of technology. This section then goes on to show how this hierarchy between strategy and technique has changed in the last two decades and led us to contemporary drone warfare.

The second section briefly introduces Paul Virilio to the readers to better elucidate his unconventional and critical approach when engaging with technoscientific discourse and its consequences. At first glance, one may think that there seems to be a disconnect in the paper between the discussion about the relationship between strategy and technology in the first section and Virillean problematization that presented in the following section. One should

---

⁴ Colin S. Gray, “Weapons for Strategic Effect: How Important Is Technology?.” Occasional Paper, Air War College, January 2001.

however note that, to better looking at the relationship between war and technology, Paul Virilio, as a pioneering military philosopher who started problematizing this intricate relationship in late 1960s, forces us to rethink instrumentalist view of technology in contemporary strategy making by questioning about the body, perception, space, image, temporality. The conceptual tools and critical cognitive templates offered by Paul Virilio would enable us to more critically examine the drone warfare. That is why, fourth section, with a Virillean problematization, critically engages in the debate about the armed drones to emphasize our lack of critical awareness on changing relationship between technique and strategy, particularly in the low-intensity conflict settings (counterinsurgencies and counterterror operations). Then, the discussion section, being the last one, calls for this critical awareness: unless contemporary military strategy making is emancipated from the dominance of the techno-scientific discourse particularly in the state vs. non-state actor confrontations by critically engaging the debate like the one this paper has attempted, this dominance could turn into a subjugation, state of which emphasizes, with a Virillean terminology, “the end of politics.”⁵

War as Politics by other means – Still relevant in low-intensity conflict settings?

It has always been difficult to develop a description of war that is both sufficient and necessary. However, one can observe that war is the application of collective organized violence in pursuit of political objectives; that is, with Carl von Clausewitz’s famous words, “war is the continuation of politics by other means.”⁶ Translating political objectives of grand strategy into the operational missions in the military strategy is the process of setting operational objectives for campaigns, and from there tactical missions for battles. The other side of this process is the provision of resources with which to do the job, and deciding how to employ those resources. There is thus a cascading series of aims and the concomitant provision of means in a hierarchical fashion. Putting more emphasis on military strategy, Clausewitz described this process as the “dialectic” of aims and means management that is achieved through a strategy.

B. Henry Liddell Hart, putting less emphasis on military strategy than policy, defines strategy as “the art of distributing and applying military means to fulfill the ends of policy.”⁷ One should, nonetheless, note that both gave the pre-eminence to political aims over military means. That is, in Clausewitz’s enduring words, “the political object – the original motive for the war – will thus determine both the military objective to be reached and the amount of effort it requires.”⁸ One may then suggest that this traditional understanding of technique refers to instrumentality of technology in strategy-making.

---

5 Paul Virilio, *Speed and Politics* (New York, Semiotext, 1977), s.3-5.

6 Antonio Echevarria, *Clausewitz and Contemporary War* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 81.

7 Basil H. Liddell Hart, *Strategy* (London: Faber, 1967), 321.

8 Antonio Echevarria, *Clausewitz and Contemporary War* (Oxford: Oxford University Press, 2007), s.9.

In an apparently similar formulation, Colin S. Gray sees strategy as “the bridge that relates military power to political purpose; it is neither military power per se nor political purpose.”⁹ For Gray, however, strategy should focus more on “exercising power effectively to adapt constantly to the shifting conditions of the battlefield,”¹⁰ and Gray thus refers more to the conduct of warfare (or military *technique*) rather than policy-making.

Following a narrower conceptualization of strategy and putting more emphasis on the agency of technique, British Colonel Charles E. Calwell suggested in the earlier twentieth century that “strategy is not the final arbiter in war. The battlefield decides.”¹¹ Following Colonel Calwell’s emphasis on the importance of the battlefield – the importance of soldiers and their weapons, the importance of technique – some modern strategists tend to believe that the entire concept behind policy driving war falls apart in light of modern and future motivations for war. In the twenty-first century, Steven Metz believes “war will be fought not to pursue national interests, but solely to kill enemy leaders [targeted assassinations], to convert opponents to one’s religion, or, sometimes, for simple entertainment.” Taking Metz’s formulation one step further, Peter W. Singer suggests that the change is not solely about how wars are fought, but about the politics, laws, economics and ethics that surround war itself, and then contends that the “techno-scientific” revolution is the “driver of this change.”¹² In his book entitled *Wired for War* where he formulated much of his argumentation on the future of warfare, Singer states:

*It sounds like science fiction, but it is fact: On the battlefields of Iraq and Afghanistan, robots are killing America’s enemies and saving American lives. But today’s PackBots, Predators, and Ravens are relatively primitive machines. The coming generation of “war-bots” will be immensely more sophisticated, and their development raises troubling new questions about how and when we wage war.*¹³

The Baltimore Sun newspaper introduced Singer’s book with these remarks:

*A future already unfolding in the skies over Iraq, Afghanistan and Pakistan, where unmanned drones scan the ground below and blow up people as determined by pilots thousands of miles away. Sci-fi is becoming battlefield reality, and Mr. Singer makes it clear that this is just the beginning. Robotic warfare raises lots of profound questions about how wars are to be fought.*¹⁴

9 Colin S Gray, *Modern Strategy* (New York: Oxford University Press, 1999), s.17.

10 age19.

11 Charles E Calwell, *Small Wars: A Tactical Textbook for Imperial Soldiers* (London: reprinted, 1990) s.17.

12 Peter Singer *Wired for War: The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century* (New York: Penguin Press, 2009)

13 age.

14 Please see: http://wiredforwar.pwsinger.com/index.php?option/1/4_com_content&view/1/4arti

The dream of eliminating Clausewitz's "fog of war" is longstanding. Removing unpredictability, increasing lethality with high-precision weapons, increasing the tempo of warfare, and reducing casualties have always been the prime objectives of military decision makers and strategy planners. Lowering the economic and political costs of war have also been key considerations that fundamentally affect the strategy making process. Thus, for almost three decades, the theory of "Revolution in Military Affairs" (RMA),¹⁵ which mainly characterizes the use and incorporation of information technologies to enhance war fighting capacities, has been widely discussed among strategy-makers.

In Operation Desert Storm, for instance, the US-led war against Saddam Hussein's Iraq in 1991, the use of GPS- or laser-guided weapons delivered by stealth fighters dominated TV coverage and created the perception that the operation was surgically clean thanks to the RMA. Particularly after the Kosovo War in 1999, in which US forces did not lose a single soldier, many suggested that war had become too sterile, creating an almost "Virtual War,"¹⁶ which refers to a form of warfare that is experienced primarily as a series of visual images and representations. In tandem with the notions of RMA and virtual war, the concept of a new Western Way of War has also become increasingly common in contemporary debates over the nature of warfare. For Der Derian, the key feature of virtuality is not its ability to mimic reality, but to create new realities. These newly emerged virtual wars, for him, "create new realities of conflict through reliance on information, the ability to overcome physical distance through the speed of information transfer allowed by new technologies, and, crucially, through the prevalence of forms of simulation."¹⁷ This final characteristic of virtual war, simulation, has been a common feature of the Western Way of Warfare. Simulations are generally viewed as mere preparations for or representations of real-time experience, but many practitioners argue that they help to produce and delimit new practices of warfare through holistic training and hyper-real modeling, in which the distinctions between the simulated and the real begin to break down. Jean Baudrillard, who argues that increased forms of simulation "threatens the difference between true and false, between real and imaginary,"¹⁸ took this logic to the extreme by declar-

---

cl¹¹⁷sep&id 14 69&Itemid 14 71 (accessed September 12, 2015)

15 Revolution in Military Affairs (RMA) is a theory about the future of warfare, often connected to technological and organizational recommendations for change in the US military and others. Especially tied to modern information, communications, and space technology, RMA is often linked to current discussions under the label of Transformation and total systems integration in the US military. One of the central problems in understanding the current debate over RMA is due to many theorists' use of the term as referring to the revolutionary technology itself, which is the driving force of change. Concurrently, other theorists tend to use the term as referring to revolutionary adaptations by military organizations that may be necessary to deal with the changes in technology. Other theorists place RMA more closely inside the specific political and economic context of globalization and the end of the Cold War.

16 James Der Derian, "Virtuous War/Virtual Theory." *International Affairs* 76, No. 4 (2000): 771 – 788.¹¹⁷sep

17 age.

18 Jean Baudrillard, *Simulacra and Simulation* Translated by Sheila Glaser (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004)

ing that the Gulf War in 1991 did not actually take place. For him, the heavily mediated nature of the Gulf War meant that the majority of soldiers sitting in front of their computer screens and looking through night-vision goggles did not actually experience the reality of the battlefield. They only experienced the Gulf War as a series of images and representations, which effectively superseded the actual reality.

This trend of alienation from the actual reality at the tactical level and emphasis of technique has surely accelerated after 9/11 attacks and global war on terror campaign that led to the invasion of Afghanistan and Iraq. This mega trend has shifted the course of military strategy making from conventional state-state confrontations to the state vs. non-state actor confrontations in low-intensity conflicts such as counterterror and counterinsurgency operations. Hi-tech military assets, which triumph over weather, terrain and demographic constraints to provide a diligent situational awareness, stimulate the strategist to concentrate on choosing the most appropriate military capability in counter-insurgency and counterterror operations. In this era of ‘Global War on Terrorism’ unlimited use of military technique has led to capability-based planning in strategy-making.¹⁹ Thus drone warfare, which indicates the strengthened position of *technique* over strategy in the era of global war on terrorism provides a useful test case for better critically engaging the impact of the techno-scientific discourse on military strategy.

Who is Paul Virilio and why is he different?

Paul Virilio engages in a firm manner with questions of the rise of modern media, the impacts of technology on socio-political life, the evolving nature of warfare, and lastly the impact of military-scientific determinism on it. In all his works that hold wide range of disciplines, the question of technology has played a central and determining position. Virilio’s theoretical engagement with the question of technology in an unconventional and critical manner seeks to elucidate why and how technology has been and will keep on to shaping the human experience and history. For Virilio, human life is thoroughly prevailed by technology and- contrasting to our traditional thinking- technological objects are never simple instruments that make our life easier and more comfortable.²⁰ That is why, Virilio first seeks to understand our strategic interaction with technology and the impact of technology on modern socio-political life. To do this, Virilio states that:

“We have to take hold of the puzzle of technology and lay out it on the table as the early philosophers put the riddle of nature out in the open, the two being superimposed.”²¹

---

¹⁹ Jeffrey Record *Bounding the Global War on Terrorism* (Army Strategic Studies Institute, December 2003).

²⁰ Paul Virilio, *The Information Bomb*, (London, Verso, 2000), p.4-6.

²¹ Paul Virilio, In an interview with Sylvere Lotringer, (Pure War, 1983, 30).

For Virilio, our “strategic interaction technological systems shape our culture and our interaction with the environment; modify patterns of human action, influence who we are and how we live.”²²

Referring to phenomenology in his works, Virilio offers valuable insights to better elucidate key concepts regarding body and impact of technology on bodily experience. Following the phenomenological thinking mainly developed and widened by Edmund Husserl,²³ Virilio provides phenomenological perspectives in his works such as *The Speed and Politics*,²⁴ *Desert Screen*,²⁵ *Open Sky*,²⁶ *The Information Bomb*.²⁷ By conceptualizing space as that which is first experienced, Virilio, for instance, states that “space is limited to the world of sensible experience and beyond that there is no longer any space worthy of the name.”²⁸ That is, he thinks space as a “spatial perception or awareness,” which is indivisible from the manner in which our bodies are positioned and conditioned. “Spatiality” is then inseparable from our ability to see, hear, sense and touch within the context of a particular bodily orientation. Our experience or perception of space is indivisible from our position and movement of body in relation to the environment in which it is situated. Our “gaze” on to the world can be conceptualized only as a “gaze,” which is primarily embodied. This question of the “embodied or situated gaze” shapes essential to the way in which Virilio understands our relationship to the world. Our gaze shapes our experiencing with worldly space as it is instantaneously practiced in “embodied perception.” According to Virilio, the “mobility and motility of the body” is above all makes us “worldly spatial creatures.”²⁹ Virilio particularly seeks to understand how the setting of places and things will come into sight in a different way depending on the way in which they are considered. As an example of this, Virilio cites the situation of a traveler on a train seeing flowing scenery: “it is the movements of my body that are producing this landscape ... a bit like a passenger on a train sees trees and horses darting past, sees hills bending away.”³⁰

This technological shift and the accelerated way of life have drastically changed the conduct of war as well. While, for Virilio, ancient war depended upon the citizen-soldier, “soon, war will be waged by automatic answering

---

22 David Kaplan *Readings in the Philosophy of Technology*, (Lanham MD, Kowman and Littlefield, 2004),p.xiii.

23 Please see Edmund Husserl, *Thing and Space. 1907 Lectures, Collected Works* (Dordrecht:Kluwer, 1997).

24 Paul Virilio *Speed and Politics* (New York, Semiotext,1977).

25 Paul Virilio *Desert Screen*, (New York, Continuum, 2002).

26 Paul Virilio *Open Sky* (London, Verso,1997).

27 Paul Virilio *The Information Bomb* (London, Verso,2000).

28 Paul Virilio *Desert Screen*, (New York, Continuum, 2002), s.32.

29 age, 15.

30 Paul Virilio, *Negative Horizon* (London, Continuum, 2005), s.30.

*machines. The new weapons being designed will strike their objectives with a lightning speed of nanoseconds or milliseconds. At the speed of light, man can neither see the weapon arrive nor fend off the attack.”*³¹

For Virilio, war is not simply a matter of material repression and destruction of enemy, but a matter of domination of enemy’s morale, will to fight and more importantly will to do battle. This dimension that targets the enemy’s perceptions and bodily experiences has turned into a “inescapable domain.” According to Virilio;

*“War cannot detach itself from magical spectacle because the production of this spectacle is its goal: destroying the enemy is less a matter of capturing him than it is a matter of captivating him, it is a matter of inflicting upon him, before his death, the horror of death.”*³²

He then adds that thanks to the in depth tele-imaging and efficiently carried out tele-surveillance, war has moved from the “geographic field of battle” to “the multimedia field of vision.” He states that “a war of images is replacing the war of subjects (people) and objects.”³³ He then concludes that:

*“Technological accelerators like satellite link-ups, real-time feeds and high-resolution augment the power of television do not just to dissimulate but to substitute whole realities in time as well as space. With the appearance of a global view comes the fading of the viewer-subject: our eyes become indistinguishable from the camera’s optics in the immediacy of perception, and critical consciousness, along with the body, goes missing.”*³⁴

In modern battlefield, for Virilio;

*“From now on everything passes through the image. The image has priority over the thing, the object and sometimes even the physical present being. Just as real time, instantaneousness, had priority over space.”*³⁵

Virilio then suggests that: *“The image is invasive and ubiquitous. Its role is not to be in the domain of art, the military domain or the technical domain, it is to be everywhere. I believe that there is war of images.”*³⁶

Virilio asserts that in the human history, we witness three major stages of real war. These are;

---

31 Paul Virilio, *Desert Screen*, (New York, Continuum, 2002), s.44.

32 Paul Virilio, *War and Cinema: The Logistic of Perception* (London, Verso,1999), s.5.

33 Paul Virilio, *Desert Screen* (New York, Continuum, 2002), s.31.

34 age.35.

35 age, 35.

36 Age, ix.

1. Pre-historical and tactical stage that includes limited violence. We have “weapons of obstruction” in this first stage such as trenches, swords, arrows, strongholds, armors and fortifications of all sorts.
2. Second is the excessively industrial and purely political Strategic Clausewitzian stage. In this stage, we notice “weapons of destruction” such as fire arms, cannons, tanks and missiles etc.)
3. Third is the Contemporary and trans-political logistical stage. In this stage, science and technology play a decisive and determining role in the destructive power of conflicting sides. We notice “weapons of communications” in this stage such as signals and information that are acquired through radars, optical and acoustic devices and satellites etc. This is, in fact, the stage of weapons of instantaneous communication that have come to govern battlefield, thanks to the rise of globally connected information networks and tele-surveillance. In this stage, the destruction power has been transferred from the armed subjects to weapon systems of mass killing. In this stage, in military terms, physical type of material of war (planes, missiles, tanks, etc.) depends on remote imaging, radar echo or thermal signature as well. As all characteristics of the combat systems have been subjected to this clear-cut imperative of “remoteness and non-detection (maneuverability, agility, velocity, etc.).” Therefore, the central concept, for Virilio, “of this new war game becomes first look, first shot and first kill.”³⁷ Virilio emphasizes that the growing impact of strategic alliance of industrial, scientific and military communities has drastically changed the nature and extent of conducting warfare in this era.

In traditional terms, the initial occupation of a weapon is the eye: “or sighting.” Before conquering his target, a soldier must constantly take aim, to bring into line his target between his eye and the sight of the weapon. Today however, for Virilio, the difference is “indirect sighting”, the tele-sighting that no longer works with naked eye and bodily experience, but with electro-magnetic waves at the speed of light. The display of the “image” of target on the control monitors or computer monitors causes a mediated perception (tele-imaging with video or radar) not an immediate perception (with one’s own eyes), which is, for Virilio, “a kind of intoxication of perception.”³⁸

In this stage, every type of military machine lies within two categories of the “real,” by means of the of object acquisition: the actual presentation- the object is there and it is identified optically (eye) and acoustically (ear). And, the virtual representation – the object is not indeed there in physical terms, but it has spotted and monitored on the screen.³⁹ To sum, in this new epoch, not the actual target but its representation in the screens, or pixels of the image of targets, is important for “tele-spectator soldiers” sitting before their screens in

---

³⁷ Paul Virilio, *Desert Screen* (New York, Continuum, 2002), s.110.

³⁸ age,32.

³⁹ age, 25.

the air-conditioned OCs (Operation Centers). For Virilio, these tele-spectator soldiers will be the ones who will make war in the future and “paint the electronic battle fields.”⁴⁰

2. The UAVs (Unmanned Aerial Vehicles): Weapons of Choices or Accelerated Idols of post-modern warfare?

In *Open Sky*, Virilio asserts that the fact that military-scientific systems make virtual reality more powerful than actual reality is the true accident. He then continues that “*the day when virtual reality becomes more powerful than the reality itself will be the day of the big accident. Humans never witnessed such an unusual accident.*”⁴¹ We do not know whether Virilio thinks that that day has arrived or not but in the contemporary global security environment, it would be the UAV (Unmanned Aerial Vehicle) or “drone”⁴² that is the “harbinger” of the extraordinary accident Virilio has mentioned.

A drone is an unmanned flying platform that is either controlled remotely by the operators on the ground and follows a pre-programmed route flying autonomously. Thanks to new military technique, the features of eagle sighting in all weather conditions, real-time imaging, automated mode of target acquisition, precision guidance, unmannedness, tele-command, and extreme lethal capabilities have been collected in armed drones that have emerged as the force multiplier of post-heroic warfare.⁴³ Relying on armed drones’ sophisticated day and night vision capabilities, “tele-spectator soldiers” who see suspicious activity can easily engage with the suspicious image on their screen and send missiles toward it with a gentle move of the joystick and a simple touch of its button.⁴⁴ Armed drones have also been employed in critical missions to conduct extrajudicial targeted killings of suspected individuals around the globe.⁴⁵ It is worth emphasizing here how armed drones are the weapons of choice as ‘asymmetric’ means for low-intensity conflict settings such as counterterrorism operations. Thus, since 2005, for instance, the Pentagon’s drone’s flights tripled from about 170,000 hours to more than 570,000 hours in 2011, with the annual budget for drones growing from \$1.9 billion in 2006 to \$4.8 billion in 2010. In the same period, the drones’ numbers in the US Military have gone from under 3100 to more than 6500.⁴⁶ Estimated worldwide budget of the drone industry reached to \$6.5 billion in 2015 and it is expected to reach \$14

---

40 age, 27.

41 Paul Virilio, *Open Sky* (London, Verso, 1997), p.43.

42 The term “Drone” comes from the constant “buzzing” noise that roughly all drones make when flying.

43 Peter Singer, “Do Drones Undermine Democracy?” *New York Times*, January 21, 2012.^[17]_{SEP}

44 Paul Virilio *Speed and Politics* Translated by Mark Polizzotti. Los Angeles: Semiotext(e), 2006.

45 Mark Mazetti, *The Way of the Knife: The CIA, a Secret Army, and a War at the Ends of the Earth* (New York: Penguin Press, 2013).^[17]_{SEP}

46 Wise, Lindsay. “Fighting a real war in a virtual cockpit: Drones in Houston help troops fight Iraq, Afghanistan wars.” *Houston and Texas News*, June 27, 2010.

billion in 2024.⁴⁷ Only in 2008, armed drones flew over Iraq and Afghanistan for 140,000 h (equivalent to 16 years of flight) and dropped 189 missiles in numerous air attacks that claimed the lives of 3000 people,⁴⁸ the great majority of whom were civilians – the “collateral damage” or unintended consequence of drone warfare. The British military was responsible for 299 drone strikes in Afghanistan through July 2013.⁴⁹ Israel has used drones both in and outside armed conflicts as well. During the 2006 Lebanon War, both Israel and Hezbollah were reported to have used drones. Israel conducted a strike against suspected Hezbollah militants in southern Lebanon on July 31, 2006, while Hezbollah was reported to have deployed four Iranian-made drones toward Israel, though none succeeded in its mission.⁵⁰ Additionally, Israeli drones were used to conduct an estimated forty-two strike missions in the 2009 Gaza conflict, according to a joint investigation by Israeli and Palestinian human rights organizations, and to conduct cross-border attacks targeting suspected terrorists—such as the August 2013 strike carried out in the Sinai Peninsula with the consent of the Egyptian government.⁵¹

It is also worth mentioning that, following the fashion, China, Russia, India, Pakistan, France, Germany, Canada, Iran, Turkey, Saudi Arabia, Thailand, South Korea, Taiwan and many more countries have been looking forward to expanding their know-how on drone-related technologies and increasing their numbers of drones in service.⁵² As of 2015, over 90 countries and non-state actors operate drones today, including at least 30 that operate or are developing armed drones.⁵³

The ability to hit a suspicious van moving at the speed of 60 miles per hour from roughly 8 miles away with exact precision is as crucial as pushing the “fire” button on the joystick from 8000 miles away. The “tele-spectator” soldier who has already owned the space and sight with technique, this time gains omnipotence with the decisively lethal guided missile systems that have the capacity to turn any image on the screen to ashes within the range of 10 miles in 15 – 20 seconds.⁵⁴ As US Colonel Theodor Osowski reveals in his Biblical

---

47 John Keller ‘Worldwide UAV and drone spending to more than triple over next decade’ *Military&Aerospace*, August 17, 2015.

48 age.

49 Andrew Robathan, “Written Answers to Questions,” UK Parliament, September 5, 2013.

50 Barbara Opall-Rome, “Israeli Missiles Down Armed Hizbollah UAVs,” *Defense News* October 2, 2006.

51 “Precisely Wrong: Gaza Civilians Killed by Israeli Drone-Launched Missiles,” Human Rights Watch, 2009; Ashraf Sweilman, “Officials: Israeli Drone Strike Kills Five in Egypt,” *Washington Post*, August 9, 2013.

52 Chris Cole, “Convenient Killing: Armed Drones and the Playstation Mentality.” Human Rights Watch Report, September, 2010.

53 Kelley Saylor ‘A World of Proliferated Drones: A Technology Premier’ Center for a New American Security Report, June 20, 2015.

54 Brian Mockenhaupt “We’ve seen the future, and it’s unmanned” *Esquire Magazine*, October 14, 2009.

metaphor: “It’s kind of like having God overhead. And lightning shows up in the form of a Hellfire.”⁵⁵

Starting on 23 April 2011, US drones commenced six months of strikes against Qaddafi’s wavering regime in Libya. Crucially, these strikes implemented in the territory of a nation state were not authorized by the so-called “War Powers Resolution”⁵⁶ of the US Congress that was designed to curb executive war powers. Neither were the drone strikes in Iraq and Afghanistan authorized by Congress. Seeing the effectiveness of the drone warfare in the so-called “War on Terror” campaigns, Peter W. Singer writes in an optimistic fashion “And now we possess a technology that removes the last political barriers to war.”⁵⁷ He adds that:

For the first 200 years of American democracy, engaging in combat and bearing risk – both personal and political – went hand in hand. In the age of drones, that is no longer the case. Like it or not, the new standard we’ve established . . . is that presidents need to seek approval only for operations that send people into harm’s way – not for those that involve waging war by other means.”⁵⁸

It is certain that, with its physical limitations, the human body is not capable of matching the speed and lethality of drones. The agency of military technique is so assertive that one may easily suggest that technological systems have come to dominate military strategy and reverse the traditional dictum of subjugation of technique to policy and politics. Armed drones are generally used in three different ways. Firstly, when soldiers initiate ground attacks, or come under attack, armed drones are requested for help and use bombs and missiles for the purpose of close aerial support. Secondly, drones could be used for nonstop patrol in the skies of area of responsibility, seeking for the “pattern of life” on the ground 24/7 with their extremely sophisticated day and night vision capabilities. When operators see any suspicious activity, they can easily engage with the suspicious “image” on their screen and drop missiles only with a gentle move to the joystick and simple touch of a button on it.⁵⁹ Thirdly, they are employed in pre-planned critical missions to conduct “targeted killings” of suspected images.⁶⁰

When compared with ordinary piloted aircraft, they are less costly and carry an array of thermal sensors and night/day cameras that are able to monitor in a uninterrupted fashion both day and night. Since being unmanned, drones can fly at altitudes of up to 36,000 feet with no need of temperature control and

---

55 age.

56 Peter Singer, “Do Drones Undermine Democracy?” *New York Times*, January 21, 2012.^[1]^[2]

57 age.

58 age.

59 David S. Cloud, “CIA drones have broader list of targets,” *Los Angeles Times*, May 5, 2010

60 Tom Chivers, “Farnborough Air Show 2010: Watchkeeper Drone can detect footprints from above the clouds,” *The Telegraph*, May 11, 2012.

pressurization in the cabin. The enormous space in a drone means enough fuel capacity that can maintain it in the air incessantly for up to 60 hours even in a single flight.⁶¹ In contrast to a pilot in an aircraft, a drone does not get tired or battle-exhausted. Or a drone does not get stressed and make “humanly” mistakes in the battle field. Moreover, a drone can document all that is happening on the below ground, transmitting the images and footages in a real time fashion back to personnel in the operation center. New cohort armed drones flying at high altitudes are roughly “invisible” and are extremely silent, so the attack is completely unexpected. This characteristic provides the advantage of surprise that is the prime element for any modern military in the conduct of warfare. The operators themselves are not in danger and take no risk as well. They sit in their air-conditioned and comfortably designed operation center and could conduct their mission while chatting on last derby match or vacation plans and eating their muffins, drinking their coffees. In a routinized manner, they carry on their duties in operation center, and when their shift is over they take off for a lunch as someone else takes over the controls. More importantly, in the drone warfare, the risk of a soldier killed in action is zero. As Israeli military spokesperson Captain Gil said “The drone computer has no family to be upset, if it’s killed, so everything’s fine.”⁶² To sum, the idea that drones offer a low cost, low risk solution both in economic and political terms make them seductive options, or weapons of choice, for political decision makers.

The first feature of drones that captures attention is their decisively capable “eyes,” or day and night vision systems with Infrared and thermal imaging. The eyes of drones are able to identify the color of anyone’s eyes in the day time and can locate the wandering of small mice on the ground in an open night from roughly 30.000 feet above. The capability to see even minor details on the ground both day and night with a bird’s eye-view is the first enabler that neutralizes the impact of bodily orientations on tele-spectator soldiers. With this enabler, the lucky tele-spectator soldiers own day, night and sky, or simply put conquer the limitations of bodily experienced space and sight.

The second enabler that unchains the tele-spectator soldiers from the burdens of being “worldly spatial creatures” is the real time day and night tele-imaging of “actual living beings” or suspicious “patterns of life” in the area of operation. The real time tele-imaging that enables the tele-spectator soldiers to see the living beings as a group of pixels that contrast with the background tone in their screens, as Virilio emphasized in his writings, has drastically changed the temporal and spatial experiences of tele-spectator soldiers. As Virilio notes, both “virtualization of presence” and ‘instantaneity of communication” leads to the tele-topological structuring of perception and create a sort gap between what is “sensible” and what is “intelligible.” It is likely to assert that the process of turning of actual presentation into visual representation would in fact

---

⁶¹ age.

⁶² Webastr, “Israel’s moneymaking fleet of drone aircraft,” July 2nd 2010 (accessed May 20, 2012).

mean the moving of war from the geographic field of battle to the multimedia field of vision. This exactly means the replacement of war of subjects with the war of images. One should also note that there is a change in the tele-spectator soldiers' relationship to time as well. While they have past, present and future as anyone else has out of the OCs, in the OCs their choice is nothing more than that between "delayed time and real time."

Another enabler that leads to the tele-topological restructuring of perceptions is the extremely increased lethal capabilities of drones steroided with precision guiding. The ability to hit a van moving at the speed of 60 mile per hour from roughly 8 miles away with an exact precision is as important as the pushing the "fire" button on the joystick from 8000 miles away. The tele-spectator soldier who has already owned the space and sight with technology, this time, gains "omnipotence" with the decisively lethal and precisely guided missile systems that have capacity to turn any image on the screen to ashes within the range of 10 miles in 15-20 seconds.

Military drones, now employed for life-saving offense as once nuclear bombs were, are bringing new virtual warfare that is already affecting tactical and operational level planning, and will likely bring new strategy formulations to both asymmetric and symmetric warfare. As nuclear weapons brought cultural change and new modes of ethical considerations, expressed in civilian nightmares, international control agreements, and ban-the-bomb movements, so military drones are bringing controversy over virtual killings (mostly civilians) and their consequences for both those who press the buttons and those who do not yet have buttons to press.

The appeal of drone attacks for strategy-makers is clear. First, their effects are measurable and to the point. Many strategists point out that drone attacks have disrupted terrorist networks in many hot spots in the theaters of Pakistan, Afghanistan and Yemen, selectively killing the key leaders and denying the movements of the enemy. Drone attacks create a sense of insecurity among the enemy lines and constrain their interactions with local civilians. Second, because they kill remotely, drone strikes avoid friendly casualties as in the case of nuclear strikes against Japan. However, the question to be asked at this point is: at what expense are these strategic benefits achieved? One would suggest that the costs overshadow these benefits for three reasons. First, drone warfare has created a siege mentality among civilians, particularly in low-intensity conflict settings. The following remarks of Yemeni journal Farea al-Muslimi, who wrote an article titled "America Loses Yemeni People In Drone War" in the *Al-Monitor* journal, deserve attention:

Even more enraged than urban dwellers were villagers living in towns hit by American drones over the past few days. During the most sacred and festive time of year [In the Month of Ramadan], the US conducted eight different strikes over a week; the highest rate since US started using drones in Yemen. For the last few days, it has been difficult to follow the drone casualty numbers

and to differentiate between strikes. With the public frenzy over the planes hovering over Sanaa and the rapid-fire drone strikes in the countryside, any remaining credibility of the US government's stated intentions to take a comprehensive approach to Yemen's economic and political development has now evaporated. Even Yemen's political elites, who have historically been close allies with the US government, have been pointing fingers at the Americans over the past few days. They all see the US as supporting the transition in one hand and killing it by the other.⁶³

These remarks clearly indicate that while violent extremists may be disliked, for a frightened population they seem less threatening than a “faceless enemy” that wages war from afar and often kills more civilians than militants.

Second, public outrage at the strikes is hardly limited to the region in which they take place. Mainly by means of internet and social media access, the strikes are now exciting regional, and in some events global opposition. It is interesting to note that, covered extensively by the news media, drone attacks are popularly believed to have caused even more civilian casualties than is actually the case. The persistence of these attacks on host states' territories offends local people's deepest sensibilities, alienates them from their government, contributes to their state's instability, and strengthens anti-American rhetoric.

Third, and most importantly, although the use of drones displays every characteristic of a tactical-level operation, it creates an “illusion” of short-term tactical-level achievement (mostly killing some key middle- and upper-middle-level leaders) at the expense of long-term strategic consequences.⁶⁴ Another strategic consequence of conceptualization of the drone warfare is the “personalization” of warfare, and thus of strategy-making. David Kilcullen states that:

The drone campaign is in fact part of a larger strategic error – our insistence on personalizing this conflict with Al Qaeda and the Taliban. Devoting time and resources toward killing or capturing “high-value” targets – not to mention the bounties placed on their heads – distracts us from larger problems, while turning figures like Baitullah Mehsud, leader of the Pakistani Taliban umbrella group, into Robin Hoods. Our experience in Iraq suggests that the capture or killing of high-value targets – Saddam Hussein or Abu Musab al-Zarqawi – has only a slight and fleeting effect on levels of violence. Killing Mr. Zarqawi bought only 18 days of quiet before Al Qaeda returned to operations under new leadership..⁶⁵

---

63 Farea Al-Muslimi, “America Loses Yemeni People in Drone War.” *Al-Monitor*, August 11, 2013.

64 Metin Gurcan, “Seeing the Other Side of the COIN: A Critique of the Current Counterinsurgency (COIN) Strategies in Afghanistan.” *Small Wars Journal*, March 11, 2011.

65 David Kilcullen, “Death From Above, Outrage Down Below” *New York Times*, May 16, 2009.

Thus the illusion of “personalization,” which leads to a hunt for some “names,” distracts policy-makers from structural problems and makes it harder to counter insurgencies in the long run. Indeed, the “heroization” of the ranking leaders in the insurgencies is the main unintended consequence of the personalization of strategy-making. It is not hyperbole to suggest that to be in the hunting list of the US military strategists (or to be a prospective candidate of this list) is an enormously prestigious position for those people living in pro-extremist environments and looking for recognition of others.

As the fight against terrorists has expanded globally in the last decade, so too has the use of long-range military drones. There is, however, still an ongoing debate about the effectiveness of armed drones for conventional state-state confrontations, making us turn back to the traditional strategy/means framework discussed in the first section. Some suggest that drone warfare is not revolutionizing warfare because current drones would be easily shot down in moments by a state-owned air defense systems.⁶⁶ They then contend that the armed drones are more transformative against insurgent movements/terrorist organizations that lack even basic air defenses. In these cases, the greater precision and loiter time of armed drones, as well as lower cost, can change the battlefield in favor of the counterinsurgent by enabling targeting that would otherwise be too risky or too costly.⁶⁷ This is a valid point when considering the current state of armed drone technology and artificial intelligence (AI). One should however note that the idea to use armed drones in the battle space seems to move from first ‘man-in-the-loop,’ then to ‘man-on-the-loop,’ and lastly to full autonomy in decision making mechanisms. It is likely to suggest that the more the armed drones become fully autonomous, the more decisive they will be in state-state confrontations. While this may result in considerable military advantages by enabling drones more effective in state-state confrontations, the policy raises ethical concerns with regard to potential breaches of International Humanitarian Law. Noel Sharkey concludes that current applications of drones offer lessons about how automated weapons platforms could be misused by extending the range of legally questionable, targeted killings by security and intelligence forces.⁶⁸ Indeed, currently all armed robots in the battle space are remotely controlled by humans; so called man-in-the loop systems. Humans are responsible for both target selection and decision about power to kill. Thanks to techno-scientific developments, this seems to set to change. The current trend indicates that the role of human in the decision making loop will shrink within 3-4 years and would eventually vanish in the next decade.⁶⁹ The question at hand, however, are we ready to shoulder the ethical

---

⁶⁶ Lynn E.Davis, Michael J.McNerney, Daniel Byman ‘Armed Drone Myth 1: They will transform how war is waged globally’ *TheRANDBlog*, February 2015.

⁶⁷ age.

⁶⁸ Noel Sharkey ‘Saying ‘No!’ to Lethal Autonomous Targeting’ *Journal of Military Ethics*, Vol.9/4, 2010.

⁶⁹ Noel Sharkey ‘Automating Warfare: Lessons Learned from the Drones’ *Journal of Law, Information and Science*, Vol.21/2 2012.

responsibility of the exclusion of human in the decision making mechanisms and full autonomy thanks to the Artificial Intelligence (AI) capabilities?

Turkey: An ambitious Actor Seeking to Develop Armed Drone Capabilities

Turkey is closely monitoring the flourishing armed drone market globally and in the Middle East. The global military UAV market reached \$6.4 billion in 2015; that figure is expected to surpass \$10 billion in 2024.⁷⁰ One should note that armed UAVs are seen as the shining star of the Middle East arms market. They top the lists of defense expenditures and procurement in many countries in the region. The 2014 Global Arms Sales report issued by the Stockholm International Peace Research Institute puts Turkey's 2014 defense systems/ weapons sales at \$274 million,⁷¹ making it the 15th largest seller in the world and the second-largest after Israel in the Middle East. (Iran was not included in the assessment because of a lack of reliable data.)

On Dec. 17, 2015, Turkey's locally made tactical unmanned aerial vehicle Bayraktar TB2 fired an air-to-ground missile on its test flight. It was the first armed UAV flight and test firing in Turkey. The Bayraktar TB2, with a 40-foot wingspan and 1,400-pound takeoff weight, has a 93-mile (150-kilometer) range. In its firing test from an altitude of 16,000 feet, it scored a perfect hit on a 2-square-yard target from a distance of 5 miles.⁷² It used a long-range, laser-guided anti-tank UMTAS missile produced by the state-owned weapons manufacturer Roketsan. Roketsan modified the missile, which operates on "fire-and-forget" mode, for TB2 use.

Decision-makers in Ankara are aware of the force-multiplier effect of the armed UAVs in low-intensity warfare. Ankara has been trying to compensate for its security deficiency on the Syrian and Iraqi borders by integrating these armed drones into a system with ground control stations that will provide it with aerial reconnaissance and armed-intervention capacity. Ankara wants to cover a 90-mile border with data link and ground control stations.⁷³ The intention is to design a border security system that will allow pilots in ground stations to assume control of the TB2s after takeoff from their central base at Batman. Turkey has been trying to execute that plan with Heron UAVs bought from Israel, but has encountered maintenance and operational problems.⁷⁴

Ankara also believes the armed drones will be effective in clashes with the Kurdistan Workers Party (PKK), with which combat has been shifting to urban centers and their peripheries. As most major Turkish cities now have airports,

---

⁷⁰ Metin Gurcan 'Turkey goes all in on drones' *Al-Monitor*, December 28, 2015.

⁷¹ Please see the link for more detailed information: <http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/toplist.php> (accessed April 15, 2016).

⁷² Metin Gurcan 'Turkey goes all in on drones' *Al-Monitor*, December 28, 2015.

⁷³ age.

⁷⁴ age.

TB2s can be deployed closer to operational zones. In addition to the military, other agencies closely following the TB2's development include the Turkish intelligence service MIT, police and gendarmerie. One should however note that Turkey has yet to develop a policy for the use of armed drones. Legislation that will list where armed UAVs will be used and by which state institutions is not yet available, and there is no joint doctrine for the security/intelligence bureaucracy. For example, will Turkey use UAVs against Turkish citizens? Or, will Turkey use them within our borders? Will the intelligence service or the military be responsible for operating UAVs outside of our borders? Will police be allowed to use armed UAVs? If the answer is 'yes' to all these critical questions, how will coordination be ensured among these bodies?

Then there is the ethical aspect of the issue. Although Ankara looks at armed drones as a military force multiplier, UAVs are radically altering the pace on the battlefield. As Paul Virilio beautifully puts, a link has been shown between this pace and the "totalitarian trend" in the current combat environment.

1. Discussion

This paper presenting a Virillean problematization of the armed drones to stress the getting blurred hierarchical relationship between strategy and technique, discusses speeding up and reflexivity of war and our lack of critical awareness about this blurring hierarchical relationship.

For Virilio, since the disappearance of direct vision in battle and the replacement of one-to-one combat by the remote and instantaneous modern warfare, military strategy has been dominated by the struggle between visibility and invisibility, physical being and image of a thing, war of picture/audio and war of objects, real time and delayed surveillance, actual killing and tele-killing, battle ground and battle space, perception and destruction, the rivalries which are in fact embodied in the drone warfare. He then identifies the Gulf War (1991) as the epoch of a new paradigm for warfare. From the industrial to the informational, a paradigm shift has taken place and strategy making has been somewhat contradicted by the subsequent ambiguities that have resulted from this paradigm shift.⁷⁵ As Virilio points out in *Desert Screen: War at the Speed of Light* "A true *deus ex machina*, the electronic war machine is not neutral; politically, it represents a serious danger of contamination of conscience to men of goodwill."⁷⁶ He then concludes that the emerging subjugation of strategy making caused by this contamination should be challenged not to face with apocalyptic accidents.⁷⁷ One should note that Paul Virilio is not nihilistic in his outlook. As he advocated in his interview in C-Theory with John Armitage in October of 2000, "Resistance is always possible! But we must engage

---

⁷⁵ Paul Virilio *Desert Screen: War at the Speed of Light* (London: Athlone Press, 2002)

⁷⁶ age s.53.

⁷⁷ age, s.92.

in resistance first of all by developing the idea of a technological culture.”⁷⁸

Drones, with the Virilio’s words, “as the extraordinary accidents of technology,” have enabled the military planners to reevaluate and even reconstruct the temporal-spatial limitations of warfare. Once, in the pre-modern and industrial stages, after seeing the target, the soldiers in the battlefields were in the mode of “wait and see.” However, thanks to the drones that there is no room for enough time to “rethink” in drone warfare. One should note that because of the instantaneity that the drones have blessed to the operator-soldiers in their dimly lighted and air conditioned operation centers, “see-shot-hit-kill” is a single act, yet formed as the sum of four different verbs. In the drone case, the “hyphens” between these verbs are so minor and these verbs are so intermingled that there is not enough time to separate them from one another. That is why the act of “see-shot-hit-kill” has been captivated by emotions and over-reactions, not carefully calculated assessments in drone warfare.

Virilio’s thoughts on mil-technology determinism also indicate that human body is not capable of to simply suck up the speed and lethality of modern warfare. The instrumentality of mil-scientific warfare and systems serving for this purpose dominate human beings and cause a virtual world in which technological systems that have come to rule human beings. In this new kind of warfare Virilio envisions, the early version of which is presented as the drone warfare by this study, human beings are the subjects or merely minor sub-elements of grand technological systems. This lethal transformation, for Virilio, that is submissively accepted for the sake of greater speed and autonomy ends up with the celebration of technology-mania over human experience in the battlefield.

For some, Virilio’s thoughts may have been referred to be extremely pessimistic and negative regarding to the technological developments. The first critique on Virilio would be his vision of technology over-determined by his intense awareness on war and military technology. One may assert that this fallacy leads him to concentrate on predominantly negative and techno-phobic perspectives on technology. Another one would be that nowhere in his writings, does Virilio theorize technology in a systemic or sustained fashion. If Virilio’s writings can at times be found apocalyptic or over-pessimistic, it is because his analysis is deeply rooted from phenomenological thought which retains a deep attachment to the notion of the situated body and affirmation of the material spatiality of lived or embodied bodily experience. In spite of all critiques on his thoughts and stance, Virilio’s is a discourse which allows us to ask, in a rigorous and grounded theoretical manner, about the way in which our perceptions of space, time and presence are being altered with the impact of technological developments. His thoughts allow us to question the nature and extent of this transformation of perception. This transformation has in fact an impact

---

⁷⁸ Please see for the full text of the interview: <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=133> (erişim Eylül 9, 2016).

in all areas of life: from the personal to the public, the military to the political, from the urban through to the broader sphere of cultural life more generally and should not be outside the scope critical thinking.⁷⁹ As seen in the drone case, there emerge two contradicting interpretations on the role of technique in military strategy. An optimistic interpretation attaches positive value to the determining role of *technique*, a pessimistic interpretation presents a gloomy picture of the determining the role of technique. Both, however, by accepting technique as the escapable destiny, present an “essentialist” understanding of technique, which constitutes the second variant of understanding of technology after traditional instrumentalist variant. The essentialist variant suggests that technology causes social change in a deterministic fashion and military technique fills the frame of strategy to the detriment of politics.⁸⁰

To sum, as epitomized in the case of armed drones, military technique has seemed to have a direct impact on the transition of war from state policy to pro-active reflex. As Paul Virilio beautifully laid out, the encroachment of technique upon policy in contemporary strategy-making has produced new conceptualizations of war: war not as spatially and temporarily defined means in the service of political objectives and within the framework of policy, but as a series of speed-of-light actions that generally sit on the blurred borders between classical conceptualization of war as a mere instrument of policy and the “capability-based approaches” prevailing in contemporary military strategy-making. One should note that the rising complexity in relationships between policy and technique, subject and object, fact and value – this rising complexity has made the description of strategy more complicated. As seen in this study, neither traditional instrumentalist nor essentialist variants can provide satisfactory understanding of the relation of technique and strategy. The application of Virilioan thinking to the case of armed drone seems to confirm this suggestion.

It is then appropriate to ask: to what extent is it justified to sacrifice “effectiveness,” the magical word proposed by optimist essentialists and measured with instantaneity and greater weapon autonomy, for the sake of time-sucking and dependency-creating political procedures? Or, to what extent is it still relevant to assert that drone warfare is simply another means for policy to play its merely “instrumental” role in strategy-making? In short, as suggested by the case of armed drones, do we witness a salient, restructured need for policy to guide strategy-making due to punchy technological necessity interpenetrating time and space? The answer seems ‘Yes’ taking the debate into consideration about the armed drones in the globe. This ‘Yes’ is excessively relevant for Turkey because Turkish TB2 Bayraktar armed drone⁸¹ has been used for the first

79 Paul Virilio, *The Vision Machine* (London, British Film Institute, 1994), p.73.

80 Metin Gurcan ‘Drone warfare and contemporary strategy making: Does the tail wag the dog?’, *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 2013, s.1-15.

81 Metin Gurcan, ‘Turkey goes all in on drones’ *Al-Monitor*, December 28, 2015.

time against the PKK in Cukurca in September 2016,⁸² meaning that the interaction of armed drones with strategy, culture and politics has barely begun. In Turkey, given the rapid advancement of the drone warfare in counter-terror operations both inside Turkey and abroad and growing presence of drones within military force structures, this paper suggests that it is time to start thinking about the future strategic implications of the drone warfare in military strategy making. It is evident that the ethical, legal, and regulatory framework for the military use of armed drones in the Turkish military will evolve in parallel with their technological development. This paper calls for a high need to come to understand the ethical and legal implications of the drone warfare and a more robust scholarly debate about it with this sort of critical engagements. In this respect, Paul Virilio and his critical approach provides enough room for those who seek for critical engagements.

---

⁸² 'Turkey's domestically made armed drone starts patrolling the skies' *Daily Sabah*, September 4, 2016.

Bibliography

Armitage, John. Paul Virilio: From Modernism to Hypermodernism and Beyond. New York: Sage, 2000.

Barnaby, Frank. "Nuclear Conflict: A Global Prospect?" In *The Nuclear Arms Race – Control or Catastrophe?*, edited by Frank Barnaby, and Geoffrey Thomas. London: Frances Printer, 1982.

Baudrillard, Jean. *Simulacra and Simulation*. Translated by Sheila Glaser. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004.

Becker, Jo, and Scott Shane. "Secret 'Kill List' Proves a Test of Obama's Principles and Will." *NY Times*, May 29, 2012.

Calwell, Charles E. *Small Wars: A Tactical Textbook for Imperial Soldiers*. London: reprinted, 1990.

Cloud, David S. "CIA drones have broader list of targets." *Los Angeles Times*, May 5, 2010.

Cole, Chris. "Convenient Killing: Armed Drones and the Playstation Mentality." *Human Rights Watch Report*, September, 2010.

Der Derian, James. *Virtuous War: Mapping the Military – Industrial – Media – Entertainment Network*. New York: Routledge, 2009.

Der Derian, James. "Virtuous War/Virtual Theory." *International Affairs* 76, no. 4 (October 2000): 771 – 788.

"Drone Warfare: America's Killing Machine." *The Economist*, April 13, 2013.

Echevarria, Antonio. *Clausewitz and Contemporary War*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Feenberg, Andrew *Transforming Technology: A Critical Theory Revisited* (Oxford University Press, London,2002).,

Frum, David, and Richard Perle. *An End to Evil: How to Win the War on Terror*. New York: Ballantine, 2004.

Gray, Colin S. *Modern Strategy*. New York: Oxford University Press, 1999.

Gray, Colin S. *Strategy for Chaos: Revolution in Military Affairs and the Evidence of History*. London: Frank Cass, 2004.

Gray, Colin S. *Weapons Don't Make War: Politics, Strategy and Military Technology*. Lawrence: University of Kansas Press, 1993.

Gray, Colin S. "Weapons for Strategic Effect: How Important Is Technology?." Occasional Paper, Air War College, January 2001.

Gurcan, Metin. "From Traditional into Tailored: The Evolution of the Concept of Deterrence in the Post-Cold War Era." *The Journal of Strategic Studies* 9, no. 16 (2011): 11– 51.

_____. "Seeing the Other Side of the COIN: A Critique of the Current Counterinsurgency (COIN) Strategies in Afghanistan." *Small Wars Journal*, March 11, 2011.

_____. "Turkey goes all in on drones" *Al-Monitor*, December 28, 2015.

_____. "Drone warfare and contemporary strategy making: Does the tail wag the dog?," *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 2013.

Hart, Basil H. Liddell. *Strategy*. London: Faber, 1967.

Hashmi, Sohail H., and Steven P. Lee. *Ethics and Weapons of Mass Destruction*. New York: Cambridge University Press, 2004.

Jones, Richard Wyn *Security, Strategy, and Critical Theory* (Lynne Rienner Publisher, 1999)

Kaplan, Fred M. *Wizards of Armageddon*. Stanford University Press, 1983.

Kaplan, David. *Readings in the Philosophy of Technology*. Lanham: Kowman and Littlefield, 2004.

Kilcullen, David. "Death From Above, Outrage Down Below." *New York Times*, May 16, 2009.

Kurzman, Dan. *Day of the Bomb: Hiroshima 1945*. London: Weidenfield and Nicolson, 1986.

Lansford, Tom. *America's War on Terror*. Burlington: Ashgate, 2009.

Mansfield, Nick. *Theorizing War: From Hobbes to Bidio*. New York: Palgrave Macmillian, 2008.

Mazetti, Mark. *The Way of the Knife: The CIA, a Secret Army, and a War at the Ends of the Earth*. New York: Penguin Press, 2013.

Mockenhaupt, Brian. "We've seen the future, and it's unmanned." *Esquire Magazine*, October 14, 2009.

Al-Muslimi, Farea. "America Loses Yemeni People in Drone War." *Al-Monitor*, August 11, 2013.

Ross, Andrew L. *The Role of Nuclear Weapons in International Politics: A Strategic Perspective*. Philadelphia: <http://www.fpri.org/footnotes/1405.200905.ross.nuclearweaponsintlpolitics.html> (accessed September 19, 2013) Foreign Policy Research Institute, 2009.

Singer, Peter. "Do Drones Undermine Democracy?" *New York Times*, January 21, 2012.

Singer, Peter. *Wired for War: The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century*. New York: Penguin Press, 2009.

Thompson, Edward P. "Sources of Exterminism: The Last Stage of Civilization." *New Left Review*, no. 121 (1980): 3 – 31.

Virilio, Paul. *Desert Screen*. New York: Continuum, 2005.

Virilio, Paul. *Open Sky*. London: Verso, 1997.

Virilio, Paul. *Speed and Politics*. Translated by Mark Polizzotti. Los Angeles: Semiotext(e), 2006.

Waltz, Kenneth N. *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better*. Adelphi Paper No. 171. London: International Studies of Strategic Studies.

Wise, Lindsay. "Fighting a real war in a virtual cockpit: Drones in Houston help troops fight Iraq, Afghanistan wars." *Houston and Texas News*, June 27, 2010.

Kerkük'te Etnik Çatışmanın Kökenleri ve 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı

The Roots Of Ethnic Conflict In Kirkuk and The Kirkuk Massacre Of 14 July 1959

Teslim: 17 Aralık 2018

Onay: 29 Mart 2019

Gürkan PAMUKÇU*

Öz

1930'lu yıllarda yoksulluk ve güvensiz ortam nedeniyle başlayan Kürt göçleriyle Kerkük'te etnik ihtilafın temelleri atılmıştır. Türkler kentin üst-orta gelir grubunu oluştururken Kürtlerin yoksul ve eğitimsiz oluşları etnik ayrışmayı sosyo-ekonomik bir hat boyunca derinleştirmiştir. Petrol şirketinin istihdam ve kentsel kalkınma politikaları ayrışma üzerinde katalizör işlevi görmüş ve Kürtler sol hareketlere eğilim göstermişlerdir. 1950'li yıllarda sol örgütler Kürtlerin milliyetçiliklerini ifade edebilecekleri alanlar haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Kürtlerin komünistlerle kurdukları ittifak Türkleri hedef alan saldırılara zemin hazırlamıştır. 14 Temmuz 1959 günü gerginliğin katliama dönüşmesi için tek bir silahın patlaması yeterli olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kerkük, Irak Türkleri, Irak Kürtleri, Kerkük Katliamı, Irak Komünist Partisi, Irak Petrol Şirketi.

Abstract

Because of poverty and the insecure environment in the 1930s, the foundations of ethnic conflict were laid in Kirkuk as a result of the migration Kurds. While the Turks constituted the middle and upper class of the city, the poor and uneducated Kurds deepened the ethnic separation along a socio-economic line. The oil company's employment and urban development policies acted as catalyst on the separation and Kurds tend to leftist movements. By the 1950s, leftist organizations became areas where Kurds could express their nationalism. After the proclamation of the Republic, the alliance of Kurds the communists laid the groundwork for attacks targeting Turks. On July 14, 1959 a single gun explosion was enough to turn the tension into a massacre.

Keywords: Kirkuk, Iraqi Turks, Iraqi Kurds, Kirkuk Massacre, Iraqi Communist Party, Iraqi Petroleum Company.

* Araştırmacı

GİRİŞ

Irak'ta cumhuriyetin kuruluş yıldönümünde çok sayıda Türkün¹ komünist Kürt milislerce öldürülmesiyle sonuçlanan Kerkük katliamı, salt etnik karıştıktan kaynaklanan bir vaka biçimde algılanırken yaşanan olayların sosyo-ekonomik, ideolojik ve siyasal altyapısı anlatım ve aktarımlarda çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Türkiye'de *Kürt sorunu* olgusunun muhtelif seviyelerde yerleştiği zihinler de katliamı Irak siyasetinden ve sosyo-ekonomik faktörlerden azade bir biçimde okumaya oldukça müsaittir.

Bu çalışmanın amacı özünde etnik bir sorun olan Kerkük'teki Türk-Kürt ihtilafının, yüzyılın ilk yarısında sosyal koşullar, plansız göç, plansız istihdam ve petrol şirketinin politikaları gibi bir dizi olgunun etkisiyle sosyo-ekonomik bir hat boyunca derinleştiği süreci incelemektir. Ayrıca, 1958 darbesinin ardından Kerkük'ün kamusal alanını ele geçirme konusunda Irak solu ile Kürt hareketi arasında kurulan ittifakın, etnik ihtilafı etnik nefrete nasıl dönüştürdüğünü izah ederek 14 Temmuz 1959 günü yaşananların tüm bu gelişmelerin öngörülebilir neticesi olduğunu ortaya koymaktır.

Tarihî kırılma noktalarından birini temsil etse de Irak'a ilişkin temel eserlerin çoğunda Türk-Kürt ihtilafına ve Kerkük katliamına ayrıntılı bir yer verilmediği görülmüştür. Buna rağmen çalışmada taraflı anlatımlar içeren kaynaklara mesafeli yaklaşılmıştır. 1990'lı yıllar öncesinde kaleme alınan ve Irak'ı nispeten objektif bir bakışla inceleyen muteber eserler kullanılan kaynakların önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

1. ARKA PLAN: 1958 DARBESİ ÖNCESİ IRAK SİYASETİ

İngiliz manda idaresi altında müstakil devlet haline geldiği dönemde Irak'taki genel siyasal eğilim Arap milliyetçiliğidir. Milliyetçiler Faysal'ın tahta oturmasından memnun olsalar da ilk siyasal ihtilaf, İngilizlerle uyumlu çalışan milliyetçi yöneticilerle İngiliz karşıtı milliyetçi muhalifler arasında yaşanmıştır. Irak'ın ilk siyasi partileri olan Hizb'el-Vatanî ve Hizb'el-Nahda sert muhalefet nedeniyle yasaklandıklarında onların boşluğunu yine manda karşıtı Hizb'el-Şa'ab ve Hizb'el-İkha doldurmuştur. Üye profilleri bu iki partiyi Irak'ın etnik köken ve mezhepler üstü ilk partileri² haline getirirken etnik Arap milliyetçiliğinden ilk sapmalar da görülmeye başlamıştır.

1930 yılında Irak'ın bağımsızlığı kabul edilip İngiliz askerî varlığı kalıcı hale geldiğinde etnik milliyetçiliğe mesafeli kişiler, Irak yurttaşlığını kutsayan bir anlayışla Ahali grubunu oluşturmuşlardır. Böylece ülkedeki ikinci siyasal ayrışma, Arap milliyetçiliği ve Irak milliyetçiliği arasında belirmiştir.

¹ Dayanakları müstakbel bir araştırmaya bırakılmakla birlikte, "Türkmen" ifadesinin İngilizler ve Irak hükümetleri tarafından Türkiye ile olan bağları zayıflatmak amacıyla kullanılmaya başladığı düşünüldüğünden bu çalışmada "Türkmenler" değil "Irak Türkleri" veya "Türkler" ifadeleri tercih edilmiştir.

² Adeed Dawisha, *Iraq: A Political History* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 102.

İdeolojilerini halkçılık (*şabiyya*) olarak nitelendiren Ahaliciler, İngiliz varlığından ziyade yozlaşmaya karşı, reformcu bir muhalefet yürütmüşler³ ve bu *reformcu-halkçı* söylem *Ahali*'nin hızla sol hareketlerle veya açıkça komünistlerle yakınlaşmasını sağlamıştır.⁴

İngiliz vesayeti Irak'ta sol fikirlerin gelişimi için elverişli bir zemin sağlasa da yoğun kırsal nüfus, sanayileşme ve eğitimdeki yetersizlik ve işçi sınıfının yokluğu, solun yalnızca marjinal gruplar arasında gelişmesine imkan vermiştir. Kurulan ilk komünist örgüt Lajnat Mukafahat'el-İsti'mâr vel-İstismâr (Emperyalizm ve Sömürüyle Mücadele Komitesi) 1935 yılında Hizb'eş-Şiyû'î el-Irakî (Irak Komünist Partisi - IKP) adıyla partileşme kararı almış ve hızla büyümüştür. IKP'nin büyümesinde geleneksel toprak sisteminin ve aşiretleri destekleyen toprak politikasının önemi kritiktir.⁵ Ağalar arazilerini yarıcılık usulüyle işlettiklerinde köylüye ürünün yalnızca %15-20'sinin kalmasına neden olan sistem, ülke çapında büyük göç dalgalarını tetiklemiştir. Göç edenlerin bir kısmının istihdamına rağmen halen çok sayıda işsiz varlığı ücretleri düşürürken sanayi ve eğitimdeki gelişmeler sol düşüncenin yayılabileceği alanlar açmış ve neticede Irak solu işçiler, öğrenciler ve işsizler için çekim merkezi haline gelmiştir.⁶ II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artan hayat pahalılığı da solun yükselişine katkı sağlamıştır.⁷ Bunun yanı sıra Ahalicilerin açtığı yoldan giderek yurtseverlik uğruna cemaat/aşiret bağlarından ve güvenmelerinden vazgeçenlerin yeni adresleri de IKP olmuştur.⁸

1940'lı yıllarda Irak'ta sol muhalefetin yanı sıra pan-Arabist, Arap milliyetçisi ve Irak milliyetçisi muhalefet de güçlenmekte ve İngiliz vesayeti, Arap dünyasının sorunları veya Filistin meselesi söz konusu olduğunda milliyetçilerin sesleri solculardan daha gür çıkmaktadır. İngiltere karşıtlığı, Filistin meselesi nedeniyle şiddetlenirken hükümet İngiliz askeri varlığını kalıcı kılan 1930 Antlaşmasını yenilemek üzere İngilizlerle masaya oturduğunda milliyetçilerle solcuların işbirliğiyle genişleyen muhalefetin ilk büyük kalkışması gerçekleşmiştir. Ocak 1948'de patlayan büyük isyan sırasında yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Cumhuriyet rejimine geçiş talebi ilk kez IKP tarafından bu isyanda dile getirilmiştir.⁹

3 Phebe Marr, *The Modern History of Iraq* (Oxford: Westview Press, 1985), 71.

4 Tareq Youssief Ismael, *The Rise and Fall of the Communist Party of Iraq* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 22.

5 1957 yılı itibariyle Irak'taki tapulu arazilerin %82'si yalnızca 22 aşirete aittir. Bkz. Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'athists and Free Officers* (Princeton: Princeton University Press, 1978), 55.

6 Ilario Salucci, *Irak'ta Solun Tarihi: Komünist Partisi, İşçi Hareketleri ve Sol: 1924-2004* (Çev. O. Akinhay). (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005), 13-14.

7 Dawisha, *Iraq: A Political History*, 102.

8 Sami Zubaida, "Irak'ta Sivil Toplumun Yükselişi ve Düşüşü", *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletin Sorgulanması* içinde (Der.) Haldun Güllalp (Çev. Ebru Kılıç) (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 162.

9 Salucci, *Irak'ta Solun Tarihi*, 21-22.

Irak'ta 1940'ların sonunda ordu, dikkate değer bir başka rejim muhalifi güç olarak belirmiştir. Ülkenin üst gelir gruplarının, aşiretlerin ve dinî cemaatlerin askerlik mesleğinden uzak durması neticesinde ordunun gövdesini oluşturan ülkenin alt-orta gelir gruplarından gelen iyi eğitilmiş subaylar monarşi karşıtı muhtelif hizipler oluşturmuşlardır.¹⁰ Ordudaki monarşi karşıtlığına, tıpkı sivillerde olduğu gibi Arap milliyetçileri, Irak milliyetçileri ve solcular öncülük edince Baasçılar ve Nasırcılar gibi milliyetçi-sosyalist oluşumlar Irak ordusunda boy göstermeye başlamışlardır.

Irak'ta bir diğer güçlü muhalefeti Kürt hareketi oluşturmaktadır. Mustafa Barzani'nin milliyetçi çevrelere temas ettiği Süleymaniye sürgünü yıllarında aldığı örgütlenme kararı, Kürt hareketini hem Bağdat'la çatışabilecek hem de diğer örgütlerle işbirliği yapabilecek düzeye getirmiştir. Ne var ki 1945 yılında kalkıştığı isyanda hezimete uğrayan Barzani, önce İran'daki Mahabad bölgesine, daha sonra beş yüz kadar destekçisiyle birlikte 1958 Darbesi'ne kadar kalacağı SSCB'ye (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) iltica ederken, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) 1946 yılında Barzani'nin "gıyabi liderliğinde" bir çatı örgüt olarak faaliyetlerine başlamıştır.

2. KERKÜK'TE ETNİK KARŞITLIK

Bölgelerin ve kentlerin etnik kompozisyonlarında geç dönemlerde muhtelif nedenlerle görülen değişimler özellikle Ortadoğu'da bitmek bilmez aidiyet tartışmalarına yol açmaktadır. Kerkük bu durumun en tipik bir örneklerinden birisidir. Bu bölümde öncelikle yüzyılın ilk yarısında kentnin etnik kompozisyonuna ilişkin verilere yer verilmiş, daha sonra demografik değişimlerle birlikte etnik kimliklerin siyasallaşma süreçleri incelenmiştir.

2.1. Yüzyılın İlk Yarısında Kerkük'ün Nüfus Yapısı

1925 yılında Milletler Cemiyetince görevlendirilen komisyonun raporuna göre Kerkük livasının 1921 yılındaki tahmini nüfusu 10.000 Arap, 35.000 Türk, 45.000 Kürt ve 2.000 gayrimüslim olmak üzere toplam 92 bindir. Raporda Türk nüfusun, liva merkeziyle Altunköprü'den Kifri'ye uzanan yol boyunca yerleştikleri belirtilmektedir.¹¹ 1932 yılında ilan edilen *Krallık Deklarasyonu*'nun 9 uncu maddesi de merkezdeki Türk nüfus yoğunluğunu teyit etmektedir. Buna göre "...nüfus çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu Kerkük livasına bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında resmî dilin, Arapça ve Kürtçe ile birlikte Türkçe olacağı..." garanti edilmiştir.¹²

Irak'ın etnik detaylar içeren ilk nüfus sayımı, 1957 yılında dahi Kerkük'ün

¹⁰ Bkz. Batatu, *The Old Social Classes ...*, 764.

¹¹ League of Nations, *Question of the Frontier Between Turkey and Iraq: Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924* (Geneva, 1925), 33.

¹² League of Nations, "Declaration of the Kingdom of Iraq, May 30th, 1932 on the Occasion of the Termination of the Mandatory Regime in Iraq", *Official Journal*, A.17.1932.vii. (1932),1347-48.

merkezinde Türklerin çoğunluk oluşturduklarını ortaya koymaktadır. 1957 sayımından aktarılan verilere göre liva nüfusunun 187.593'ü Kürtçe, 109.620'si Arapça, 83.371'i Türkçe; merkez nüfusunun ise 45.306'sı Türkçe, 40.047'si Kürtçe, 27.127'si Arapça konuşmaktadır.¹³ Kerkük'ün Araplaştırıldığını iddia eden Nuri Talabani'nin 1957 sayımından aktardığı cinsiyete ilişkin detaylar, kentin aslında Kürtleştğini de göstermektedir.¹⁴ Zira merkezdeki Türk nüfusunda cinsiyetler arasında (22.564/22.742) görülen dengenin Araplarda (15.008/12.119) ve Kürtlerde (21.281/18.766) erkekler lehine bozulmuş olması çok sayıda Kürt ve Arap erkeğin kente çalışmak amacıyla geldiklerini göstermektedir. Bir başka deyişle 1930'lardan evvel Türk hâkimiyetindeki liva merkezinin etnik kompozisyonu, Kürt ve Arap göçleri sonucunda değişmiştir.¹⁵ Kerkük'te Kürt nüfusunun artışı kısa süre sonra etnik milliyetçilik zemininde Kürt siyasal hareketine, sınıfsal çatışma zemininde ise IKP'ye geniş faaliyet alanları sağlayacaktır.

2.2. Kerkük'te Türk Kimliğinin Siyasallaşması

Kerkük'te Türk kimliğinin siyasallaşmasında, azınlık milliyetçiliklerinde görülen mutlak olgularla birlikte daha özgül faktörler de rol oynamıştır. Bunların ilki, Türkiye'den kopuşun yarattığı travmadır. Irak Türkleri için 1926 yılı, imparatorluk döneminde sahip olunan idari ve ekonomik statüdeki aşınmanın başladığı tarihî bir kırılma noktasıdır. Zira artık nüfus çoğunluğunu Arapların, yönetici kadrosunu ise Türkiye'ye ihanetle suçladıkları¹⁶ Arap kökenli Osmanlı subaylarının oluşturduğu bir devletin üçüncü etnik unsuru haline gelmişlerdir. Daha yüzyıl başında hâkim unsurun parçası iken 1932'de Kürtlerle beraber azınlık olarak nitelendirilip 1958'de ise isimlerinin azınlık olarak bile zikredilmemiş olması¹⁷ Türk kimliğinin siyasallaşmasındaki tepkiselliğin çözümlenebileceği diğer noktalar dır.

Merkezdeki eğitime erişim avantajı buralarda çoğunluğu oluşturan Türklerin etnik bilinçlerinin kırsaldaki Kürtlerden ve komşu Araplardan daha erken dönemde olgunlaşmasını sağlamıştır. 1923 yılında seçimlere iştirak için liva yönetimindeki Türk varlığının muhafazasının ve Türkçenin livanın resmî dili olarak kabulünün şart koşulması¹⁸ bu bilinç düzeyini kanıtlamaktadır. Dolayı-

¹³ Mudiriyat al-Nufus al-'Amma, Al-Majmu'a al-İhsa'iyya li-Tasjil'Am 1957, 5: 243'ten aktaran Arbella Herutha Bet-Shlomon, *Kirkuk, 1918-1968: Oil and the Politics of Identity in an Iraqi City* (Doctoral dissertation) (Cambridge: Harvard University, 2012), 167.

¹⁴ Nuri Talabani, *Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması* (Çev. Zafer Avşar) (İstanbul: Avesta Yayınları, 2005), 32-33.

¹⁵ Benzer görüşler için bkz. Batatu, *The Old Social Classes ...*, 913; Cecil John Edmonds, *Kurds, Turks, and Arabs: Politics, Travel, and Research in North-Eastern Iraq, 1919-1925* (London: Oxford University Press, 1957), 266; David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (London: I.B. Tauris, 2007), 305.

¹⁶ Nefi Demirci, *Dünden Bugüne Kerkük (Kerkük'ün Siyasi Tarihi)*. (İstanbul: Renk Ofset, 1990), 24.

¹⁷ Güldem B. Büyüksaraç, "Trans-border Minority Activism and Kin-state Politics: The Case of Iraqi Turkmen and Turkish Interventionism", *Anthropological Quarterly* 90 No.1 (2017), 42.

¹⁸ *Edmonds Papers*, box-1, secret no. K 361'den aktaran Liora Lukitz, *Iraq: The Search for National*

sıyla kendilerini zaten medeniyet bakımından Araplardan ve Kürtlerden daha üstün gören Türkler üzerinde asimilasyon politikalarının başarı şansı olmamıştır. Bununla birlikte en az birkaç yüzyıldır kamusal alanda Türkçenin kullanılıyor olması ve bu nedenle Kerküklü diğer toplulukların da Türkçe bilmeleri, kimliğin muhafazasını kolaylaştırmıştır.¹⁹

Türk kimliğinin siyasallaşmasındaki ikinci özgül durum, hâkim nüfusu oluşturan Araplardan ziyade azınlık olan Kürtlerin “öteki” olarak telakki edilmeleridir. Ağaların açgözlülüğü nedeniyle veya 1945 isyanı sonrasında topraklarından koparak petrol sanayisinde iş ve barınacak bir yer bulmak üzere²⁰ Kerkük'e göç eden Kürtler 1950'lerin sonuna doğru Türklerin kentteki —halen en büyük topluluk olmalarına karşın— kahir ekseriyeti kaybetmelerine neden olmuşlardır. 1947-1957 yılları arasında Kerkük liva merkezdeki nüfus artış hızı, ülke ortalamasının iki katına yakındır.²¹

Nüfus artışı kent periferisinde yeni mahalleler kurulmasına neden olmuştur. Kentin merkezi kabul edilen ve Türklerin yoğun olduğu tarihî Kale'yi oluşturan mahallelerin (Hamam, Meydan, Zindan, Ağalık) nüfusu 1947-1957 yılları arasında %17 artarken, göçler sonucunda gecekondu bölgesi haline gelen Şorca'nın nüfusu ise %226 artmıştır.²² Azadî, İmam Kasım ve Şorca gibi yeni Kürt yerleşim bölgeleri ve Arafâ, Elmas gibi Hıristiyan semtleriyle birlikte Kerkük artık mahallelerin ve hatta mezarlıkların bile etnik bakımdan ayrıldığı bir kent haline gelmiştir. Bu ayrıma paralel biçimde oluşan sosyo-ekonomik farklılıklar da çarpıcı düzeydedir. Yeni Kürt sakinler, kent ortalamasına nispetle son derece eğitimsiz ve yoksul olmakla birlikte oturdukları semtler de bu yoksulluğu yansıtmaktadır.

Eğitimsiz, yoksul ve kalabalık Kürt köylüler kentin çoğunlukla orta-üst gelir grubunu oluşturan Türkler tarafından sevinçle karşılanmamışlardır.²³ Nitekim kısa süre evvel “diğer Türk kazaları gibi Erbil'in de hızla Kürtleşmiş olması”²⁴ Kerkük için korumacı reflekslerin geliştirilmesine neden olmuştur. Kürtlerin

---

Identity (London: Frank Cass, 1995), 38.

¹⁹ Türkiye'nin aksine Iraklı Türklerin yazı dillerinde de bir değişiklik olmamıştır. Türkçeyi Arap harfleriyle yazmak Kerküklüler arasında günümüzde halen yaygındır ki imparatorluk döneminde yaptıkları da tam olarak budur.

²⁰ Bkz. Nelida Fuccaro, “Reading Oil as Urban Violence: Kirkuk and Its Oil Conurbation: 1927-1958” in *Urban Violence in the Middle East: Changing Cityscapes in the Transition from Empire to Nation State* (Edt. Ulrike Freitag) (New York: Berghahn Books, 2015), 226; McDowall, *A Modern History of the Kurds*, 305.

²¹ Doxiadis Associates, “The Future of Kirkuk: Project QGHP-66: A Long Term Program and a Master Plan for the Development of the City and Its Region”. *Ekistics* 6 No.38 (1958), 368. <http://www.jstor.org/stable/43620932>.

²² Mudiriyat al-Nüfus al-'Amma, 1947 Census of Iraq 2: 101-02 ve Mudiriyat al-Nüfus al-'Amma, 1957 5: 243'ten aktaran Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 165.

²³ Liam Anderson and Gareth Stansfield, *Crisis in Kirkuk: The Ethnopolitics of Conflict and Compromise* (Philedelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 59.

²⁴ Batatu, *The Old Social Classes ...*, 913.

özerklik talep ettikleri bölgeye “bir Kürt kenti olduğu” iddiasıyla Kerkük’ü de dâhil etme çabaları²⁵ ise Türklerin bu korumacı tutumunu perçinlemiştir. 1942 yılında Kerküklü Türk öğrenciler Türkiye elçiliğine gönderdikleri mektupta, “Arapların ve Kürtlerin esiri gibi olmaktan, bir Türk kenti olan Kerkük’te Kürtlerin daha rahat yaşamalarından, Kürtlerin kendi hükümetlerini kurmaya çalışmalarından ve Türkleri sahip oldukları haklardan mahrum bırakmalarından, pek çoklarının okuldan uzaklaştırıldığından ve okul bahçesinde Atatürk’e küfredildiğinden” yakınmışlardır.²⁶ İddialar mübalağalı olsun ya da olmasın kullanılan ifadeler Türk kimliğinin siyasallaşmasında Kürtlerin oynadığı rolü açıklayıcı niteliktedir. Mektuptaki ifadeler bir yana, Kentin Türk kimliğini koruma çabası Kerkük’ü Irak Türklüğünün sembolü haline getirmiştir ve 1940’lı yıllardan itibaren Irak Türk milliyetçiliği —deyim yerindeyse— “Kerkük milliyetçiliği” haline gelmeye başlamıştır.

Kerkük’ün sembolleştirilmesinin bir diğer nedeni Kerküklülerin Iraklı Türkler arasında en eğitilmiş kesimi oluşturmalarıdır. Kentin milliyetçi oluşumların merkezi haline gelmesini sağlayan bu eğitilmiş kesimdir. Ayrıca yükseköğrenim için Türkiye’ye gelenlerin çoğunluğu liseyi bitirme olanağı bulabilmiş Kerküklülerdir. Türkiye’de örgütlenerek milliyetçi fikirlerini ifade edebilme fırsatı kazanmış bu gençler Kerkük sembolizminin Türkiye’de de yaygınlaşmasına öncülük etmişlerdir.

1959 yılına kadar geçen süreçte, Türkiye’den kopuşun travmatik etkisi, görece yüksek eğitim seviyesi, asimilasyon girişimleri ve hepsinden önemlisi Kürt göçlerinin yarattığı tehdit algısı Kerkük’te Türk kimliğinin siyasallaşmasında başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. Ancak Kürt göçleriyle birlikte beliren problemler etnik veya sosyo-ekonomik farklılıklarla sınırlı kalmayacak ve her iki düzlemde beliren karşıtlıklar birbirlerini besleyecektir. 1959 yılından sonra ise Irak Türklerinin Kürtlerle olan ihtilafı devam etmekle birlikte, Bağdat ile olan ilişkileri ülkenin siyasal iklimine göre sürekli bir devinim gösterecektir.

2.3. Kürt Kimliğinin Siyasallaşmasında Irak Solunun Rolü

Kürt siyasal hareketinde feodal çıkarların milliyetçiliğe üstünlüğü Süleymaniye’deki ilk milliyetçi örgütlenmelerle birlikte değişmeye başlamış ve Mustafa Barzani bu örgütlerin desteğiyle —feodal ihtirasını koruyan— bir lider figürü haline gelmiştir. Barzani’nin SSCB’ye ilticası, 1946’da kurulan KDP üzerinde otorite kurmasını geciktirirken parti bu yıllarda sola yaklaşmıştır. Ancak Irak Kürt hareketinin genel itibarıyla sola yaklaşmasında Barzani’nin SSCB’de bulunmasından ziyade Irak’ta bulunmaması daha etkili olmuş görünmektedir. Nitekim KDP’yi bu yıllarda Marksist bir örgüt olarak tanıtan Genel Sekreter

25 Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi-I* (Çev. Vahdettin. İnce) (İstanbul: Doz Basım-Yayın, 2017), 94.

26 Wood, E. K. Tribal and Political Weekly Intelligence Summary No.71, 22 June 1942, WO 208/1576’dan aktaran Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 178.

İbrahim Ahmed olmuştur.²⁷ Barzani ise feodal liderlik konumunun gereği veya sonucu olarak sol hareketlere mesafelidir fakat bu durumu “iyi Müslümanlar komünist olamazlar” sözleriyle açıklamaktadır.²⁸

Irak'ta Kürt kimliğinin siyasallaşmasında sol hareketlerin rolü esasen iki temel faktör üzerinden incelenebilir. Bunların ilki, Bağdat'taki milliyetçi yöneticilerin kuzeyin entegrasyonuna gösterdiği ilgisizlik sonucunda oluşan bölgesel gelir dengesizliğinin feodaliteyle katmerleşmesidir. 1945 sonrasında yaşanan ekonomik daralmada, feodallerin sömürsü altındaki Kürt köylüler ve kente geldiklerinde eğitim düzeyleri nedeniyle vasıfsız işlerde çalışan veya iş bulamayan Kürtler Türklerden, Araplardan ve gayrimüslimlerden daha dezavantajlı konumdadırlar. Irak'ta Araplara ve Türklere nispetle daha dar bir Kürt orta sınıfı oluşmasının temel nedeni budur.²⁹ IKP'nin oransal olarak en fazla Kürtler arasında taraftar bulması ve Kürt örgütlerinde görülen sol eğilim, ideolojik bağlılıktan ziyade bu sınıfsal durumun bir sonucudur.

İkinci faktör, kente göç edenlerin sosyal ve siyasal çevre edinme çabasıyla alelacele örgüt veya partilere yönelmeleridir. Kırsaldaki aidiyeti ikame edebilme ve haklarını savunmak ya da çıkar sağlamak için siyasal alana dâhil olma veya kabul görebilmek adına sosyal bir çevreye sahip olma düşünceleriyle partilere ve örgütlere yönelen Kürtlerin genellikle iki seçenekleri olmuştur. Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde oldukça güçlü olan IKP'nin³⁰ yanı sıra bilhassa kırsalda Rizgarî, Şoreş ve KDP gibi sol eğilimli ancak coğrafi nedenlerle halen bir miktar feodal etki altındaki Kürt partiler de öne çıkmıştır. Ancak nitelikli ve köklü bir Kürt nüfusun bulunmadığı ve feodalitenin etkisinden nispeten sıyrılmış olan Kerkük ve Bağdat'a göç eden Kürtler neredeyse tümüyle IKP'ye eğilim göstermişlerdir. IKP'nin Kürtlere ilgisi ve gelir adaletsizliğine dair söylemleri sempatiyle karşılanırken parti bünyesinde oluşturulan Kürt Şubesi IKP ile Kürt partileri arasında taraftarlar bakımından bir geçirgenlik sağlamıştır.³¹ Ayrıca 1948 isyanı nedeniyle hükümet baskısının arttığı dönemde³² bir de SSCB'nin İsrail'i tanınması, Arapların IKP'ye bir süreliğine de olsa sırt çevirmelerine ve Kürtlerin partideki öneminin ve sayısal oranlarının artmasına neden olmuştur.³³ Arapların geri dönüşüyle partinin ken-

27 Xoşevi Babekr ve Pael Shehtman, *Kürdistan Bayrağının Altında Mustafa Barzani: Yaşamı ve Eylemi*. (Çev. Kamiz Şeddadi) (İstanbul: Avesta Yayınları, 2010), 160. İbrahim Ahmed ileriki yıllarda, *IKP'ye taraftar kaybetmemek adına bu açıklamayı yaptıklarını* açıklayacaktır. Bkz a.g.e., 161.

28 Michael M. Gunter, *The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope*. (New York: St. Martin's Press, 1992), 11.

29 Marr, *The Modern History of Iraq*, 146.

30 El Munadil, *Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi: Bir İhanet Tarihi* (Çev. Şadi Ozansu) (İstanbul: Köz Yayınları, 1976), 19. Bu çalışmanın orijinali 1973 yılında *El Munadil (Militan)* gazetesinde yayımlanmıştır.

31 Bkz. A.g.e., 19, 24; Ismael, *The Rise and Fall...*, 32.

32 1948 İsyani sonrası artan hükümet baskısı, tutuklamalar ve idamlar için bkz. Majid Khadduri, *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932* (London: Oxford University Press, 1951), 274.

33 Salucci, *Irak'ta Solun Tarihi*, 22-23. Örneğin Merkez Komitede Kürtlerin %7,1 olan oranı 1948'den sonra %41,7'ye yükselmiştir. Bkz. Batatu, *The Old Social Classes...*, 1190.

disini yeniden toparlaması için birkaç yıl daha beklemek gerekmiştir.

Kerkük'te hükümet yanlısı Araplardan ve orta-üst gelir grubundaki Türk ve Asurilerden destek bulamayan IKP'nin tabanını alt gelir grubundaki Kürtler oluşturmuştur.³⁴ Ayrıca Ermeniler de partiye epey rağbet göstermişlerdir.³⁵ IKP 1940'larda Kerkük'teki en güçlü siyasi örgüt olan IKP'nin 1950'lerin sonlarına doğru tüm kuzey kentlerinde ideolojik yönü zayıflamış ve Kürtlerin milliyetçi söylemlerini ifade edebildikleri bir zemin haline gelmeye başlamıştır. Nitekim Kürtlerin komünistlikleri, Batatu'nun da belirttiği gibi, genellikle yüzeyseldir ve IKP sempatipleri de Türkleri kendilerine rakip olarak görmeleriyle daha çok ilgilidir.³⁶ Dolayısıyla Irak Kürt hareketi, merkezî hükümetle (ve aslında Araplara) mücadele ederken Kerkük özelinde "öteki" olarak belirlenenler Türkler olmuş ve Kerkük'te Kürt siyaseti Kürtlerdeki "Türk algısı" üzerine inşa edilmiştir.

3. ETNİK AYRIŞMANIN DERİNLEŞMESİ 1945-1959

Kerkük'te Türkler ve Kürtlerin bir araya gelişlerinin kendi iç dinamiğinde birincilerin statükoyu koruma çabası ile ikincilerin birincilere baskın çıkma arzuları etnik ayrışmayı bir dizi dışsal faktör sayesinde alabildiğince derinleştirmiştir. Bu faktörlerin başlıcaları, petrol şirketinin politikaları, komünistlerin faaliyetleri ve nihayetinde ülkede yaşanan rejim değişikliğidir.

3.1. Petrol Şirketinin Rolü

Irak petrolünün 1927 yılında ilk kez Kerkük'te çıkarılmasıyla kentin ve ülkenin kaderi yeniden çizilirken petrol çıkarma imtiyazını haiz, İngilizlerin kontrolünde çok uluslu bir şirket olan İraçî Petroleum Company (IPC) Kerkük'teki sosyo-ekonomik dönüşümün belirleyicisi haline gelmiştir. IPC öncelikle kent nüfusundaki çarpıcı artışın nedeni olmuştur. 1947 sayımına göre 68 bine ulaşan Kerkük merkez nüfusunun yaklaşık yarısını IPC çalışanları ve aileleri oluşturmaktadır.³⁷ Buna rağmen 1950'li yıllardan evvel şirketin kentle ilişkisi, işgücü satın alınmasından ibarettir. IPC bu haliyle, sömürgeci devletlerin imtiyazlı şirketlerine (*chartered companies*) benzemektedir. Benzerliğin diğer yönünü "yöneticilerle işçiler arasında kurulan sahip-köle ilişkisi" oluşturmaktadır.³⁸ Tesis kapılarında hazır bekleyen vasıfsız işgücü arzı ve Bağdat'ın şirket çıkarlarını önceleyen tutumu sonucunda oluşan bu tabloda Kerkük, işçi hareketleri için potansiyel bir zemin haline gelmiştir.

³⁴ Anderson and Stansfield, *Crisis in Kirkuk*, 33.

³⁵ Ermenilerin IKP sempatiplerinin Ermenistan-SSCB bağlantısı dolayısıyla oluşan milliyetçi yönü ideolojiden daha ön plandadır. Bkz. Henry D. Astarjian, *The Struggle for Kirkuk*. (London: Praeger Security International, 2007), 25-26.

³⁶ Batatu, *The Old Social Classes...*, 912.

³⁷ Mudiriyat al-Nufus al-'Ammah, 1947 Census of Iraq ..., 115'ten aktaran Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 161.

³⁸ Joseph Sassoon, *Economic Policy in Iraq: 1932-1950* (New York: Frank Cass, 1987), 259.

1944-45 yıllarında yükselen Batı-Sovyet ittifakı sayesinde tüm dünyada sol hareketlere göreli bir özgürlük alanı açıldığında Irak'ta on altı sendikanın kuruluşu kabul edilirken petrol işçilerine sendikalaşma izni verilmemiştir.³⁹ 1946 yılında IPC'ye başvurarak düşük ücret, kötü çalışma koşulları ile barınma ve ulaşım problemlerinin düzeltilmesini isteyen işçilerin talepleri, ücretlerin kısmen düzeltilmesi dışında reddedilmiştir.⁴⁰ Bunun üzerine IKP'nin de teşviki ile tesis yakınlarındaki, o dönemde bir mesire yeri olan Gavurbağı'nda toplanırlara başlayan işçiler, burada atılan nutuklarla ve anti-empyeryalist sloganlarla Londra ve Bağdat'ı hedef almışlardır.⁴¹ Neticede talepleri karşılık bulmayan beş bine yakın petrol işçisi 3 Temmuz 1946'da greve gitmiştir. Birkaç gün içinde ümitlerini yitirerek işlerine geri dönenler olsa da yüzlerce işçi grevi sürdürmüş fakat 12 Temmuz günü güvenlik güçlerinin grevi bitirme uyarısı reddedilince kalabalığa ateş açılmış ve en az 10 kişi yaşamını yitirmiştir.⁴² Saldırının ardından olaylar yargıya taşınırken şirket birtakım iyileştirici önlemler almaya karar vermişse de bu önlemler hükümetin ve şirketin yapabileceklerini görenlerin tedrici bir biçimde radikalleşmelerini ve IKP'nin Kerkük'te daha fazla güçlenmesini engellememiştir.⁴³

Londra'da 1945 yılında göreve gelen İşçi Partisi iktidarı, Gavurbağı katliamının hemen ertesinde komünist eğilimleri azaltmak amacıyla Kerkük'te şirket destekli bir kalkınma hamlesi başlatılması için IPC'yi ve işçi sorunlarının çözümü için de Bağdat'ı zorlamaya karar vermiştir.⁴⁴ Zira monarşi rejiminin finansörü durumunda olan Kerkük, yozlaşmaya ve yozlaşmanın müsebbibi olarak görülen monarşiye karşı tepkilerin yükseldiği bu kritik dönemde komünist eğilimlerin daha fazla artması riskine girilemeyecek kadar değerli bir kent haline gelmiştir. Temel düşünce IPC sayesinde başlatılacak altyapı çalışmaları ve konut projeleri yardımıyla modern bir orta sınıf yaratarak Kerkük'ü modernleştirmek ve modern kapitalizme entegre etmektir.⁴⁵ 1947 yılında kabul edilen bir yasa, sanayi tesislerinin, çalışanlarına konut sağlamalarını zorunlu kılmıştır.⁴⁶ Ne var ki kentin batısında tesislerin hemen yakınında bulunan Araf semtinde —günümüzde halen kullanılan— 480 konutun inşasına söz konusu yasa henüz yürürlüğe girmeden başlanmıştır.⁴⁷ 1956 yılı itibariyle Kerkük genelinde IPC'nin nitelikli çalışanları için yapımına katkı sunduğu konut sayısı

39 Ali Hammoudi, *The Pomegrante Tree Has Smothered Me: International Law, Imperialism & Labour Struggle in Iraq: 1917-1960*. Doctoral dissertation. (Graduate Program in Law, Toronto: York University, 2018), 125; Marion Farouk-Sluglett, and Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. (London: I.B. Tauris, 2001), 39.

40 Hammoudi, *The Pomegrante Tree*..., 127.

41 Yapılan konuşmalarda tüm yerel dillere yer verilmiş olması tepkili kitlenin heterojen bir yapı arz ettiğini ve toplantılarda milliyetçi düşüncelerin öne çıkmadığını göstermektedir. Bkz. a.g.e., 128.

42 Khadduri, *Independent Iraq*, 274.

43 Batatu, *The Old Social Classes*..., 624.

44 Sassoon, *Economic Policy in Iraq*, 259.

45 Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 192.

46 Bkz. Fahim I. Qubain. *The Reconstruction of Iraq: 1950-1957* (New York: Prager, 1958)

47 Guide to Kirkuk, 1955'ten aktaran Fuccaro, "Reading Oil as Urban Violence", 240.

1028'dir.⁴⁸ İngiliz Eastern Bank kredisi ile merkezde diledikleri bölgede arsa alabilen çalışanlar, IPC'nin finansal ve lojistik desteği sayesinde ev sahibi olmuşlardır.⁴⁹

Petrol şirketindeki nitelikli çalışanların çoğunlukla Türk veya Asurî olmaları nedeniyle yeni konutlar için arsa seçiminde Elmas, Begler, Tis'in, Şatırlı ve Sarıkahya mahalleleri daha fazla rağbet görmüştür.⁵⁰ Hızla gelişen bu bölgeler—yerli Kürtlerin yaşadıkları Korya semtiyle ile bitişik olsa da— Kürt göçleriyle büyüyen Azadi, İmam Kasım ve Şorca'dan tamamen kopuktur. Böylece yoksul Kürt mahalleleri kentsel kalkınmanın dışında ve rekreasyon merkezleri ile yeni kültürel faaliyet ve spor alanlarının uzağında kalmışlardır.⁵¹ Bu uzaklık, mevcut etnik ayrışmayı sosyo-ekonomik bir hat boyunca derinleştirmiştir. Maddi kaynakların paylaşımındaki sorunların etnik boyutları olduğunda, dezavantajlı grubun eğitim, coğrafya veya sosyal yapı gibi belirgin nedenleri atlayarak sorunu tümüyle dışlanma ile açıklamalarına sık rastlanmaktadır. Kürtler de kentsel kalkınmayla hızla gelişen Kerkük'te yaşadıkları entegrasyon problemini “etnik ayrımcılık”la açıklamayı tercih etmişlerdir.⁵²

Diğer yandan Kürtler, sistemi ve tüm unsurlarını kendi durumlarının müsebbibi olarak görmektedirler. Bu nedenle hükümet ve IPC politikalarının yanı sıra Türklerin petrol sanayisi ile daha fazla artan refahları da rahatsızlık vericidir. IKP'ye gösterilen rağbet de bir bakıma, bu sistem eleştirisiyle ilgilidir. Buradaki kritik nokta hem sistem eleştirisinde hem de entegrasyon problemindeki husumetlerin kesişim kümesinde Türklerin yer almalarıdır. Netice itibarıyla özellikle kentteki komünist eğilimleri yok etmek üzere IPC finansörlüğünde başlatılan ve Kerkük'te genel refah seviyesini yükselten kalkınma hamlesi bu gelişmelerin uzağında kalan Kürtleri—Türlere rakip olarak— IKP'ye daha fazla yaklaştırmıştır. Böylece Kerkük komünizmden arınmamış fakat komünizm Kerkük'te Kürtleşmiştir.

3.2. Abdülkerim Kasım'ın Komünistlerle ve Kürtlerle İttifakı

Irak ordusundaki muhalif subayların rejimden duydukları rahatsızlık 1950'lerin başında siyasi ve ekonomik problemler arttıkça gün yüzüne çıkmıştır. Ordudaki en büyük muhalif grup pan-Arabist, sosyalist ve Irak milliyetçisi eğilimlerin General Abdülkerim Kasım önderliğinde bir araya toplandığı Hür Subaylardır.⁵³ 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tehdidinde kar-

48 Fernando Jacaman, *The Economic Development of Iraq*. Master's Thesis. (Tucson: University of Arizona, 1956), 29.

49 Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 199-200.

50 A.g.e., 202. Modern kapitalizmin ilkeleri dikkate alındığında Kürtlerin şirketteki iyi pozisyonlarda Türklerden ve Asurilerden daha seyrek bulunmaları, etnik ayrımcılığın değil, düşük eğitim seviyesinin bir sonucu olmalıdır.

51 Qubain, *The Reconstruction of Iraq*, 159.

52 Bkz. Talabani, *Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması*, 32.

53 Türkiye'de de milliyetçiliği sosyalizmle harmanlayan siyasi eğilimler Irak ile oldukça yakın

ş1 Bağdat, Ürdün'e askerî destek kararı almış fakat gönderilecek tugay, Hür Subaylar üyesi Abdüsselam Arif'in komutasına girmiş ve 14 Temmuz 1958 günü Bağdat'a ulaşarak kanlı bir darbe gerçekleştirmiştir. Aynı gün Bağdat Radyosu'ndan okunan bildiriyle Irak'ta Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Abdülkerim Kasım'ın ilk hükümeti Hür Subaylar, pan-Arabist Baas Sosyalist Partisi, Irak milliyetçisi ve sosyal demokrat Ulusal Demokrat Parti, muhafazakâr milliyetçi İstiklal Partisi, bağımsız iki Kürt ve bir komünist üyeden oluşurken darbeyi ve Cumhuriyetin ilanını destekleyen KDP ve IKP kabine dışı bırakılmıştır.⁵⁴ Ancak Kasım'ın siyasi hamleleri, mesafe konulan bu iki partinin kabinedeki yokluğunu aratmamıştır. İkinci adam Abdüsselam Arif'in Nasırcı ve pan-Arabist söylemlerine karşı, Kasım'ın tam bağımsızlığa ve Irak milliyetçiliğine yakın politikaları Kürtleri ve komünistleri rejimin potansiyel müttefikleri haline getirmiştir. Kürtlere ilişkin ilk hamle Geçici Anayasa'da "Irak'ın Araplarla Kürtlerin ortak vatani olduğu" ifadesine yer verilmesidir.⁵⁵ Ayrıca Kürt bölgelerinde eğitimin Kürtçe verilmesi karara bağlanmış, Eylül ayında siyasi af çıkarılırken Barzani'nin Irak'a dönmesine de izin verilmiştir. 1959 yılında ise Kürtçe neşriyat serbest bırakılacaktır.⁵⁶ Böylece Kasım, KDP'yi hükümete ortak etmeden Kürtleri rejimin destekçileri haline getirebilmiştir.

Eş zamanlı olarak komünistleri memnun edecek gelişmeler de yaşanmıştır. Her şeyden evvel Batı yanlısı monarşinin yıkılması Irak'ı SSCB'ye doğal olarak yaklaştırmış ve Moskova yeni rejimi derhal tanımıştır. Eylül ayında çıkarılan yasayla özel toprak mülkiyeti sınırlandırılmış,⁵⁷ 1959 yılının Mart ayında ise önce SSCB ile işbirliği anlaşması imzalanmış ve ardından Irak, Bağdat Paktı'ndan çekilmiştir.

Kasım muzaffer bir lider olsa da monarşi taraftarlarının yanı sıra toprak reformu nedeniyle büyük aşiretleri ve pan-Arabizme karşı duruşuyla eski müttefikleri olan Baasçıları ve Nasırcıları karşısına almayı kısa sürede başarmıştır. Genişleyen muhalefet karşısında otoritesini pekiştirme ihtiyacı tüm ülkede teşkilatlanmış olan IKP'yi işlevsel bir müttefik haline getirmiş, dolayısıyla partinin faaliyetlerini açıktan yürütmesine, sendikalarda ve derneklerde faaliyet sürmesine izin verilmiştir.⁵⁸ Rejimin en kritik adımı ise ordu içerisindeki

---

tarихlerde ortaya çıkmıştır. Ancak sosyalist milliyetçilik veya milliyetçi sosyalizm Irak'ta darbe ile işbaşına gelirken Türkiye'de ise 27 Mayıs Darbesi sonrasında bir fikir hareketi olarak yükselmiştir. Bkz. Ömer Atagenç, "Yön Dergisi'nde Anti-empyralist Söylem ve Ortadoğu", *Mülkiye Dergisi* 36 No.3 (2012), 37-38.

54 Michael Eppel, *Iraq From Monarchy to Tyranny: From the Hashemites to Rise of Saddam*. (Gainesville: University Press of Florida, 2004), 153.

55 Uriel Dann, *Iraq Under Qassem: A Political History, 1958-1963* (London: Pall Mall Press, 1969), 36.

56 Gunter, *The Kurds of Iraq*, 10.

57 Bkz. Johan Franzén, *Red Star Over Iraq: Iraqi Communism Before Saddam*. (New York: Columbia University Press, 2011), 93.

58 Charles Tripp, *A History of Iraq*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 148.

Baasçı fraksiyondan ve reform karşıtı silahlı aşiretlerden duyulan tedirginliğe karşı Mukavamat al-Şaabıyya (Halk Direniş Güçleri - HDG) adlı paramiliter birliklerin oluşturulmasıdır. Komünist rejimlerdeki benzerleri gibi köylerden ve kentlerin yoksul kesimlerinden seçilen sivillerden oluşturulan ve kısa sürede 20 bin milise ulaşan HDG'ler 1959 yılından itibaren komünistlerin, kuzeydekiler ise çoğunlukla Barzani'yle birlikte SSCB'de askerî eğitim almış kişilerin kontrolüne geçmiştir⁵⁹

Kasım ve Arif arasındaki ihtilaf, Nasırcılar tarafından düzenlenen bir komplö açığa çıkınca Arif'in tutuklanmasıyla sonuçlanmış, böylece başlayan pan-Arabistlerin tasfiyesi komünistleri ve Kürtleri hem rejime hem de birbirlerine daha fazla yaklaştırmıştır. Nitekim KDP ve IKP Şubat 1959'da ortak bildirimler yayımlamışlar ve partiler arasında Ulusal Dayanışma Yüksek Konseyi'nin kurulduğunu ilan etmişlerdir.⁶⁰

3.3. Türklerin Yeni Rejimle İlişkileri

Türkler Cumhuriyetin ilanını, temsil eşitliği getireceği düşüncesiyle büyük memnuniyetle karşılamışlardır. Bağdat'a giden Türk toplum liderleri Kasım tarafından kabul edilmişler, Kasım Türklerin tüm vatandaşlık haklarından faydalanacaklarını açıklamış ve bir süre sonra Türklere ait Beşir gazetesi çıkarılmaya başlamıştır.⁶¹ Ancak rejimin komünistlerle ve Kürtlerle yakın ilişkisi ve Kerkük'te başlayan hareketlenmeler Türkleri kaygılandırmıştır.

Bu hareketlenmelerin ilki Barzani'nin Ekim ayında Kerkük'e gelişinin provokatif bir nümayişe dönüştürülmesinde görülmüş ve Barzani'nin kentten ayrılmasının ardından Kürtlerle Türkler arasında şiddet olayları yaşanmıştır. Olaylardan sonra Türklerin yayımladığı deklarasyonda "Kerkük dışından gelen Kürtlerin kent sakinlerini kışkırttıkları ve 'Kerkük Kürttür, yabancılar defolun' sloganları attıkları" ifadeleri yer almıştır.⁶² Bir İngiliz raporu da dışarıdan gelen Kürtlerin olaylara neden olduğunu doğrulamaktadır.⁶³ Karşılıklı meydan okumalar ilerleyen aylarda da devam etmiş, Ocak ayında Kürtlerin Türk mahallelerine saldırısı sonucunda birkaç Türkün öldürüldüğü rapor edilmiştir.⁶⁴ Gerek Barzani'nin Kerkük'e gelişinden evvel gerekse de Ocak ayındaki saldırıdan sonra II. Tümen Komutanı Arap Milliyetçisi Nazım Tabak-

59 Marr, *The Modern History of Iraq*, 160.160; Edgar O'Ballance, *1961-1970: Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi*. (Çev. Mehmet Göreli). İstanbul: Yöntem Yayınları, 1977, 88-89.

60 Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, 357-359.

61 Scott Taylor, *Among the 'Others': Encounters with the Forgotten Turkmen of Iraq*. (Ottowa: Esprit de Corps Books, 2004), 50; Bilâl N. Şimşir, *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004), 131.

Gazete, Kerkük'te bulunan II. Tümen komutanlığına atanan Davud Cenabi'nin emriyle 1959 yılında kapatılmıştır.

62 Bkz. Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, 467.

63 H. N. Pullar to S. Lloyd, FO 371/133136'dan aktaran Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 248.

64 BBC No.775, 15 January 1959: 8'den aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 913.

çalı, Kasım'a uyarı mahiyetinde raporlar göndermiştir. Raporlarda Kürtlerin amacının Kerkük'ü Kürt bölgesine dâhil etmek olduğunu ve silahlı Kürtlerin etkisini azaltacak önlemler alınması gerektiğini aktarmış ancak uyarıları göz ardı edilmiştir.⁶⁵

Komünistlerin Kürtlerle yaptıkları işbirliği, Türkler için bir başka rahatsızlık kaynağıdır. Kürtler yerel siyaseti komünistlerin kontrolündeki sendikaların himayesinde yürütürlerken meslek kuruluşlarında ise Türklerin hâkimiyeti söz konusudur. Komünistler meslek kuruluşları seçimlerinin çoğunu kaybettiklerinde Türklerle duyulan husumet daha da artmıştır.⁶⁶ Tüm bu mücadelelerde komünistlerin ve Kürtlerin Bağdat'ın desteğini sağlamış olmaları Türklerin rejimden umutlarını kesmelerine değilse de Kasım iktidarından hızla soğumalarına yetmiştir.

Kuruluş yılları itibarıyla Türklerin Türkiye'ye yeniden bağlanma umudu bir yana bırakılırsa Irak'ta Türk milliyetçiliğinin ayrılıkçı bir hareket olduğunu gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Türklerin, kimliklerini koruyarak zaman içerisinde sürekli geliştirdikleri Iraklılık anlayışı Kasım'ın yurttaş milliyetçiliği düşüncesine oldukça yakındır. Ne var ki Kasım iktidarı, Kürtlerle ve komünistlerle kurulan ittifak neticesinde Türkler için tam bir şanssızlık ve hayal kırıklığı dönemi olmuştur. Bilhassa Kerkük'te Kürtlerden ve komünistlerden algılanan tehdidin, onların rakibi olan Baasçıları Kasım rejiminden çok daha sempatik göstermiş olması doğaldır. Türklerin yurttaş milliyetçisi Kasım döneminde değil etnik milliyetçi I. Baas döneminde daha güvenli bir yaşam sürdürdüklerinde de şüphe yoktur. Fakat bu tablo için yapılan, "Türklerin pan-Arabist bir anlayışa iltihak ettikleri" veya "Türk milliyetçiliğinin Arap milliyetçiliğinin küçük kardeşi olduğu" yorumları biraz fazla zorlama görünmektedir.⁶⁷ Nitekim Iraklı Türklerin tıpkı Kasım rejiminden hızla uzaklaşmalarında görüldüğü gibi bilhassa II. Dönem Baasçılardan uzaklaşmaları için fazla beklentileri gerekmemiştir.

3.4. Komünist Etkinliğinin Yükselişi ve Düşüşü

Irak hükümeti Nasırcıların tasfiyesiyle sonuçlanan kabine revizyonu ile sola bir adım daha yaklaşmıştır. Bu gelişme, komünistlere reform karşıtı olarak gördükleri tüm kesimlere karşı organize olacakları bir alan açmıştır.⁶⁸ Irak'ta IKP dışındaki komünist örgütlerden biri olan Barış Partizanları da Nasırcıların tasfiyesiyle oluşan boşlukları bir kitle örgütü sıfatıyla doldurmaya çalışmıştır.⁶⁹

65 Casim Muhlis Al-Muhami, *Muthekkerat el-Tabakçali* (Zaman Matbaası: Bağdat, 1986), 356, 423'ten aktaran Mahir Nakip, *Kerkük'ün Kimliği* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2007), 131-138.

66 A.g.e., 169.

67 Yorumlar için bkz. Orit Bashkin, "Hybrid Nationalisms: Watanî and Qawmî Visions in Iraq Under 'Abd Al-Karim Qasim, 1958-61" *International Journal of Middle East Studies* 43, No.2 (2011), 307. <http://www.jstor.org/stable/23017399>.

68 Karol Sorby, "The Mosul Uprising of 1959", *Asian and African Studies* 15 No.2 (2006), 134.

69 Dann, *Iraq Under Qassem*, 117-118.

Komünistlerin Kasım'a verdiği açık destek sürerken 1959 yılının Mart ayında muhafazakâr Arap milliyetçiliğinin çok güçlü olduğu Musul'da bir gösteri tertip edilmiştir. Batatu, sözde Barış Partizanlarının etkinliği olan bu gösteri için Musul'da bir kalkışma olacağı söylentilerine karşı komünistlerin rejime verdikleri desteği vurgulamak amacıyla bu kenti tercih ettiklerini belirtmektedir.⁷⁰ On binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşen gösterinin ertesi günü kentte kalan bazı sol gruplarla milliyetçiler arasında yaşanan çatışmalar neticesinde 8 Mart sabahı Garnizon Komutanı Abdulvahap Şavvaf, hükümeti devirmek üzere harekete geçmiştir. Musul'u ve çevresini sonraki dört gün boyunca savaş alanına çeviren kalkışma HDG'liler KDP'liler, komünist gruplar, düşük rütbeli Kürt subay ve askerlerin desteğiyle oldukça kanlı bir şekilde bastırılmıştır.⁷¹

Kalkışma sonrasında orduda ve bürokraside geniş çaplı bir temizlik başlatılırken rejimin koruyuculuğunu üstlenen komünistlerin gayrimeşru uygulamaları da zirveye çıkmıştır.⁷² İzleyen haftalarda IKP hükümete girme talebini ilan etmiş ve komünistler de Kasım üzerinde baskı kurmaya başlamışlardır.⁷³ 1 Mayıs 1959'da binlerce sempatizanın aynı taleple Bağdat caddelerini doldurmaları, Kasım'ın komünistleri tehdit olarak görerek bir anti-komünist kampanya başlatması için yeterli olmuştur.⁷⁴ IKP'nin talebinden çabucak vazgeçmesine rağmen komünistler üzerindeki baskılar sürmüş, pek çok komünist subay emekli edilmiş ve HDG'lerin yetkileri kısıtlanmıştır.⁷⁵ Fakat kuzeyde Kürtlerin kontrolündeki HDG'ler faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Tam da bu dönemde rejimin diğer müttefiki olan Barzani'nin karşısına konumunu pekiştirecek bir fırsat çıkmıştır. Ülkenin kuzeyinde iki büyük Kürt aşiretin isyanı HDG ve hava kuvvetlerinin desteğiyle Barzani güçleri tarafından bastırılmış⁷⁶ böylece Kürtler kendi kontrollerindeki HDG'lerle birlikte rejim için ne kadar faydalı olduklarını Musul'dan sonra ikinci kez kanıtlamışlardır. Temmuz ayı yaklaştığında Kasım'ın komünistlerin askerî etkinliğini azaltma çalışmaları sürerken Kürtlerle ittifakı ise devam etmektedir.

4. KERKÜK KATLIAMI VE SONRASI

Kerkük'teki etnik ihtilaf Cumhuriyetin ilanından itibaren siyasi-ideolojik bir kiske altında kamusal alana hâkim olma mücadelesi haline gelmiştir. Mücadelenin bir tarafında Kürt ve komünist tahakkümüne karşı çıkan Türkler, diğer tarafında ise Kürt nüfus üzerinden siyaset yürüten komünistler ve komünist örgütler üzerinden etnik hâkimiyet kurmaya çalışan Kürtler yer almakta-

⁷⁰ Batatu, *The Old Social Classes...*, 879.

⁷¹ Karol Sorby, "The Mosul Uprising", 146.

⁷² Hala Fattah, *A Brief History of Iraq*. (New York: Facts on File, 2009), 198; Nakip, *Kerkük'ün Kimliği*, 130.

⁷³ Bkz. Franzén, *Red Star Over Iraq*, 103.

⁷⁴ Salucci, *Irak'ta Solun Tarihi*, 35.

⁷⁵ Farouk-Sluglett and Sluglett, *Iraq Since 1958*, 70.

⁷⁶ El Munadil, *Irak Kürt Hareketi...*, 25

dır. IKP ve KDP'nin yanı sıra HDG, Barış Partizanları ve Demokratik Gençlik Birliği kentte etkili olan diğer sol örgütlerdir. Darbe sonrasında Kerkük'te artan işsizliğin⁷⁷ bu örgütleri fazlasıyla beslemiş olduğunda kuşku yoktur.

1959 yılına girilirken Kerkük'te yapılan kritik atamalar sonucunda kentin kontrolü komünist Kürtlere geçmiştir. Barış Partizanlarından Maruf Berzeneci belediye başkanlığına, komünist Kürt Mehdi Hamid HDG şefliğine, komünist Arap Davud Cenabi ise II. Tümen komutanlığına getirilmiştir. Ancak Kasım'ın anti-komünist kampanyasıyla durum değişmiş, Cenabi ve Hamid Haziran sonunda görevlerinden alınmışlardır.⁷⁸ Yerlerine atama yapılmaması ise askerlerini ve militanlarını hem kızdırmış hem de aynı zamanda otoritesiz⁷⁹ ve dolayısıyla sorumsuz hale getirmiştir.

1958 yılının sonunda KDP, "Kürdistan'a Çağrı" başlıklı bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride Türk milliyetçileri için "Turancılar" ifadesinin kullanımına özen gösterilerek bunların "Irak'a değil Türkiye'ye bağlı olduklarına" ve "emperyalistlerle işbirliği yaptıklarına" dair suçlamalar yöneltilmiştir.⁸⁰ Bildiri, Türklerin hedef gösterildiğinin somut kanıtıdır. Bununla birlikte diğer KDP belgelerinde de görülen benzer tutum ve "Turancı" ifadesinin sürekli vurgulanması, Türklerin hem Bağdat hem de Moskova aleyhine çalıştıkları şüphesi oluşturarak Türklere karşı komünist desteğini pekiştirme amacıyla ilgili görünmektedir.

KDP'nin tutumuna karşın IKP Kerkük Bürosu'nun 1959 yılının Mart ayında dağıttığı broşürde "gericilerin ve şovenistlerin bir taraftan Türkleri Arap ve Kürt korkusuyla telaşlandırdıkları diğer taraftan da Kürtler arasında Türk kardeşlerine karşı şüphe uyandırıcı söylentiler yaydıkları" uyarısı yapılmıştır.⁸¹ Broşürün, komünistlerin Türklere bakışımın KDP kadar keskin olmadığına bir göstergesi olmasının yanı sıra, gerilimin kasten tırmandırıldığına işaret etmesi de önemlidir. Kendi yaptıkları uyarılara karşın komünistlerin bu kaosa sürüklenecek olmaları ise dikkat çekicidir.

Kerkük'te komünist Kürt gruplar Cumhuriyetin birinci yıl dönümü kutlamalarını resmî güç gösterisine dönüştürmeyi planlamışlardır. Türkler ise buna iştirak etmeyerek kendi kutlamalarını yapmayı tercih etmişlerdir. 14 Temmuz 1959 günü, örgüt ve kurumların komünist ve Kürt mensuplarından müteşekkil "resmî kortej" Hassa Suyu'nun batı yakasında köprüye ilerlerken aynı esnada kendi kutlamalarını yapan Türklerle ilk gerginlikler başlamıştır.⁸²

77 Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 258.

78 Batatu, *The Old Social Classes...*, 914.

79 Dann, *Iraq Under Qassem*, 224.

80 Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, 463.

81 *Itihad-ush-Sha'b*, 27 March 1959'dan aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 913-914.

82 Karşılaştırma için bkz. Ershad Al-Hirmizi, *The Turkmen and Iraqi Homeland*. (İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003), 57-58; Letter No. 497 of 15 July 1959 from the Kirkuk chief of police to the muttasarrif of Kirkuk province'ten aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 915, Guldem B. Buyuksarac, *The*

Bir saat sonra karşı yönden ellerinde urganlar taşıyarak gelen yaklaşık 60 kişilik bir başka grup görülmüştür. Kurumsal mensubiyetleri belirlenemese de kaynaklar bunların Kürt milisler oldukları konusunda uzlaşmaktadırlar.⁸³

Kortej köprüye yaklaşıp Türklere ait 14 Temmuz Kahvehanesine vardığında gruplar arasında tartışma yaşanmış ve bilinmeyen bir yerden ateş edilince askerler ve HDG mensupları silahlarına sarılmışlardır. Böylece başlayan ve gelişen olaylarda 20 Türk öldürülerek cesetleri caddelerde sürüklenmiş ve Türklere ait 70 işyeri yağmalanmıştır.⁸⁴ Bu esnada bazı HDG'liler İmam Kasım karakoluna saldırıp silahları yağmaladıktan sonra havaya ateş açıp "Türkler Kürt kardeşlerimizi katlettiler" diye bağırarak Türklerin yoğun olduğu Kale yönüne doğru harekete geçmişleridir.⁸⁵ Zarar görenlerin tümünün Türk olmalarından Türklerin çok büyük ihtimalle silahsız oldukları veya silah kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Batatu'nun belirttiği gibi ilk ateşin bir saldırı sinyali, düşüncesizce bir hareket veya üçüncü tarafın provokasyonu olması muhtemeldir.⁸⁶ Öte yandan, cinayetlerin ertesi gün belirli kişilerin hedef alınarak sürmesi katliamın yalnızca provokasyonla gerekçelendirilemeyeceğini göstermektedir.

15 Temmuz'da IV. Tugaya bağlı Kürt askerler güvenliği sağlamak üzere kente girmişler ancak Kale yönünden ateş açıldığı iddiasıyla buradaki Türk yerleşimlerini ve Türklere ait iki sinema salonunu bombalamışlardır. Güvenlik müdürü, ateş açıldığı iddiasının Gençlik Birliği ile HDG tarafından uydurulduğunu rapor etmiştir.⁸⁷ Bir başka rapora göre, Barış Partizanları ve Gençlik Birliği militanları ailelerin sığındığı Tümen komutanlığı kapısında rastladıkları ve düşman olarak gördükleri kişileri askerî polis eşliğinde katledilmek üzere sürükleyerek götürmüşlerdir.⁸⁸

16 Temmuzda ordu birliklerinin kente gelişiyle olaylar yatışmış fakat asayiş ancak ertesi gün sağlanabilmiştir. Cinayetlerin çoğunun "canavarca hislerle" işlendiği günümüzde Kerküklüler arasında halen anlatılmaktadır. Kerküklü iki akademisyen Nakip ve Saatçi vahşetin ayrıntılarını eserlerinde aktarmış-

---

Politics of Loss and Poetics of Melancholy: A Case Study on Iraqi Turkmen, Doctoral dissertation (New York: Columbia University 2010) 207'den aktaran Bet-Shlimon, *Kirkuk, 1918-1968*, 261.

⁸³ Letter No. 6443 of 17 July 1959 from the Kirkuk chief of security to the director general of security, Baghdad'tan aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 917; Buyuksarac, *The Politics of Loss... 207'den ve Hayman to Hiller FO 371/140920'den aktaran Bet-Shlimon, Kirkuk, 1918-1968*, 261.

⁸⁴ Al-Hirmizi, *The Turkmen and Iraqi Homeland*, 58; Letter No. 497 of 15 July 1959'dan aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 915.

⁸⁵ Al-Hurriyyah, 22 September 1959'dan aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 917.

⁸⁶ A.g.e., 917.

⁸⁷ Letter No. 6857 of 27 July 1959 from the chief of security of Kirkuk to the Directorate General of Security, Baghdad'tan aktaran a.g.e., 918.

⁸⁸ Letter No. 6694 of 20 July 1959 from the Kirkuk chief of security to the Directorate General of Security, Baghdad'tan aktaran a.g.e., 918.

lardır.⁸⁹ Yazarların kimlikleri anlatımların mübalağalı olduğunu düşündürse de katliam tanığı Kerküklü Ermeni Henry Astarjian'ın çizdiği tablo da daha hafif değildir. Astarjian, *pogrom* olarak nitelendirdiği olaylarda, ikisi kendi arkadaşı olmak üzere, bazıları diri diri gömülmek suretiyle 50 Türk seçkinin Kürtler tarafından öldürüldüğünü aktarmaktadır.⁹⁰ Kerkük güvenlik müdürü de 32 olarak açıkladığı resmî can kaybı sayısının yanı sıra, gömüldüğü tahmin edilen 20 kişinin de arandığını Bağdat'a bildirmiştir.⁹¹

Kerkük'teki vahşeti anlatanlardan birisi de Başbakan Kasım olmuştur. İlk açıklamasında “kin ve kör fanatizmle halkın evlatlarının karşısına çıkanları ezmeye muktediriz” derken⁹² ikincisinde ise katliam fotoğraflarını göstererek “Hülagü'nün ve Siyonistlerin bile böyle bir vahşet gerçekleştirmediklerini” söylemiştir. “Bunları demokrasi iddiasındaki örgütlerin yapabilir mi” sorusunun ardından failer için “faşistlerden daha aşağılık, onursuz ve vicdansız sahtekârlar” ifadesini kullanmış ve isim vermeden “belirli örgütler” vurgusu yapmıştır.⁹³

Abdülkerim Kasım, katliamdan Kürtleri değil güncel siyasetinin hedefindeki komünistleri sorumlu tutma eğilimindedir. Bağdat televizyonu katliamı anti-komünist propaganda malzemesi haline getirirken çok sayıda komünist subay tutuklanmış veya ihraç edilmiştir.⁹⁴ Dış basına aksettirilme biçiminden de olaylardan komünistlerin sorumlu tutulduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵ Pan-Arabist basın da katliamı, gerçekleştirilen vahşetten komünistleri sorumlu tutmak ve onları devlete sadakatsizlikle suçlamak için kullanmıştır.⁹⁶ Buna karşın Kasım, 2 Ağustos günü yaptığı “sorumluluğun örgütlere değil yalnızca kişilere yüklenmesi gerektiği” açıklamasıyla IKP'yi tam olarak karşısına almaktan vazgeçmiş görünmektedir.⁹⁷

Komünistlerle arasına mesafe koymaya çalışan diğer isim Mustafa Barzani'dir. Kendisiyle bağlantılı örneğin Maruf Berzenci gibi kişilerin rol aldıkları katliamı onunla doğrudan ilişkilendirecek bir veri bulunmamaktadır. Yalnızca 10 aydır Irak'ta bulunduğu partideki otoritesinin sınırlılığı kabul edilse de KDP-İKP yakınlaşmasında etkisinin olduğu kuşkusuzdur.⁹⁸ Ancak bu tutumundan geri dönmüş ve katliamın sorumluluğu resmî olarak komünistlere

89 Bkz. Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişimi İçinde Irak'ta Türk Varlığı*. (İstanbul: İstanbul Araştırma Merkezi, 1996), 217-219; Nakip, *Kerkük'ün Kimliği*, 140-141.

90 Astarjian, *The Struggle for Kirkuk*, 15, 126.

91 Letter No. 6694 of 20 July 1959'dan aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 919.

92 A.g.e., 919; Dann, *Iraq Under Qassem*, 224.

93 Batatu, *The Old Social Classes...*, 919; Dann, *Iraq Under Qassem*, 225-226.

94 McDowall, *A Modern History of the Kurds*, 305; Farouk-Sluglett and Sluglett, *Iraq Since 1958*, 71.

95 Fighting in Iraq Said to Continue. *The New York Times*, July 21, 1959, 1,18.

96 Bashkin, “Hybrid Nationalisms”, 304.

97 Dann, *Iraq Under Qassem*, 226.

98 McDowall, *A Modern History of the Kurds*, 303.

yüklenmişken KDP'yi komünistlerden alalecele temizleyerek muhtemel suçlamalardan uzak tutmayı başarmıştır. Burada ilginç olan, Barzani'nin partideki komünist temizliğine katliamdan on gün evvel başlamış olmasıdır⁹⁹.

Kasım ve KDP'nin aksine IKP Merkez Komitesi katliam sonrasında özeleştiriyi yapan tek taraf olmuştur. Yaşanan olaylardan bir kazançları yoktur ve ortaya çıkan tabloda Türklerden sonra en fazla zararı merkezdeki IKP'liler görmüştür. Katliam Mart ayında Musul'da yaşananların aksine IKP'nin siyasi hedefleriyle de örtüşmemektedir.¹⁰⁰ Fakat Musul'da kişisel kinlerini, feodal ve etnik düşmanlıklarını vahşice sergilerken partinin adını kullananların kınanmamış olması,¹⁰¹ IKP'yi Kerkük katliamından dolayı da olsa sorumlu kılmaktadır. Merkez Komitenin yaptığı özeleştiride vardığı sonuç, partinin ve Bağdat'ın II. Tümen'e bağlı Kürtler tarafından yanıltıldığıdır. Ayrıca bazı parti örgütlerinin parti politikasını yanlış uygulayarak komünist gibi davranan harici unsurların aşırılıklarını kolaylaştırdıkları ve partinin de bu tür hareketlere zamanında karşı duramama konusunda hatalı olduğu kabul edilmiştir.¹⁰² Merkez Komite üyelerinden Aziz al-Hacc ise uzunca bir zaman sonra "14 Temmuz'un Türklere karşı düzenlenmiş ırkçı bir provokasyon ve Kürt şovenizminin bir ifadesi olduğunu, Barzani Kürtleriyle komünistlerin Kerkük'te onlarca Türkü öldürdüklerini, tutukladıklarını ve bazılarını diri diri gömdüklerini açıklayarak olayların IKP'nin yanlış yönlendirilmesi ile şiddetlendiği için partinin de sorumlu olduğunu" kabul etmiştir.¹⁰³

Faillerin tamamına yakını komünist Kürtler olduğundan katliamdan Kürtlerin mi yoksa komünistlerin mi sorumlu olduğu sorusu yanıtız kalmaktadır. Dolayısıyla esas sorgulanması gereken, faillerin hangi kimlikleriyle hareket ettikleridir. Bu noktada ilk olarak olayların komünistlerin değil Kürtlerin beklentileri doğrultusunda sonuçlanmış olduğunu dikkate almak gerekmektedir.¹⁰⁴ İkincisi, faillerin entelektüel komünistler olmadıkları açıktır. Komünistlikleri yüzeysel ve örgüt mensubiyetleri etnik hâkimiyet amaçlarıyla doğrudan ilişkilidir. Üçüncüsü Türkler 14 Temmuz'dan sonra, yaşanan olaylardan komünistleri değil Kürtleri sorumlu tutmaya halen devam etmekte ve 14 Temmuz günü Kürtlerle aralarına kan girdiğine inanmaktadırlar.¹⁰⁵ Bütün bunlar faillerin, tüm ideolojik ve örgütsel mensubiyetlerine karşın katliamı Kürt kimlikleriyle ve Türkleri hedef alarak gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

Ne var ki Kürtlerin tamamen IKP'nin ise kısmen sorumluluktan sıyrılmalarının

99 A.g.e., 303.

100 Eppel, *Iraq From Monarchy to Tyranny*, 182.

101 Batatu, *The Old Social Classes...*, 919-920.

102 *Ittihad-ush-Sha'b*, 23 August 1959'dan aktaran a.g.e., 919-920.

103 Al-Hâjj, Aziz (1981). Ma'al al-A'wam: Safahât min Târih al-Harakah al-Shiyyû'iyah fi al-'Iraq Baina 1958-69. Beirut: 1981'den aktaran Ismael, *The Rise and Fall...*, 91.

104 Batatu, *The Old Social Classes...*, 912.

105 Anderson and Stansfield, *Crisis in Kirkuk*, 64.

ardından Kasım, Baasçılarca düzenlenen bir suikasttan sonra, resmî bilançosunu 31 ölü ve 130 yaralı olarak açıkladığı Kerkük katliamından Baas Partisi'ni sorumlu tutmaya başlamıştır.¹⁰⁶ Böylece 14 Temmuz'un komünistlerle bağlantısı gündemden düşmüş ayrıca idam cezalarının infazı da geciktirilmiştir.¹⁰⁷ Ne var ki 1963 yılında gerçekleştirilen I. Baas Darbesi yalnızca Kasım'ın değil Kerkük katliamından mahkûm edilenlerin de sonu olmuştur. Davud Cenabi 11 Şubat 1963 günü idam edilirken, katliamdan suçlu bulunan diğer 27 sanığın idam cezaları 23 Haziran 1963 günü Kerkük'ün üç farklı meydanında infaz edilmiş ve cesetleri adalet isteyen Türklerin desteğini kazanmak amacıyla günlerce teşhir edilmiştir.¹⁰⁸

SONUÇ

Kerkük'te yaşanan etnik ihtilafın en dikkat çekici noktası, azınlık kimliğinin siyasallaşmasının devlet politikalarıyla her zaman doğrudan ilişkili olamayabileceğini göstermiş olmasıdır. Kerkük'ün demografisini değiştiren Kürt göçleri, Türk kimliğinin siyasallaşma sürecinde diğer tüm faktörlerin önüne geçmiştir. Dolayısıyla bir azınlığın diğer azınlıktan algıladığı tehdidin etnik kimliğin siyasallaşmasında en az devlet eliyle uygulanan asimilasyon kadar etkili olabileceği görülmüştür. Ayrıca Kürtlerin Kerkük'te IKP'ye gösterdikleri eğilim, etnik ayrışmaların sosyo-ekonomik farklılıklarla derinleşmesinin, ihtilafa ideolojik bir boyut ekleyebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte Kerkük katliamı, azınlık milliyetçiliklerinde ideolojik bağların etnik bağlılıklara kurban edilebileceğinin de açık bir örneği olmuştur. Nitekim IKP açıkça Kürtlerin sorumlu olduğu Kerkük katliamından sonra eski gücüne bir daha asla kavuşamayacaktır.

Çalışmadan elde edilebilecek bir diğer sonuç, kapitalist üretim tarzının uluslaşmamış toplumlarda etnik kimlikler arasında fırsat eşitsizliğinden ileri gelen sosyo-ekonomik dengesizlikleri ve dolayısıyla etnik ayrışmayı derinleştirebileceğidir. IPC'nin Kerkük'teki istihdam politikasının ortaya çıkardığı sonuç tam olarak budur. Yakın dönemde yazılmış eserlerde dahi Kürtlere etnik ayrımcılık nedeniyle IPC'deki iyi pozisyonlarda görev verilmediği iddiası yer alırken şirketin bu tutumu Irak'ta Kürt milliyetçiliğinin mağduriyet argümanlarından birisi olarak halen kullanılmaktadır.

Kerkük'teki ihtilafın temeli, Kürtlerin —günümüzde hala süren— Kerkük'ü özerklik talep ettikleri bölgeye dâhil etme arzuları ve bunu bağımsızlık yolundaki en büyük aşama olarak görmeleridir. Ne var ki 14 Temmuz'da Türklerle Kürtlerin arasında kan girmiş ve Kürtler Türklerin nazarında uzlaşılacak en son unsur haline gelmişlerdir. Buna karşın Bağdat —rejimlere olan güvensizlik bir yana— Kürt tehdidine karşı güvenilir bir güç olarak görülmeye başlamış ve Türkler arasında Iraklılık düşüncesi bir bakıma Kürt tehdidi sayesinde

¹⁰⁶ *Ittihad-ush-Sha'b*, 3 December 1959'dan aktaran Batatu, *The Old Social Classes...*, 919.

¹⁰⁷ Al-Hirmizi, *The Turkmen and Iraqi Homeland*, 62.

¹⁰⁸ Astarjian, *The Struggle for Kirkuk*, 15, 159.

güçlenmiştir. Saddam Hüseyin'in yarattığı korku rejimi 1980'lerden itibaren Irak Türk milliyetçiliğinin rejime muhalif olarak kendisini yeniden üretmesine neden olsa da Türkler Iraklılık düşüncesini Türklüklerinden ödün vermeden muhafaza etmeye özen göstermişlerdir. Böylece, Kürtlerle Bağdat arasındaki ihtilafın odağı haline gelmesine karşın Kerkük Türk kimliğini kaybetmemiştir.

Kerkük katliamı Irak'ta Türk kimliğinin siyasallaşmanın zirvesini oluştururken aynı zamanda Kerkük'ün Türk kimliğinin tarihî kanıtlarından da birisi olmuştur. Zira ne katliam öncesindeki baskılar ne de katliam, Türklerin kenti terk etmelerine neden olabilmıştır. 1963 darbesi sonrası Baasçıların yürüttüğü intikam siyaseti ise binlerce Kürtün kenti terk etmesine neden olmuştur fakat bu sefer Arap nüfusun artmaya başladığı görülmüştür. 1991 yılında Kürtler ABD'nin teşviki ile kenti işgal ettiklerinde ise Arap nüfus azalmış fakat birkaç gün sonra Bağdat'ın karşı hamlesiyle Kürtler kenti yeniden terk etmişlerdir. Benzer senaryolar 2003 ve 2017 yıllarında tekrar yaşanmıştır. Arapların ve Kürtlerin siyasal konjonktür lehlerine döndüğünde başlattıkları karşılıklı işgal girişimlerinde Kerkük'ü terk etmeyenler ise yalnızca Türkler olmuştur.

KAYNAKÇA

Al-Hirmizi, Ershad. *The Turkmen and Iraqi Homeland*. İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003.

Anderson, Liam and Gareth Stansfield. *Crisis in Kirkuk: The Ethnopolitics of Conflict and Compromise*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.

Astarjian, Henry D. *The Struggle for Kirkuk*. London: Praeger Security International, 2007.

Atageç: Ömer. "Yön Dergisi'nde Anti-emperyalist Söylem ve Ortadoğu". *Mülkiye Dergisi* 36, No.3 (2012): 33-59.

Babekr, Xoşevi ve Pael Shehtman *Kürdistan Bayrağının Altında Mustafa Barzani: Yaşamı ve Eylemi*. (Çev. Kamiz Şeddadi). İstanbul: Avesta Yayınevi, 2010.

Barzani, Mesud. *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi-I*. (Çev. V. İnce). İstanbul: Doz Basım-Yayın, 2017.

Bashkin, Orit. "Hybrid Nationalisms: Watanī and Qawmī Visions in Iraq Under 'Abd Al-Karim Qasim, 1958-61". *International Journal of Middle East Studies* 43, No.2 (2011): 293-312.

Batatu, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'athists and Free Officers*. Princeton: Princeton University Press, 1978.

Bet-Shlimon, Arbella Herutha. *Kirkuk, 1918-1968: Oil and the Politics of Identity in an Iraqi City*. Doctoral dissertation, Cambridge: Harvard University, 2012.

Büyüksaraç, Güldem B. (2017). Trans-border Minority Activism and Kin-state Politics: The Case of Iraqi Turkmen and Turkish Interventionism. *Anthropological Quarterly* 90 No.1 (2017): 17-53.

Dann, Uriel. *Iraq Under Qassem: A Political History, 1958-1963*. London: Pall Mall Press, 1969.

Dawisha, Adeed. *Iraq: A Political History*. Princeton: Princeton University Press, 2009.

Demirci, Nefi. *Dünden Bugüne Kerkük (Kerkük'ün Siyasi Tarihi)*. İstanbul: Renk Ofset, 1990.

Doxiadis Associates. "The Future of Kirkuk: Project QGHP-66: A Long Term Program and a Master Plan for the Development of the City and Its Region". *Ekistics* 6 No.38 (1958): 348-72, <http://www.jstor.org/stable/43620932>.

Edmonds, Cecil John. *Kurds, Turks, and Arabs: Politics, Travel, and Research in North-Eastern Iraq, 1919-1925*. London: Oxford University Press, 1957.

El Munadil. *Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi: Bir İhanet Tarihi*. (Çev. Şadi Ozansu). İstanbul: Köz Yayınları, 1976.

Eppel, Michael. *Iraq From Monarchy to Tyranny: From the Hashemites to Rise of Saddam*. Gainesville: University Press of Florida, 2004.

Farouk-Sluglett, Marion and Peter Sluglett. *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. London: I.B. Tauris, 2001.

Fattah, Hala. *A Brief History of Iraq*. New York: Facts on File, 2009

"Fighting in Iraq Said to Continue" *The New York Times*, (July 21, 1959): 1,18.

Franzén, Johan. *Red Star Over Iraq: Iraqi Communism Before Saddam*. New York: Columbia University Press, 2011.

Fuccaro, Nelida. "Reading Oil as Urban Violence: Kirkuk and Its Oil Conurbation: 1927-1958" in *Urban Violence in the Middle East: Changing Cityscapes in the Transition from Empire to Nation State*. (Ed.) Ulrike Freitag et. al. (pp.222-242), New York: Berghahn Books, 2015.

Gunter, Michael M. *The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope*. New York: St. Martin's Press, 1992.

Hammoudi, Ali. *The Pomegrante Tree Has Smothered Me: International Law, Imperialism & Labour Struggle in Iraq: 1917-1960*. Doctoral disseration. Graduate Program in Law, Toronto: York University, 2018.

Ismael, Tareq Youssief. *The Rise and Fall of the Communist Party of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Jacaman, Fernando. *The Economic Development of Iraq*. Master's Thesis. Tuscon: University of Arizona, 1956.

Khadduri, Majid. *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*. London: Oxford University Press, 1951.

League of Nations. *Question of the Frontier Between Turkey and Iraq: Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924*. Geneva, 1925.

_____. "Declaration of the Kingdom of Iraq, May 30th, 1932 on the Occasion of the Termination of the Mandatory Regime in Iraq". *Official Journal* A.17.1932.vii. (1932): 1347-50.

Lukitz, Liora. *Iraq: The Search for National Identity*. London: Frank Cass, 1995.

Marr, Phebe. *The Modern History of Iraq*. Oxford: Westview Press, 1985.

McDowall, David. *A Modern History of the Kurds*. London: I.B. Tauris, 2007.

Nakip, Mahir. *Kerkük'ün Kimliği*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007.

O'Ballance, Edgar. *1961-1970: Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi*. (Çev. Mehmet Görelî). İstanbul: Yöntem Yayınları, 1977.

Qubain, Fahim I. *The Reconstruction of Iraq: 1950-1957*. New York: Prager, 1958.

Saatçi, Suphi. *Tarihi Gelişimi İçinde Irak'ta Türk Varlığı*. İstanbul: İstanbul Araştırma Merkezi, 1996.

Salucci, Ilario. *Irak'ta Solun Tarihi: Komünist Partisi, İşçi Hareketleri ve Sol: 1924-2004*. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005.

Sassoon, Joseph. *Economic Policy in Iraq: 1932-1950*. New York: Frank Cass, 1987.

Sorby, Karol. "The Mosul Uprising of 1959". *Asian and African Studies* 15 No.2 (2006), pp.133-51.

Şimşir, Bilâl N. *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.

Talabani, Nuri. *Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması*. (Çev. Zafer Avşar). İstanbul: Avesta Yayınevi, 2005.

Taylor, Scott. *Among the 'Others': Encounters with the Forgotten Turkmen of Iraq*. Ottawa: Esprit de Corps Books, 2004.

Tripp, Charles. *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Zubaida, Sami. "Irak'ta Sivil Toplumun Yükselişi ve Düşüşü", *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletin Sorgulanması* içinde (Der.) Haldun Gülalp (Çev. Ebru Kılıç). (sf.154-172), İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Ermenistan İşgali Altındaki Dağlık Karabağ Sorununa Bir Çözüm Önerisi

A Solution Proposal For Armenian Occupied Nagorno Karabagh Problem

Teslim: 17 Aralık 2018
Onay: 29 Mart 2019

Savaş BİÇER*

Öz

Sovyetler Birliğinin dağılması küresel güvenlik paradigmalarında yeni ve denenmemiş denge arayışları ve hegemonya mücadelelerini gündeme getirmiştir. Jeopolitik teorilerin coğrafi olarak merkez kabul ettiği eski Sovyet coğrafyasında yaşanan gerilim farklı bir açıdan incelendiğinde ise, etnik grupların, siyasi, sosyal ve kültürel statülerini değiştirmek ya da mevcut durumlarını daha aktif olarak ifade etmek için mücadeleye başladıkları görülmektedir. Genel olarak başlangıç bölümünde çatışmaların kökenlerinin incelendiği bu çalışmada, eski Sovyetler Birliği egemenlik alanındaki yeni bölünme ve bu bölünme sonrası oluşan yapılanmanın toplumsal etkilerine de değinilmektedir. Özellikle, Kafkasya bölgesinin en önemli sorunlarından birisi olan Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali konusu, yüzyıllardır güç mücadelesinin sürdüğü bölgede heran bir savaşa dönüşme olasılığına rağmen, henüz barışçı bir çözüme kavuşmamıştır. Bölgede yaşanan gerilim ve çatışmalar sonucunda, konu uluslararası hale geldiğinde çözüm umutları vermiş, ancak ne sorunun iki ana aktörü olan Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir uzlaşma sağlanabilmiş, ne de soruna aracı olan devletler ve uluslararası kuruluşlar bütün tarafları tatmin edecek bir çözüm üretebilmişlerdir. Azerbaycan ve Ermenistan'ın tarihten gelen düşmanlıkları ile bölgesel ve küresel aktörlerin ulusal çıkarları bu çözümsüzlükte temel nedenler olarak ortaya çıkmaktadır. Uzlaşma arayışları ve çözüm önerileri bölgedeki dengeler gözetilerek, özellikle çatışmalarda yerlerinden edilen sığınmacıların insani ihtiyaçlarına biran önce cevap verecek şekilde, uluslararası hukuk ve teamüller çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, bölgesel güvenlik, etnik çatışma, uluslararası hukuk, mülteci sorunu, çatışma çözümü,

* Dr. Öğr. Üyesi Rüşti Salim Savaş Biçer, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi, sava.bicer@nisantasi.edu.tr

Abstract

The dissolution of the Soviet Union brought up new and untested equilibrium searches and struggles of hegemony in the global security paradigms. When the tension in the former Soviet geography, which is accepted as the geographically center by the geo-political theories, is analyzed from a different perspective, it can be seen that ethnic groups began to struggle for changing their political, social and cultural status or for expressing their current status more actively. In this study where the origins of conflicts are reviewed in the beginning section, the new division in the former Soviet Union's sovereignty and the social effects of the post-division structure are also discussed. Especially the issue of the occupation of Karabakh by Armenia, which is one of the most important problems of the Caucasus region, has not yet reached a peaceful solution despite the potential of being transformed into a war in the region where power struggle continued for centuries. Solution prospects emerged when the issue became international as a result of tensions and conflicts in the region, however, neither the two main actors of the problem, Armenia and Azerbaijan, were able to reach a compromise, nor the states and international organizations could provide a solution that would satisfy all parties. The historical hostility of Azerbaijan and Armenia and the national interests of the regional and global actors are the main reasons for this lack of solution. The search for reconciliation and solutions proposals should be taken stock of in the framework of international law and conventions, in a manner to immediately respond to the humanitarian needs of asylum seekers who have been displaced by clashes, particularly considering of the balances in the region.

Keywords: *Caucasus, regional security, ethnic conflict, international law, refugee problem, conflict resolution*

Giriş

Geçmişten miras kalan etnik çatışmaların yanı sıra, Sovyet sonrası alanda “yeni nesil etnik çatışmaların” farklı bir olgu olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Kökenleri Sovyetler Birliği döneminde de bulunan bu çatışmalar, yeni oluşan siyasi gerçekliklere göre iktidarların yeniden dağıtılmasıyla kısıktırılmış, etnik gruplar, siyasi, sosyal ve kültürel statülerini değiştirmek ya da mevcut durumlarını daha aktif olarak ifade etmek için çatışmaları başlatmıştır. Dağlık Karabağ ve Güney Osetya’daki çatışmalar, “yeni nesil” etnik çatışma örnekleridir. Özellikle Karabağ’ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve bölgedeki Azerbaycan Türklerinin maruz kaldığı şiddet, yüzyıllardır güç mücadelesinin sürdüğü Kafkasya bölgesinin en önemli sorunlarından birisi olarak uluslararası gündeme girmesine rağmen, henüz barışçı bir çözüme kavuşmamıştır. Olaylar sonucunda meselenin uluslararası hale gelmesi çözüm umutları vermiş olsa da, sorunun iki ana aktörü olan Ermenistan ve Azerbaycan arasında çatışmalar halen aralıklarla devam etmektedir. Bu makalede bölgedeki gerilimin genel olarak tarihsel arka planından yola çıkılarak eski Sovyet coğrafyasındaki çatışmalar içerisinde bölgesel güvenlik kapsamında en yakın tehdit olarak değerlendirilebilecek Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu özelinde, çatışmasız bir çözüm için önerilerde bulunulacaktır.

Sorunun Tarihsel Arka Planı

18. Yüzyılda Kafkasya yoluyla güneye inmeyi planlayan Rusya’nın bölgede sürdürdüğü politikası ve bu nedenle de hiç bir koşulda azalmayan etkisi, Karabağ’ın bugünkü sorunlarını anlayabilmek için çok önemli bir göstergedir. Karabağ için bir dönüm noktası, Rusya’nın 19. yüzyıl başlarında aynı bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen İran’a saldırması, böylece Kafkasya’da İran ve Osmanlı İmparatorluğu’nun etkilerini yok etmeye çalışarak, siyaseti kendi eksenine çekmeye başlaması olmuştur. 1812 de imzalanan Gülistan Barış Antlaşması ile, Rusya Kafkasya’yı etki altına alma yolunda büyük bir başarı elde etmiştir.¹ Kuzey Azerbaycan’ı ele geçiren Rus İmparatorluğu, bölgenin demografik yapısını değiştirmek için bölgedeki Türkleri Rusya’nın diğer bölgelerine gönderirken, diğer bölgelerdeki Ermenileri bu topraklara yerleştirerek bölgede sağlayacağı Hristiyan çoğunlukla kendine güvenli bir tampon oluşturmayı hedeflemiştir. Nüfus verilerine göre; 1823’te bölgedeki nüfusun %78.3’ü Azeri Türkü, %21’i Ermeni iken; 1897 yılında oran değişmiş ve %53’ü Azeri Türkü, %45’i Ermeni olmuştur.²

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, batılı devletler, “Ermeni sorunu” olarak adlandırdıkları sorunların çözümünü için bir Ermeni devleti kurulması amacıyla

¹ Swietochowski, Tadeusz, *Azerbaijan; A Borderland at the Crossroads of History*: S. Frederic Starr, “The Legacy of History in Russia and the New States of Euroasia”, *International Politics of Euroasia* Vol: 1, New York: M. E. Sharpe Inc., 1994, s. 279

² İşyar, Ömer Göksel, “Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu”, Alfa Yayınları, İstanbul: 2004, s. 178.

siyasi çalışmalar ve bölgede bu yönde saha çalışmaları yürütmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Wilson ilkelerindeki “her halkın kendi kaderini tayin etme hakkı” Ermeniler için yeni bir fırsat oluşturmuştur.³ 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra Rusya’da değişen devlet sistemi doğrultusunda 1918’de Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetleri kurulmuş yine bu dönemde Karabağ fiili olarak Azerbaycan’a bağlanmasıyla “Büyük Ermenistan” hayali de sekteye uğramıştır.⁴

1918’de imzalanan Batum Antlaşması hükümlerini ihlal eden Ermenistan’ın bazı Azerbaycan ve Gürcistan toprakları üzerinde hak iddia etmesini takiben Osmanlı İmparatorluğu Azerbaycan’a yeni oluşturduğu Kafkas İslam Ordusunu göndermiş, ancak Birinci Dünya Savaşının kaybedilmesi sonucunda Batum Antlaşması iptal olmuş ve ordu dağıtılmıştır.⁵ Kızıl Ordu’nun Kafkasya’nın kontrolünü ele geçirmesiyle birlikte bölge SSCB’ne katılmış, böylece anlaşmazlıklar sona ermiş, ancak sonradan büyük acılara yaşanmasına sebep olacak bir antlaşma ile 1920’de Azerbaycan ve Ermenistan Sovyetler Birliği hakimiyetine girmiştir.⁶ Bundan 3 yıl sonra yapılan bir düzenlemeyle Karabağ Azerbaycan’a bağlı bir özerk bölge olmuştur. Ermenistan’ın itirazları ise dikkate alınmamış, bölgenin kendilerine ait olduğu yönündeki iddialarını Sovyetler Birliği reddetmiştir.⁷ Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir bölge olan ve Azerbaycan toprakları içinde yer alan Dağlık Karabağ merkezli sorunun, Ermenistan ve Azerbaycan arasında gündeme gelmesi 1980’lerin sonuna doğru olmuştur. 20 Şubat 1988’de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Sovyeti, Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’a bağlanma talebini Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB’ne bildirmiş ve Azerbaycan’ın bu talebi reddetmesiyle ülkede protesto gösterileri ve şiddet olayları gelişmiştir.⁸ Aynı yıl Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Ermenistan’a bağlanma kararı almış ve böylece Ermenistan’da Karabağ’daki Ermeniler lehine bir halk desteği oluşmuştur.⁹ Bunun akabinde, bölgede Ermeniler ve Azeriler arasında çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1989 tarihinde SSCB Yüksek Komisyonu Dağlık Karabağ için Özel İdare Komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Karabağ’ın Azerbaycan’a bağlı özerk statüsü kabul edilmiştir. Buna rağmen çatışmalar

3 Wilson, Woodrow, “**America’s Terms of Peace, Message to Congress, January 8, 1918**”, *World War Issues and Ideals*, Boston, 1918, s. 287’-94.

4 Abdurrahman Bozkurt, “**Osmanlı Devleti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler (1918-1920)**”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Sayı: 34, Güz 2013, s. 23

5 Ahmet Saniç, “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Kafkas İslam Ordusu (1918)”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3 Sayı 6 Yaz 2010, s. 255-256

6 Hacer GÖL, “**Geçmişten Günümüze Azerbaycan**”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5 Sayı:1, Haziran 2016, s. 165

7 İsmail Özçelik, “**Karabağ’daki Hocalı Soykırımının Tarihi Arka Planı**”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Kafkasya Özel Sayısı, s.442

8 Süreyya Yiğit ve Gökhan Gülbiten, “Rusya’nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi”, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5. No 2. 2017, s. 4

9 Alec Rasizade, “Azerbaijan’s prospects in Nagorno-Karabakh with the end of Oil Boom”, *Iran and the Caucasus* 2011, 15(1-2), s. 299-317.

sona ermemiş, Ermenistan Karabağ'ın kendisine ait olduğu iddiasını sürdürmüştür. Kısa süre sonra komite dağıtılmış ve Karabağ'ın idaresi Azerbaycan'a geri verilmiştir. ¹⁰1989 yılında Erivan'dan Bakü'ye kadar olan bölgede etnik çatışmalar baş göstermiş, bunun akabinde Bakü'de olağanüstü hal ilan edilmiştir. Ordunun sivillere müdahalesi sırasında çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Tüm bu yaşananların sonrasında Dağlık Karabağ sorunu uluslararası bir mesele haline gelmiştir. ¹¹ SSCB'nin son dönemlerinde yapılan sayımlara göre nüfusunun %77'si Ermeni, %21'i Azeri %2'si ise diğer etnik unsurlardan oluşmakta olan Karabağ'da Soğuk Savaşın bitimine doğru başlayan etnik kökenli sıcak çatışmalar, Karabağın yerlisi olan Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan Cumhuriyetine göç etmelerine ve son dönemdeki resmi sayımlara göre %95'i Ermeniler, %5'i Kürt, Rum ve Asurlardan oluşacak şekilde demografik değişikliklere sebep olmuştur. ¹² 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesine rağmen hiçbir ülke tarafından tanınmayan ¹³ Dağlık Karabağ yönetimi, bölgede yalnızlaşarak bölgenin ekonomik entegrasyonu önünde bir engel teşkil etmekte, bölge jeostratejik önemin yanı sıra doğal zenginliklere de sahip olmasına rağmen yatırımın yeterli olmaması nedeniyle bu kaynakları değerlendirememektedir. ¹⁴

Uluslararası Aktörler ve Çözüm Arayışları

Ermenistan'ın ayrılıkçı iddiaları sonrasında meseleye çeşitli devletlerin müdahil olmasıyla birlikte konu uluslararası bir boyut kazanmış, çözüm arayışları, başlangıçta Türkiye, Rusya, İran ve Kazakistan gibi bölgedeki ülkelerin ve Fransa'nın arabuluculuk girişimleriyle sınırlı kalıp, daha sonraları uluslararası kuruluşların açılımlarıyla devam etmiştir. ¹⁵ Azerbaycan ve Ermenistan'ın 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üye olmasıyla birlikte, konuyla yakından ilgilenmek ve soruna siyasi çözüm üretmek üzere AGİT içerisinde adını ilk toplantının yapıldığı şehirden alan Minsk Grubu kurulmuş, oluşturulan bir eşbaşkanlık sistemiyle de Rusya'nın tek başına devam ettirdiği arabuluculuk girişimleri uluslararası bir çözüm sürecine dönüşmüştür. ¹⁶ Daha

¹⁰ Aynur Baba-Zada, Türkiye – Azerbaycan Diplomatik İlişkiler: 1918-2014, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 13-14

¹¹ Nezir Akyeşilmen, *Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü*, Ed. Mehmet Fatih Öztarsu, "Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi", ODTÜ yayıncılık, Ankara: 2013, s. 243

¹² Presidential Library, Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan, <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl7.pdf>, s. 12, (Erişim tarihi 08.09.2014)

¹³ Hakkı BÜYÜKBAŞ, "Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Yıl: 2013 * Cilt: 5 * Sayı: 17, Kış, 2013, s.53

¹⁴ Ahmet SAPMAZ ve Gökhan SARI, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8 Sayı: 15, s. 4

¹⁵ Patricia Carley, Nagorno-Karabakh Searching for a Solution, United States Institute of Peace Roundtable Report 1998, <https://www.usip.org/sites/default/files/PW25-Nagorno-Karabakh.PDF>, s. 4, (Erişim tarihi: 02.12.2018)

¹⁶ Nesip Nesibli, "Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması", *Stratejik*

sonra da dönemsel eşbaşkanlık yöntemi kaldırılmış yerine üç ülkenin, Rusya, ABD ve Fransa daimi eşbaşkanlığı getirilmiştir. Böylece, Rusya'ya karşı bir denge oluşturulmuştur. İlk çözüm çabası olan 1992 tarihinde AGİT'e üye ülkelerin Helsinki'de aldığı barış konferansının toplanması kararından bir sonuç alınamamış,¹⁷ yine bu süreçte, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından; 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar alınmış olmasına rağmen bu kararlar da uygulanmamıştır.¹⁸ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu'nun ile Birleşmiş Milletlerin çabaları sonuçsuz kalmış ve Azerbaycan toprağını kaybetmiştir.

Rusya'nın politikasının bir parçası olarak, Moskova'da aynı yıl gerçekleştirilen başka bir toplantıda Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ı taraf olarak kabul etmesi istenmiş, ancak Azerbaycan bu teklifi reddetmiştir.¹⁹ Sürdürülen görüşmeler sonucunda Ermenistan'dan yana olan arabulucu ülkeler Dağlık Karabağ temsilcilerin muhatap alınmasını sağlamıştır.²⁰ Bu uygulama aynı zamanda Ermenistan'ın bu krizi Dağlık Karabağ ve Azerbaycan arasında bir mesele olarak tanımlayan ve sorunun yine bu iki taraf arasında çözülmesi gerektiğini savunan tezini de desteklemiştir.²¹ AGİT ve Rusya'nın girişimleriyle başlayan görüşmeler, 26 Nisan–2 Mayıs arasında AGİT heyetinin bölgeyi ziyareti ve 4–5 Mayıs 1994 tarihlerinde, Bişkek'te Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamentolar arası Kurulu çerçevesinde Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Ermenistan ve Azerbaycan parlamentoları başkanları ve Karabağ'ın Azeri ve Ermeni nüfusunun temsilcilerinin katılımıyla yapılan görüşmede Bişkek Protokolünün imzalanması ile sonuçlanmıştır.²² Böylece bölgede ateşkes sürecine girilmesi ile silahlı çatışmalar son bulmuş, protokol bir anlamda Karabağ meselesini çatışma konumundan siyasi konuma taşımıştır.

Çözüm Önerileri

Minsk grubunun eşbaşkanlığını sürdüren Rusya ve Finlandiya'nın, 1995 yılındaki çözüm çabalarının temel konusunu işgal güçlerinin Azerbaycan'dan ayrılması ve yerli halkın kendi topraklarına geri dönmesi oluşturmuş ve bu

---

Analiz, Cilt 1, Sayı 4, Ağustos 2000, s. 61–72

¹⁷ Anar KHALİLOV, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 81

¹⁸ BMGK 822 sayılı kararı 29.04.1993, BMGK 853 sayılı kararı 30.07.1993, BMGK 874 sayılı kararı 14.10.1993 ve BMGK 884 sayılı kararı 12.11.1993. <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>, (Erişim tarihi 10.10.2018)

¹⁹ Carley, s. VI

²⁰ Age, s.2

²¹ Reha Yılmaz ve Elnur İsmayilov, Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu, Bilgesam Yayınları Rapor No: 37, Ekim 2011, s.11-12

²² Seçil Öraz Beşikçi, Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16/2 Kış 2016, s. 244

çabaların bir sonucu olarak, 1996'da Lizbon'da düzenlenen AGİT toplantısında Ermenistan'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıması, Dağlık Karabağ'ın nüfus güvenliğinin sağlanması ve kendi kendini yönetme hakkının verilmesi yönünde bir karar teklifi hazırlanmıştır. Bu karar teklifini diğer bütün üye ülkeler kabul etmesine rağmen, Ermenistan reddetmiştir.²³

Minsk Grubu, 1997 yılında önemli açılımlarda bulunmuştur, eşbaşkanların bölgeyi ziyaretleri sonucu 3 çözüm önerisi ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki "Toptan Çözüm" önerisidir. Bu barış planı taraflar arasında yapılması gereken barış antlaşmasını ve Dağlık Karabağ'ın yeni statüsünü içerir. İkinci öneri "Aşamalı Çözüm" önerisidir, Dağlık Karabağın ve işgal altındaki diğer bölgelerin birbirinden bağımsız olarak çözüme kavuşturulması gerektiği ve göçmenlerin son durumu ile ilgili alınması gereken kararları kapsamaktadır. Üçüncü ve son öneri ise "Ortak Devlet" önerisidir. Bu öneri içerisinde de resmi dili Ermenice olan ve Azerbaycan ile ortak bir Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin oluşturulması ve Laçın Koridorunun statüsü hakkında düzenlemeler yer almaktadır.²⁴ Taslak olarak hazırlanan öneri paketlerinden ilk ikisi Ermenistan, son taslak ise Azerbaycan tarafından reddedilmiştir.²⁵

Bu dönemde Azerbaycan'ın talepleri, öncelikle Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerden çekilmesi, Dağlık Karabağın yeni bir statüye sahip olması ve Ermenistan'ın bu bölgede gücünün azaltılması ve göçmek zorunda bırakılan Azerilerin yurtlarına geri dönmesi yönündedir. Bunun yanı sıra Azerbaycan'ın kendi lehine kullanabileceği en büyük kozları 1992 Prag görüşmelerinde, 1996 Lizbon Zirvesinde ve 2005 Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Genel Kurulunda alınan "Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu ve Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal ettiği" kararlarıdır.²⁶ Ermenistan ise, Dağlık Karabağ ile ilgili iddialarını 1977 SSCB Anayasası ve 3 Nisan 1990 tarihli Birlik Cumhuriyetlerinin SSCB'den Ayrılması Usulüne İlişkin Sorunların Çözümü Hakkında Kanun'a dayandırmakta, Dağlık Karabağ'ın bahsedilen ulusal hukuk düzenlemeleri çerçevesinde Azerbaycan'dan ayrılma hakkı olduğunu, bu hakkı kullandığını ve SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın ulusal bütünlüğünün bir parçası olmadığını ileri sürmektedir.²⁷

Minsk Grubu'nun 1997 yılından sonra üçlü eşbaşkanlık sistemine geçmesiyle birlikte, ABD'nin Karabağ konusundaki açılımları etkili olmaya başlamış, Clinton döneminde başlamak üzere, Bush yönetimiyle beraber daha da et-

23 Carley, s.2

24 Havva Memmedova, Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev'in Diplomasi Yöntemi, USAK OAKA Tartışma Platformu, s. 176

25 Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 32.

26 Beşir Mustafayev, Sovyetler Döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ Politikası, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Güz 2013 Sayı 39, s.53-68

27 Tuğçe İsayev, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2018 – Cilt: 7 – Sayı: 1, s.25

kili bir hale gelmiştir. Bu politikanın etkisiyle yeni barış görüşmelerinin yapılması konusunda bütün taraflarca bir mutabakata varıldığı görülmektedir. Ancak, Rusya Federasyonu'nun Karabağ sorununa jeostratejik, jeopolitik ve ekonomik olarak yaklaştığı ve sorunun çözümünde etkili ana aktör olduğu değerlendirildiğinde,²⁸ ABD-Rusya arasındaki küresel güç mücadelesinin geldiği noktada bu sorunun bölge ülkelerinin dışındaki bir inisiyatif tarafından sağlanacak arabuluculuk ile çözümü mümkün görülmemektedir. Eşbaşkanların 2002 yılında Bakü'ye gerçekleştirdikleri bir ziyarette Haydar Aliyev uluslararası kuruluşların sorunun çözümü konusunda pasif kaldıklarını ve Azerbaycan'ın sorunun barışçıl yöntemlerle çözüleceğine dair inancını kaybetmeye başladığını söylemiştir.

Ermenistan ve Azerbaycan'daki seçimler nedeniyle 2003 yılında kesintiye uğrayan ikili görüşmeler, 2004 yılı AGİT Bakanlar Konseyi toplantısında Ermenistan Dışişleri Bakanının, Azerbaycan'ı bölgedeki işgalci güç olarak nitelendirip saldırgan tavrını değiştirmesi gerektiğini belirtmesi ve Azerbaycanın Ermenistan'ı işgalci güç olarak sert bir şekilde eleştirmesi ile çıkmaza girmiştir. 2004 yılındaki Brüksel ziyaretinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Minsk Grubu'nun çabalarını desteklemesine rağmen grubun Ermenistan yanlısı çizgide hareket ettiğini belirterek, AB'den Dağlık Karabağ sorununda daha aktif olmasını talep etmiştir.²⁹

Böylece ikili görüşmelerle sorunun hallolmayacağı yeniden ortaya çıkmış, Minsk grubu bundan sonra çözüm için faaliyet göstermeye süreçte etkili olmaya başlamıştır. Nisan 2004 de Minsk grubu eşbaşkanının girişimi ile, Prag Süreci olarak bilinen, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanlarının eşbaşkan ile birlikte katılacağı düzenli şekilde toplantılar icra edilmeye başlanmıştır. Bu görüşme süreci aynı zamanda iki ülke devlet başkanlarının katıldıkları uluslararası zirve toplantılarında yapacakları ikili görüşmeler için de bir çerçeve oluşturulmasını sağlamıştır.³⁰

2007 senesinde Minsk Grubu'nun girişimiyle Azerbaycan ve Ermenistan Madrid Kriterleri üzerinde mutabakata varmıştır. Bu bildirge çözüm için büyük önem taşımaktadır, bildiriye göre;

1. Dağlık Karabağ'ın çevresinde işgal edilen bölgeler boşaltılacak,
2. Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ın iletişimini sağlayan koridor açılacak,
3. Bütün göçmenler topraklarına dönecek,

28 Süreyya Yiğit ve Gökhan Gülbiten, "Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5 No 2, 2017, s. 19

29 İlhan Aras, "Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü", *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, 51/2017-1, s.103-104

30 Rexane Dehdashti-Rasmussen, *The Conflict over Nagorno-Karabakh: Causes, the Status of Negotiations, and Prospects*, <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/06/Rasmussen-en.pdf>, s.198

4. Barış gücünün işlevini yerine getirecek uluslararası güvence sağlanacak,
5. Dağlık Karabağ Ermenilerine gerekli güvence verilerek kendilerini idare etme hakları tanınacak,
6. Dağlık Karabağ'ın hukuki statüsünün belirlenmesi için inisiyatif kullanılacaktır.³¹

Yine bu dönemde, Karabağ sorununun çözümüne yönelik çabaların bir devamı olarak konunun Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna getirilmesi sonucunda, 14 Mart 2008'de, Ermeni güçlerinin çatışmalarda ele geçirdiği Azeri topraklarından çekilmesi yönünde çağrı yapan bir karar Genel Kurulda yedi oya karşı, 39 oyla kabul edilmiştir. Karara muhalif yedi oydan üçü Minsk Grubu eş başkanları olan Rusya, ABD ve Fransa'dır. Azerbaycan, Minsk grubunun tarafsızlığı ve çözüm konusundaki samimiyeti ile ilgili olumsuz değerlendirmelerini doğrulayan bu gelişme nedeniyle, sorunun çözüm sürecine tarafsız olduğunu düşündüğü diğer uluslararası örgüt ve devletleri de dâhil etmek istemektedir.³² Sorunun ancak kendi inisiyatifinde çözümünün mümkün olabileceğini göstermek isteyen Rusya'nın girişimiyle 2008 yılında, Madrid Kriterlerinin uygulanması ve barışın en kısa zamanda sağlanması konularına değinen Moskova Bildirisi ya da diğer ismi ile Meindorf Deklarasyonu imzalanmıştır.³³

Minsk Grubu başta olmak üzere, uluslararası örgüt ve arabulucu ülkelerin 1992'den bu yana gerçekleştirdiği birçok girişim ve çözüm önerisi bulunmakla birlikte, sürecin kalıcı bir barış ile sonuçlanacak yönde ilerlemesi mümkün olmamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan'daki seçim dönemlerinde kesintiye uğrayan görüşmelerin yanı sıra, sorunu iç siyaset malzemesi yapan iktidarlar ve muhalefet partileri çözüme yönelik girişimleri sonuçsuz bırakacak şekilde davranmışlar, genel olarak da bütün taraflar birbirini suçlayarak, çözüm önerilerine her zaman şüpheyle yaklaşmışlardır. Bugün Dağlık Karabağ hala Ermenistan işgali altındadır. Buna rağmen, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bir araya geldiği toplantılarda kısmi diyalog imkanının oluşması ve her iki tarafın da Karabağ sorununda acilen barışın sağlanması gerektiğini savunması, olumlu bir işarettir. Fakat uluslararası bir yapının çözüm yönünde arabuluculuğu olmaksızın, bütün tarafları tatmin edecek bir uzlaşmaya, ulaşılmaması, mümkün görülmemektedir. AGİT Minsk Grubunun ABD'li eşbaşkanı James Warlick Washington'da Carnegie Merkezi'nde yaptığı "Dağlık Karabağ: çözüm yolları" konulu sunumunda, herhangi bir barış anlaşmasının altı unsuru temel alması gerektiğini vurgulamıştır.³⁴

31 Ahmet Sapmaz ve Gökhan Sarı, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8 Sayı: 15, s. 6

32 Hatem Cabbarlı, "Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Son Gelişmeler", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Cilt: V, No: 57, s. 11.

33 Elizabeth Fuller, Azerbaijan's Foreign Policy and the Nagorno-Karabakh Conflict, Istituto Affari Internazionali (IAI) Working Papers 13 | 12 – April 2013, s. 5

34 Philip Remler, Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh 1987–2012, International Peace

1. Dağlık Karabağ'ın ara statüsü geçici nitelik taşınmalıdır. İleride taraflar belli bir uyum içerisinde ve kendi iradesini hukuki açıdan ifade etmek suretiyle bölgenin nihai hukuki statüsünü belirleme konusunda tam kararlılık göstermelidirler.
2. Bakü tarafından şu anda kontrol edilmeyen eski Dağlık Karabağ özerk vilayetinin hudutları içerisindeki arazilere en azından güvenliği ve öz yönetimi sağlayan geçici statü verilmelidir.
3. Dağlık Karabağ çevresinde işgal edilmiş topraklar Azerbaycan'ın iade edilmeli ve bu bölgeler üzerinde Azerbaycan'ın egemenliği sağlanmalı ve bölgede egemenliğine zarar verecek herhangi yerleşim birimi bulunmamalıdır.
4. Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ı birleştiren bir ulaşım koridoru olmalıdır. Güvenli ulaşımı sağlamak için bunun yeterince geniş olması, fakat tüm Laçın bölgesini kapsamaması gerekir.
5. Kalıcı barış anlaşmasının bütün mülteci ve ülkelerinde yerlerinden edilmiş insanlara yerleşim yerlerine geri dönme hakkını içermesi gerekir.
6. Barış Anlaşması uluslararası güvencelerle garanti altına alınmalı, aynı şekilde barış sağlama faaliyetleri dahil olmak üzere tüm taraflar arasında bir güven ortamı oluşturulmalıdır.

Rusya'nın Medvedev dönemindeki arabuluculuk çabaları 2010 yılında da devam etmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanlarının St. Petersburg'daki Dünya Ekonomik Forumundaki buluşması, bu kapsamdaki gayretlerin bir devamı niteliğindedir. Eşbaşkanlar Obama, Medvedev ve Sarkozy, G8 Zirvesi nedeniyle buldukları Kanada'nın Ontario kentinde yayınladıkları ortak deklarasyonda, başlatılan çabaların bir barış antlaşması ile sonuçlanması ve temel prensipleri kapsayan bir taslak metnin hazırlanması amacıyla her iki tarafa da yardımda bulunulması ve hazırlıkların AGİT'in Kazakistan'ın Almata kentinde yapılacak gayriresmi bakanlar toplantısına yetiştirilmesi için dışişleri bakanlarına talimat verdiklerini belirtmişlerdir.³⁵ Aynı yıl Ermenistan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanlarının Almata'daki görüşmelerinden de bir sonuç çıkmamış, taraflar birbirlerini çözüme yanaşmayan tavırları ve ateşkes ihlalleri nedeniyle suçlayarak görüşmeleri sonlandırmışlardır. Medvedev'in iki ülke başkanlarını AGİT'in Astan zirvesinde tekrar bir araya getirmek amacıyla sürdürdüğü baskılar da başarısız olmuş ve başkanların görüşmeleri sağlanamamıştır.³⁶ Aynı şekilde, 2011 yılında da AGİT Minsk grubunun Rusya'nın öncülüğünde Tataristan eyaletinin başkenti Kazan'da bir araya getirdikleri Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları, eşbaşkanların yoğun desteğine

---

Institute, 2016, s.113

35 Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries 26 June 2010, <https://www.osce.org/mg/69515>, (Erişim tarihi; 20.01.2019)

36 Remler, 109

rağmen uzlaşma çerçevesi konusunda yine anlaşamamışlardır.³⁷ AB'nin Karabağ sorununun çözümü yönünde eskisine nazaran daha etkili olduğu 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Minsk Grubu'nun çabalarını destekleyen adımlar atılmasında birliğin Azerbaycan temsilcisi Roland Cobia'nın rol oynadığı görülmektedir.³⁸ İki taraf arasında 2014 yılında sınırda yaşanan çatışmalar ve 2015 yılında Karabağ'da AB'nin yasal olmadığını ve tanımadığını açıkladığı³⁹ 2017 başkanlık seçimlerin yapılması sürecinde gösterdiği kararlı tavıra rağmen, AB'nin de uzak bir coğrafya olan Dağlık Karabağ sorununu tek başına inisiyatif olarak çözebilmesi mümkün görünmemektedir. 2016 yaşanan şiddetli çatışmalar AB ve AGİT dahil olmak üzere sorunun çözümünde bir şekilde çaba sarfeden bütün arabulucuların 1994 ateşkesinden beri devam eden çözüm girişimleri yetersiz kalmakta, Dağlık Karabağ, her an yeni çatışmaların yaşanmasının mümkün olduğu bir sorun olarak devam etmektedir.

Sonuç; Bir Çözüm Önerisi

Hernekadar mevcut çözümsüzlük durumunun değişmesi çok muhtemel görülmese de, gerek Gürcistan'da ve Ukrayna'da Rusya'nın müdahaleci ve sert siyaseti, gerekse Türkiye Ermenistan ilişkilerinin gergin seyirde devamı, bölgedeki hassas ve kırılabilir durumun da dikkate alınmasını zorunlu hale getirmektedir.⁴⁰ Azerbaycan ve Ermenistan'ın geçmişe nazaran büyük ölçüde silahlandıkları ve muhtemel savaş koşullarına yönelik ordularını donatıp eğittikleri değerlendirildiğinde, bölgede ortaya çıkacak bir savaşın önceki çatışmalara göre daha tehlikeli olacağı ve büyük zararlar doğuracağı kesindir.⁴¹ Özellikle Azerbaycan tarafından yapılan açıklamalar incelendiğinde ve ülke ekonomisindeki gelişmeye paralel gerçekleşen silahlanmadaki artış düşünüldüğünde, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin, Dağlık Karabağ'ı tekrar kazanmak ve Ermenistan'la savaşmak için hazırlık yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak uluslararası ortamın ve bölgesel siyasi koşulların Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarmasını sağlayacak bir askeri harekâta uygun olmadığı değerlendirilmektedir. Yine de bu gelişmeler ve bölgede bir çatışma olasılığı, her zamankinden daha fazla ciddiye alınmalıdır.

Mayıs 1994 yılında Rusya'nın arabuluculuğuyla yapılan ateşkestense sonra pek çok barış planı devreye girmiş, ancak bunların bazıları Azerbaycan, bazıları Ermenistan bazıları da, de facto Dağlık Karabağ Ermeni yönetimi tarafından

37 Burak Geçgin, Azerbaycan, Ermenistan ve AGİT Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu, Uluslararası Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>, (Erişim tarihi; 17.01.2019)

38 Aras, 106

39 EU Statement on the "Presidential Election" in Nagorno-Karabakh, 27.07.2017, https://cdn3-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/UIaTxDOiAKIz5L8ZAY-UxZBNMBsPE2RDszhFTqtmtpto/mtime:1501164384/sites/eeas/files/pc_1155_eu_on_elections_nagorno_karabakh.pdf, (Erişim; 02.12.2018)

40 Namig Abbasov, "Minsk Group Mediation Process: Explaining the Failure of Peace Talks", Journal of Caspian Affairs, Vol.1, No.2, (Summer, 2015), s. 72

41 Sapmaz, 15

reddedilmiştir. Aşağıdaki çözüm önerisi, bütün geçmiş çözüm planları incelendikten ve muhtemel senaryolar değerlendirildikten sonra, tarafların üzerinde en fazla mutabık kaldığı hususlardan başlanmak suretiyle, soruna yeniden barışçı bir çözüm bulunabileceği düşünülerek hazırlanmıştır.

Öncelikle anlaşmazlığın çözümünde bugüne kadar uzlaşamayan Dağlık Karabağ'ın statüsünün ne olacağı konusunu ileri bir tarihe bırakarak, statükonun mevcut haliyle muhafaza edilmesi, diğer anlaşmazlık konularının birer birer ele alınması ve çözüm sağlandıkça bir adım daha atılması yöntemi izlenmek suretiyle, aşağıdaki çözüm planının uygulanabileceği değerlendirilmektedir.

1. Görüşmelerin kimler arasında yapılacağı konusu öncelikle çözülmesi gereken bir sorundur. Bir hal tarzı olarak, toplantıların başlangıçta iki ayrı formatta yapılması mümkün görülmektedir.

a. Birinci grup; Azerbaycan-Ermenistan ve Minsk Grubu eşbaşkanları ve BM Özel Temsilcisi,

b. İkinci Grup; Dağlık Karabağ Ermenileri (mevcut de facto yönetim)- Dağlık Karabağ Azerileri ve Minsk Grubu eşbaşkanları ve BM Özel Temsilcisi.

Bu aşamada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bir karar alarak, başlayan görüşmelere destek vermesi ve bunu gösterecek bir adım olarak, Minsk Grubunun dışında, sorunun çözümüne katkıda bulunarak tikanıklıkları açacak bir özel temsilci görevlendirmesi gereklidir.

2. İlk adım olarak, bütün tarafların ateşkese uymaları konusunda güvence vermeleri sağlanacaktır. Ateşkesin devamı ve müteakiben her aşamada güvenliğin sağlanması amacıyla bölgede görev yapacak AGİT ve Avrupa Birliği Barış Gücü (ABBG) Birliklerinin statüsünü belirleyecek SOFA (Status of Forces Agreement) anlaşması her iki gruba dahil ülkeler tarafından imzalanacaktır.

3. Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan'a ait 7 bölgeden beşi, üç ay içerisinde askerden arındırılacak ve silahsızlandırılacak, Kelbecer ve Laçın bölgeleri daha sonra boşaltılacaktır. Bu maksatla önce mevcut temas hattında oluşturulacak tampon bölge, ABBG ve AGİT denetimine girecektir. Daha sonra mutabık kalınacak bir takvim dahilinde beş bölgedeki Ermeni birlikleri ayrılacak, tampon bölgeler en son kaldırılacak, boşaltılan bölgelere AGİT gözlemcileri ve Avrupa Birliği Barış Gücü (ABBG) Birlikleri gözetim ve güvencesinde, yerlerinden edilen Azeriler ve Ermeniler geri dönecektir.

4. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını takiben, iki grubun da mutabık kalması durumunda, diğer aşamaya geçilebilecektir. Yeni aşamada, önce Kelbecer bölgesindeki tampon bölgeler kaldırılacak, bölge Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından boşaltılacak, OSCE ve ABBG güvenlik ve barışı

sağlayacak, yerlerinden edilen Azeriler ve Ermeniler bölgeye geri dönecektir.

5. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını takiben, iki tarafın da mutabık kalması durumunda, diğer aşamaya geçilebilecektir. Yeni aşamada, önce Laçın koridoru kararlaştırılacak bir genişlikte silahsızlandırılarak güvenli bölge ilan edilecek, AGİT ve ABBG bu bölgeye yerleşecek, sonra Dağlık Karabağ ve Laçın'deki Ermeni silahlı kuvvetleri bölgelerini terkederek Ermenistan'a intikal edecek, AGİT ve ABBG bu süreçte bölge genelinde güvenlik ve barışı sağlayacak, yerlerinden edilen Azeriler ve Ermeniler bu aşamalar tamamlandıktan sonra Laçın'e geri dönecektir. Laçın Koridoru güvenli bölge olarak AGİT ve ABBG denetiminde asker ve silahtan arındırılmış olarak kalmaya devam edecektir.

6. Dağlık Karabağ ve boşaltılan Azerbaycan'a ait bölgelerdeki Ermenilerin güvenliği her aşamada ayrı ayrı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarıyla güvence altına alınacaktır.

7. Dağlık Karabağ'ın statüsü için bir referandum yapılması, yapılacak referandumun ayrıntıları ve Dağlık Karabağ ordusunun geleceği ile ağır silahlarının OSCE ve ABBG gözetiminde teslim edilmesi konularında, görüşmelerin ikinci ayağı ileri bir tarihte ve yukarıda belirlenen safhalar başarı ile geçildikten sonra başlatılacaktır.

8. Dağlık Karabağ'ın statüsü ile ilgili görüşmelere geçilmeden önce ayrıca;

a. Dağlık Karabağ'ın ekonomik ve sosyal sorunlarını ele alarak, bir program dahilinde çözümünü sağlayacak şekilde, donör ülkeler belirlenecektir,

b. Agdam-Laçın-Goris-Nahcivan karayolunun güvenli yol olarak AGİT ve ABBG denetiminde açılıp, genişletilip kullanılmaya başlanması sağlanacaktır,

c. Bölgedeki İran-Rusya bağlantısını sağlayan ve Nahcivan'dan geçen demiryolu yeniden ulaşımaya açılacaktır.

d. Dağlık Karabağ'da iki toplumlu bir yönetimin mümkün olmasını sağlayacak şekilde, toplumların ayrı ayrı bölgelerde yerleşmeleri de dahil bütün olasılıkların değerlendirildiği, gerekli planlamaların yapıldığı Minsk grubu altında bir komisyon oluşturulacaktır.

e. Dağlık Karabağ'da ve bölgedeki ülkeler arasında bulunan bütün gümrüklerin açılarak, ticaretin başlaması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır, bu maksatla Minsk grubu altında bir komisyon kurulacaktır.

f. Dağlık Karabağ'lı Azerilerin güvenlik içerisinde geri dönmeleri için OSCE ve ABBG planları hazırlanacaktır,

g. Dağlık Karabağ halkının serbest dolaşımı sağlayacak şekilde uluslararası geçerli belge OSCE tarafından tanzim edilecektir,

h. De facto Dağlık Karabağ Ermeni yönetiminin tek başına muhatap alınmaması için, Ermeni ve Azerilerden oluşan ortak geçici bir yönetim OSCE ve Minsk Grubu tarafından belirlenerek, uluslararası güvence altında yapılacak seçim takvimi hazırlanacaktır. Bu maksatla, Minsk grubu altında bir komisyon teşkil edilecektir.

i. Dağlık Karabağ'ın seçilmiş yönetimi, Ermenistan ve Azerbaycan dışında, AGİT, Türkiye, İran, Gürcistan ve Minsk Grubu ülkelerinin de garantör olarak yer alacağı geniş kapsamlı bir bölgesel Barış Antlaşması'nın hazırlıkları başlatılacaktır. Bu maksatla geniş katılımlı ve BM Özel Temsilcisinin başkanlığında çalışmalarını yürütecek ayrı bir çalışma grubu kurulacaktır.

Belirtilen bu konularda Birleşmiş Milletler'in aktif olarak rol alması önemli ve gereklidir. Süreç devam ederken yapılması önerilen ve yukarıda sayılan hazırlıklar, Dağlık Karabağ'ın statüsü ile ilgili görüşmelere geçildiğinde, çözüme destek sağlayacak, zaman kazandıracak ve esas bilgi unsuru olarak yapılacak çalışmalara objektiflik katarak ışık tutacaktır. Özellikle, donör ülkelerin sağlayacağı maddi destek ve ABBG'nün sorunun barışçı yollardan çözümüne sağlayacağı fiziki güvenlik desteği, bu bağlamda ayrıca çok önemlidir.

Kaynaklar

Akyeşilmen Nezir (2013), *Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü*, Ed. Mehmet Fatih Öztarsu, “Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi”, Ankara ODTÜ yayıncılık.

Alec Rasizade (2011), “Azerbaijan’s prospects in Nagorno-Karabakh with the end of Oil Boom”, *Iran and the Caucasus*, 15(1-2).

Aras İlhan (2017), “Avrupa Birliği’nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 51/2017-1.

Baba-Zada Aynur (2017), *Türkiye – Azerbaycan Diplomatik İlişkiler: 1918-2014*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya

Beşikçi Seçil Öraz (2016), “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16/2 Kış,

BMGK 822 sayılı kararı 29.04.1993, BMGK 853 sayılı kararı 30.07.1993, BMGK 874 sayılı kararı 14.10.1993 ve BMGK 884 sayılı kararı 12.11.1993. <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>, (Erişim tarihi 10.10.2018)

Bozkurt Abdurrahman (2013), “Osmanlı Devleti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler (1918-1920)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* Sayı: 34, Güz.

Büyükbaş Hakkı (2013), “Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 17, Kış.

Cabbarlı Hatem (2002), “Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Son Gelişmeler”, *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Cilt: V, No: 57.

Carley Patricia (1998), “Nagorno-Karabakh Searching for a Solution”, *United States Institute of Peace Roundtable Report*, <https://www.usip.org/sites/default/files/PW25-Nagorno-Karabakh.PDF>, (Erişim tarihi: 02.12.2018)

Dehdashti-Rasmussen Rexane (2006), “The Conflict over Nagorno-Karabakh: Causes, the Status of Negotiations and Prospects”, *The Institute for Peace Research and Security Studies Yearbook*, Hamburg, <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/06/Rasmussen-en.pdf>, (Erişim tarihi 10.12.2018)

EU Statement on the “Presidential Election” in Nagorno-Karabakh, 27.07.2017, https://cdn3-eas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfutur/UIaTxDOiAKIz5L8ZAY-UxZBNMBsPE2RDszhFTqtmpto/mtime:1501164384/sites/eas/files/pc_1155_eu_on_elections_nagorno_karabakh.pdf, (Erişim; 02.12.2018)

Fuller Elizabeth (2013), “Azerbaijan’s Foreign Policy and the Nagorno-Karabakh Conflict”, *Istituto Affari Internazionali (IAI) Working Papers* 13 | 12 – April.

Geçgin Burak (2013), “Azerbaycan, Ermenistan ve AGİT Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu”, *Uluslararası politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>, (Erişim tarihi; 17.01.2019)

Göl Hacer (2016), “Geçmişten Günümüze Azerbaycan”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5 Sayı:1, Haziran.

Isayev Tuğçe (2018), “Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7 – Sayı: 1.

İşyar, Ömer Göksel (2004), *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul Alfa Yayınları.

Kerimov Bahadır (2007), *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Dış Politikası (1993-2003)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Khalilov Anar (2008), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı, İzmir.

Memmedova Havva (2009), “Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev’in Diplomasi Yöntemi”, *USAK Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Tartışma Platformu.

Mustafayev Beşir (2013), “Sovyetler Döneminde Rusya’nın Dağlık Karabağ Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Güz Sayı 39.

Namig Abbasov (2015), “Minsk Group Mediation Process: Explaining the Failure of Peace Talks”, *Journal of Caspian Affairs*, Vol.1, No.2, Summer.

Nesibli Nesip (2000), “Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması”, *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 4, Ağustos, 61-72

Özçelik İsmail (2017), “Karabağ’daki Hocalı Soykırımının Tarihi Arka Planı”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Kafkasya Özel Sayısı.

Philip Remler, *Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh 1987–2012*, International Peace Institute, 2016, s.113

Presidential Library, Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan, <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl7.pdf>, s. 12, (Erişim tarihi 08.09.2014)

Saniç Ahmet (2010), “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Kafkas İslam Ordusu (1918)”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3 Sayı 6 Yaz.

Sapmaz Ahmet ve Gökhan Sarı (2012), “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8 Sayı: 15,

Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries 26 June 2010, <https://www.osce.org/mg/69515>, (Erişim tarihi; 20.01.2019)

Süreyya Yiğit ve Gökhan Gülbiten, “Rusya’nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5 No 2, 2017, s. 19

Swietochowski, Tadeusz (1994), *Azerbaijan; A Borderland at the Crossroads of History*: S. Frederic Starr, “The Legacy of History in Russia and the New States of Euroasia”, *International Politics of Euroasia Vol: 1*, New York: M. E. Sharpe Inc.

Wilson, Woodrow (1918), “America’s Terms of Peace, Message to Congress, January 8, 1918”, *World War Issues and Ideals*, Boston.

Yiğit Süreyya ve Gökhan Gülbiten (2017), “Rusya’nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5. No 2.

Yılmaz Reha ve Elnur İsmayılov (2011), “Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu”, *Bilgesam Yayınları Rapor No: 37*, Ekim,